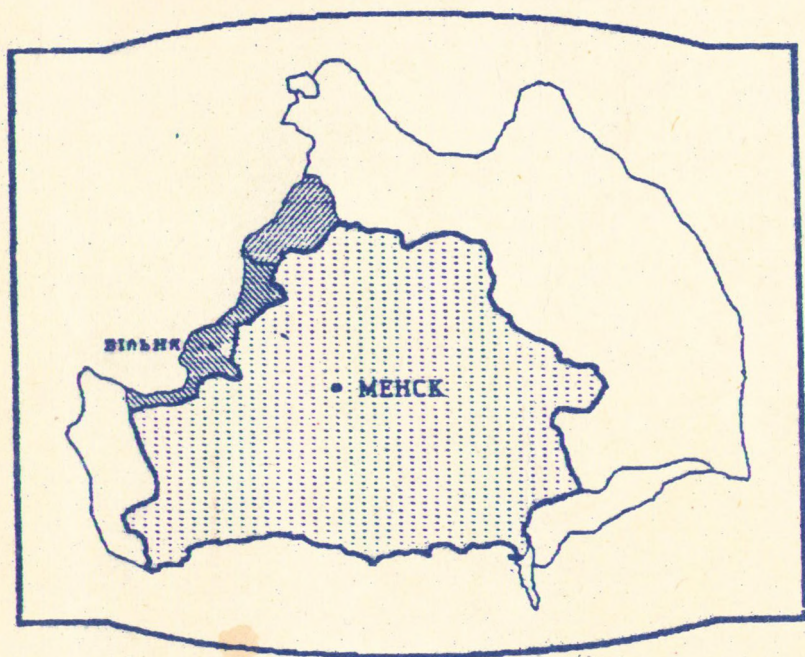

ВІТАЎТ СІЎЧЫК

НЕВЯДОМАЯ ВАЙНА

СУПРАЦЬ

БЕЛАРУСІ

САКРЭТНЫЯ
СТАРОНКІ

An Unknown War

СУЧАСНАЙ
ГІСТОРЫІ

Against Belarus

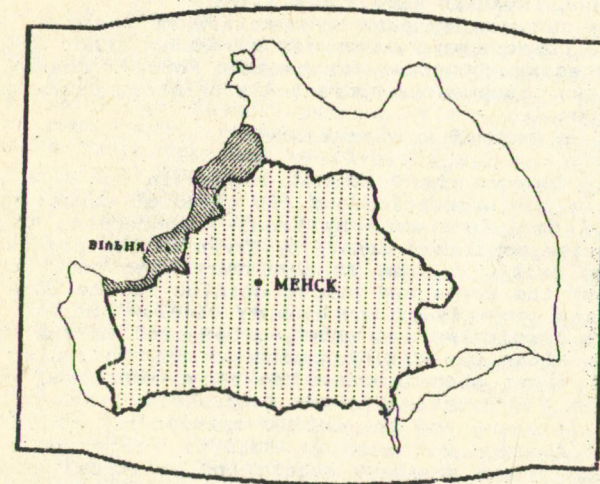
...памяці бацькі прысвячаецца

ВІТАЎТ СІЎЧЫК

НЕВІДАМАЯ ВАЙНА

СУПРАЦЬ

БЕЛАРУСІ

САКРЭТНЫЯ
СТАРОНКІ

СУЧАСНАЯ
ГІСТОРЫЯ

An Unknown War Against Belarus
(A Secret Page of Modern History)

Victor Sivchik

Мінск 1993

Сіўчык В.В.

С34

Невядомая вайна супраць Беларусі: (Сакрэтная старонка сучаснай гісторыі) /Прадмовы М.І.Ермаловіча, В.С.Цітова і С.Ф.Сокала. - Мн.: Л.А.Клімкіна, 1992. - 83 с.

Сивчик В.В. Неизвестная война против Белоруссии: (Секретная страница современной истории).

Большевистский режим проводил государственную политику дезинформации, скрывая суть принятых в Кремле решений о передаче части славянских территорий соседним государствам. Сформировавшиеся за десятки лет стереотипы и после распада коммунистической империи продолжают определять позицию общественности зарубежных стран и самой Беларуси. А она и поныне хранит молчание о своей трагедии - величайшей этнополитической катастрофе XX ст.

Предпринята попытка прорыва информационной блокады. Большое внимание уделено объяснению и раскрытию глубинных основ дипломатических и политических процессов, касающихся России, Польши, Литвы и Беларуси. Анализ завершается прогнозом возможного развития событий в этом регионе.

Рассчитана на широкий круг читателей.

During many decades the Bolshevik regime in the USSR pursued a state policy of misinformation and lie aimed at concealment and justification of decisions made by Kremlin concerning the transfer of territories populated mainly by Slavs to the possession of the neighbouring Baltic states. At that very time under the most severe control of the press and public opinion in the USSR falsified proLithuanian concepts of the history of Slav and Lithuanian relation were inculcated and widely propagated in the whole of world. But even after the disintegration of the Communist Empire stereotypes and views shaped under the above-mentioned conditions make up the "information base" determining view-points of journalists, politicians and the public opinion not only in Russia, Europe and America but also in Belarus which keeps silent about its tragedy - the greatest ethnic and political catastrophe in the Slav world in the XX century.

We can see how misinformation and lie of the last empire gave place to the information self-blockade when the truth is not able to make its way through gigantic conglomeration of lie, stereotypes and been created in the past.

Purging public opinion of evil of totalitarian ideology allows to hope for elucidating the problem of Slav and Lithuanian demarcation. The presented book makes one of the first at - attempts to break through the information blockade which is a kind of the "Berlin Wall" between Belarus, Russia and Letuva.

Much consideration is given in the book to the explanation of the deep cause for diplomatic and political processes which drew Russia, Poland, Letuva and Belarus into the turbulence.

At the end of the analysis a prognosis of the possible development of events in the above-mentioned region is given.

The book is intended for general public.

0503090203

С

ББК 66.3(2В)+63.3(2Л)

(С) В.В.Сіўчык, 1992

Да чытачоў

Трагізм лёсу беларусаў у "Інтернацыянальнай" звышдзяржаве вызначаўся геапалітычным становішчам іх этнічнай тэрыторыі і прававой неабароненасцю, калі яны становіліся заложнікамі імперскай палітыкі, насуперак сваёй волі уцягваліся ў палітычныя шашы і чарговыя авантуры "сильных мира сего", аддаючы на ахвяравальны алтар чужых інтарэсаў не толькі сваіх лепшых сыноў, гэтак і спрадвечныя зямлі продкаў. Прычым у канчатковым выніку ўклад беларусаў у агульную перамогу (у грамадзянскай, а затым у айчынным войнах) прымаўся, а іх прадстаўнікі ў падобных перамовах не ўдзельнічалі. Менавіта такімі былі Брэсцкі дагавор 1918 г., што распалася ў Беларусь на дзве часткі; дагавор савецкай Расіі і Літвы 1920 г., паводля якога Расія прызнала за Літвой права на частку беларускіх зямель з гарадамі Гродна і Віленя; Рыжскі мірны дагавор 1921 г. (савецкая Расія прызнала тым жа, як і іншыя беларускія землі, ужо за Польшчай); дагавор СССР і Літвы ў лістападзе 1939 г. "аб узаемадапамозе", паводля якога Віленскі край ад Беларусі перадаваўся Літве ў абмен на права размяшчэння ваенных баз на літоўскай тэрыторыі, і інш.

Праблема Віленскага краю і яе жыхароў, большасць якіх складалі карэнныя беларусы, да нядаўнага часу штучна замоўчвалася, а для беларускіх гісторыкаў і этнографоў была фактычна забароненай тэмай. А між тым працэс дэнацыяналізацыі беларусаў Віленшчыны няўхільна ішоў сваім вызначаным яму шляхам не без дапамогі афіцыйных літоўскіх улад і благаслаўлення Цэнтра, які ў той час быў задаволены такім становішчам. Магчыма, апошні, знаходзячыся ў палоне старых утапічных догм, арыентаваўся на новую этнагістарычную супольнасць - адзіны савецкі народ, аб якім як аб здзейсненым факце пазітычна абвешчвалася з амбону чарговага партыйнага з'езду.

Заслугай аўтара пададзенай кнігі з'яўляецца сумленны і рэалістычны падыход да гістарычных падзей і фактаў, уменне даць ім лакалічную і трапную ацэнку. Віктар Сіўчык прааналізаваў разнастайныя гістарычныя дакументы, мала вядомыя шырокаму колу чытачоў, статыстычныя матэрыялы, спецыяльную літаратуру і перыёдыку, больш частка якіх наўмысна хавалася доўгі час у закрытых фондах. Негледзячы на папулярна-публіцыстычную форму выкладання змест працы падставу кажаць аб сур'ёзным навукова-даследчым характары работы.

Работа складаецца з кароткіх нарысаў, у якіх аўтар засяроджвае ўвагу на найбольш значных момантаў гісторыі Віленскага краю ў кантэксце этнічнай гісторыі Беларусі і суседніх краін. Ён кананічна паказвае, каму была выгадна міфалагізацыя гісторыі Беларусі, прыніжэнне яе ролі і месца ў сярэднявечнай гісторыі. Тут і міф аб заваяванні Беларусі Літвой, і атакі на імя беларусаў гістарычнай і сучаснай Літвы (Летувы), беларускіх "літвінаў" і сучас-

ных літоўцаў-летувісаў і сарамлівае замоўчванне відавочнай ролі беларускай культуры, беларускага заканадаўства і мовы ў Вялікім княстве Літоўскім, Рускім і Жамойцкім. Падтрымка і распаўсюджанне міфа аб неславянскай прыродзе Вялікага княства Літоўскага было выгадна, з аднаго боку, царскай Расіі, каб анексію беларускіх зямель прадставіць як вызваленне ад гнёту Літвы і Польшчы, з другога боку, палітычным. Уладам Літвы, каб абвясціць сябе прамымі спадкаемцамі Вялікага княства Літоўскага, Рускага і Жамойцкага. Наша эпоха, эпоха нацыянальнага адраджэння, патрабуе пераасэнсавання старых догмаў, выпрацаваных ва ўмовах каланіяльна-імперскага мыслення за межамі Беларусі і прынесеныя апасля ў сістэму беларускай "нацыянальнай" адукацыі. Гісторыя Беларусі павінна быць напісана самімі беларусамі. Пададзеная работа В.Сіўчыка адкрывае яшчэ адну старонку нашай заняйдзенай гісторыі; яна пакідае добрае ўраджанне свежым, непрадзятым поглядам на гістарычныя рэаліі і не пакіне аб'якавым свайго чытача.

Кніжка прысвечана адной з самых забытых, палітычна ўтоеных праблем нашай гісторыі – акалічнасцям і абгрунтаванасці перадачы Вільні і Віленскага краю Летуве. Палітычныя амбіцыі Сталіна, яго бліжэйшых паплечнікаў і шавіністычных колаў прывялі да падпісання палітыка-юрыдычных актаў, якія яўна ігнаравалі волю і пазіцыю беларускага народа.

У рабоце дадзены змястоўны аналіз не толькі гістарычных, дыпламатычных і палітычных аспектаў праблемы, але і зроблена спроба асвятліць шэраг "тупіковых" пытанняў, якія маюць рэтраспекцыю ў гістарычнае мінулае Беларусі. Для чытача выкладзеныя ў кніжцы матэрыялы будуць карысны як у разуменні аб'ектыўных рэалій беларускай гісторыі, гэтак і ў фармаванні патрыятычнай свядомасці беларусаў, збаўленню ад рэцыдываў таталітарнай ідэалогіі, прыгнечанага стану ўласнага гонару.

Доктар гістарычных навук

В.С. ЦІТОЎ,

Старшыня Саюза юрыстаў Беларусі,

прафесар

С. Ф. СОКАЛ.

Прадмова Міколы Ермаловіча

Незагойная рана наша...

У гісторыі Беларусі было нямала вельмі цяжкіх момантаў. Адны з іх былі пакутліва пераадолены нашым народам і засталіся толькі ў памяці яго, некаторыя ж і сёння балюча смыляць яму, як незагойныя раны. Такой вось і з'яўляецца Віленская трагедыя, як не слухна назваў Віктар Сіўчык, разгляду якой ён і прысвціў гэтую кнігу.

І сапраўды, як не трагедыяй лічыць тое, што Віленшчына, якая на працягу многіх стагоддзяў была адной з магутнейшых апор беларушчыны, засталася па-за межамі Беларускай дзяржавы? Хіба не Віленшчына, як сведчыць археалогія, была першай асадай беларускага племя крывічоў яшчэ ў VII ст. н.э.? Яны ж і заснавалі Вільню, якая спачатку і называлася Крывічагорадам. Яна стала апорным пунктам крывіцкай каланізацыі гэтага краю, таму і зразумела, чаму ён называўся Крывіцкай, як пасведчыў у пачатку XIV ст. нямецкі хроніст П. Дусбург. Ужо ў II пал. XI ст. Віленшчына ўваходзіць у склад Полацкага княства як адзін з яго ўдзелаў, і таму ў Вільні каля 1070 г. сядзеў полацкі князь Расціслаў. Гэты факт пацвярджае праўдзівасць сведчання Васкрасенскага летапісу аб тым, што вільняне пасля 1129 г. узялі сабе ў якасці князёў сыноў Расціслава-Давіда і Маўкольда. Менавіта ад гэтай віленскай галіны полацкай дынастыі і паходзіць род вялікіх князёў Вялікага княства Літоўскага. Гэта дзяржава была тыпова беларускай як па свайму ўтварэнню, (бо складалася шляхам мірнага аб'яднання беларускіх зямель вакол Навагародка і заваяваннем ім балцка-літоўскіх зямель), так і па свайму характару, паколькі яна кіравалася найперш інтарэсамі беларускіх зямель, што складалі пераважную большасць яе тэрыторыі. І Вільня, стаўшы пасля Навагародка сталіцай гэтай дзяржавы, асабліва падкрэслівала яе беларускасць. У ёй, як і ва ўсёй краіне, панавала беларуская стыкія, абумоўленая большасцю беларускага насельніцтва. Апроч таго тут знаходзіўся вялікакняжацкі двор і дзяржаўная канцэлярыя, якія карысталіся беларускай мовай як дзяржаўнай, што яшчэ больш спрыяла яе пашырэнню і ўкараненню ў асяроддзі балцкага насельніцтва.

Вільня стала галоўным цэнтрам беларускага адраджэння пасля заняпаду беларускай дзяржаўнасці і культуры ў 17-18 стст. Дзеля гэтага варта толькі адзначыць, што тут выдаваліся газеты "Наша доля" і "Наша ніва", тут праходзіла дзейнасць такіх выдатных беларускіх дзеячаў, як К. Каліноўскі, Ф. Багушэвіч, браты Луцкевічы, Я. Купала, Я. Колас, А. Пашкевіч (Цётка), В. Ластоўскі, Зм. Бядуля, М. Гарэцкі і інш. у перыяд 1920-1939 гг. Вільня фактычна была неафіцыйнай сталіцай Зах. Беларусі, дзе канцэнтраваліся важнейшыя палітычныя і культурныя беларускія сілы.

Ужо толькі гэтыя факты пераканаўча сведчаць аб беларускай прыналежнасці Вільні і Віленшчыны. Аднак аб першаступенным іх значэнні для Беларусі добра ведалі і нашы ворагі. І яны ўсё рабілі дзеля таго, каб запаланіць гэты край чужародным яму элементам, тым самым пераіначыць яго і аб'явіць сваім. Пачалі гэту справу езуіты, якія, пасяліўшыся ў 1569 г. у Вільні, з выключнай настойлівасцю пачалі пракладаць сюды дарогу польска-каталіцкай экспансіі. А з канца 18 ст., калі край апынуўся ў складзе Расійскай імперыі, царскія чыноўнікі і іх памагатэры-абрусіцелі з ліку насланых сюды святароў і настаўнікаў імкнуліся ператварыць яго ў "істинно руский". Аднак, нягледзячы на такія ўпартыя намаганні з усіх бакоў, Віленшчына па-ранейшаму заставалася беларускай. У кнізе А. Карэвы "Віленская губернія", выдадзенай у 1851 г., адзначана, што насель-

ніцтва ад Вільні да Трокаў гаворыць па-беларуску.

Але найбольш злачынныя захады ў адносінах да Віленшчыны былі зроблены ў савецкі час, калі крамлёўскія ўлады ператварылі беларускія землі ў разменную манету дзеля дасягнення сваіх палітычных мэтаў. Масква пры гэтым не пакрыўдзіла і сябе, прыхапіўшы заходнія Смаленшчыну і Браншчыну, паабяцаныя БССР пры яе абвешчэнні ў 1919 г. У ліку іншых разбазараных бальшавікамі беларускіх зямель аказалася і Віленшчына, аддадзеная Літве. Але, адабраная ў 1920 г. Польшчай, яна разам з іншымі заходнебеларускімі землямі да 1939 г. знаходзілася ў складзе апошняй. Пры раздзеле Польшчы паміж Масквой і Берлінам Віленшчына спачатку была ўключана ў склад БССР, аднак у хуткім часе яна зноў стала разменнай манетай Масквы і была прададзена ёй Літве за права ўвесці на тэрыторыю апошняй савецкія войскі.

У пасляваенны час летувісцкі савецкі ўрад, добра бачачы, што беларусы складаюць асноўную частку насельніцтва Віленшчыны і што яны на працягу стагоддзяў асімілявалі літувісаў, усё стаў рабіць, каб іх этнічна растварыць. Не маючы магчымасці аблетувіць беларусаў, летувісцкія ўлады адчынілі шырокую дарогу для іх паланізацыі і русіфікацыі, разумеючы, што прышлы элемент менш небяспечны, чым карэнны. Адчыніліся ў Вільні і на Віленшчыне польскія і рускія школы, выдаваліся польскія і рускія газеты, аднак усё гэта не дазвалялася беларусам. Так беларуская Віленшчына апынулася адначасова пад ціскам трох сіл. Сапернічаючы і варагуючы паміж сабою, яны былі адзіныя ва ўдушэнні ўсяго беларускага. На жаль, беларусам Віленшчыны не магла прыйсці на дапамогу іх адзінакроўная Беларусь, бо яна сама знаходзілася не ў лепшым становішчы, стаўшы арэнай аталчэлай русіфікацыі, якую, выконваючы волю Масквы, па-халуйску праводзілі адданыя ёй беларускія ўлады.

Так, гэта сапраўдная трагедыя. І ўсё ж яна не бясконца. Той апраметны час, які спарадзіў яе, мінуў, і трэба думаць, беззваротна. А тым самым наспяваюць і ўмовы для справядлівага вырашэння віленскага пытання. Але толькі не шляхам патрабавання перадачы Віленшчыны ў склад Беларусі. Гэта можа пацягнуць за сабой бясконцы крываваы канфлікт нахштальт карабахскага. А беларусы, як было слухна заўважана ў канцы мінулага стагоддзя, рабілі сваю гісторыю без шуму і гвалту. Так няхай будзе і надалей. Як ні жывалі беларусаў стагоддзямі і асабліва апошнімі дзесяцігоддзямі, яны захавалі сябе як народ, абуджаецца і расце іх самасвядомасць. І не толькі на Беларусі, але і на Віленшчыне. І гэта дасць ім магчымасць пазбавіцца ад той маны, якой іх так доўга трылі і тым самым адрывалі ад свайго народа. І прабліскі такога абуджэння ўжо ёсць. А яно - галоўнае, бо прывядзе Віленшчыну да ўсведамлення сваёй поўнай еднасці з усім сваім народам. І яе тады ўжо не змогуць разарваць ніякія межы, як бы яны балюча ні праходзілі па жывым целе народа. Усяму гэтаму ў значнай меры будзе спрыяць і гэтая кніга В. Сіўчыка, сучаснае выхад якой трэба толькі вітаць.

Мікола Ермаловіч, лаўрэат Дзяржаўнай прэміі Беларусі.

"Праўда веку! Зрабі нас дужымі"
П. Панчанка

Перарваная паяз пакаленняў (Замест уступу)

У гэтым эпіграфе - прызнанне нашай нацыянальнай, палітычнай і дзяржаўнай слабасці, зафіксаванае чулівым сэрцам выдатнага паэта. Выказана і прычына слабасці - "няпраўда" аб нашай старадаўняй і сучаснай гісторыі.

Як глыбока павінны былі ўвайсці ў свядомасць беларусаў ілжывыя пастулаты і варожыя нацыянальным інтарэсам погляды, каб у суверэннай дзяржаве народ і яго палітыкі дэманстравалі на ўвесь свет страх перад барацьбой за нацыянальны інтарэсы, няўпэўненасць і адсутнасць волі! Як самасуццёзнае гэтыя рысы нашай палітыкі спяшаюцца аднесці да славытых беларускіх "талерантнасці і лагоднасці".

Наша сучаснае грамадства нагадвае абрабаванага і параненага чалавека, які ў кампаніі сваіх суседзяў (срод якіх знаходзіцца і злодзей), каб не азброчваць іх настрой, зацята маўчыць аб сваёй трагедыі, спадзеючыся такім чынам заслужыць павагу.

"...адкуль у беларусаў звышгатоўнасць да кампрамісаў і згоды, жыццё па прынцыпу "абы ціха", якія вядуць да абмежавання сваіх інтарэсаў на карысць партнёраў, зменьшаюць актыўнасць, адводзяць беларусам другародную ролю ў свеце". С. Язерскі - псіхатэрапеўт (літ. 21.8.92).

Каб адказаць на гэта пытанне звернемся да нашай гісторыі.

Беларусь, размешчаная ў цэнтры Еўропы паміж Польшчай і Расіяй, з часоў Полацкага княства і Вялікага княства Літоўскага, Рускага і Жамойцкага стрымлівала на працягу стагоддзяў рух крыжакоў і іншых месіянераў на ўсход, а татар і масквітаў - на захад. Аб мужнасці, высокім ратным майстэрстве нашых продкаў сведчыць вялікая перамога над татарамі пад Сіняй Вадой, разгром крыжакоў пад Грунвальдам і маскоўскага войска пад Воршай.

Невыпадкова беларускім старадаўнім гербам з'яўляецца абаронная: таку магутная "Пагоня", якую "не спыніць, не разбіць, не стрымаць".

На жаль, у XVIII-XIX стагоддзях фартуна надоўга адварочваецца ад Беларусі. Руйнаванне гарадоў, знішчэнне і прымусовы вываз у Расію амаль паловы насельніцтва ў час руска-польскай і паўночных войнаў (сярэдзіне XVII-пачатку XVIII стагоддзяў) па сваіх маштабах, незразумелай жорсткасці і трагічнаму ўплыву на далейшы лёс Беларусі можна параўнаць, мабыць, толькі з вядомым татарамангольскім разбурэннем усходне-славянскай цывілізацыі. Беларусь-Літва абараніла сябе ў тыя часы ад татара-манголаў і некалькіх стагоддзяў стрымлівала наступ іх палітычных нашчадкаў з Маскоўскае Русі, але была зломлена ў XVIII стагоддзі. Страта дзяржаўнасці і гвалтоўнае далучэнне ў канцы XVIII ст. да Расіі пасхецкага саслоўя і гарадскога насельніцтва, якія пакінулі саманасам цярплівую і палітычна пасіўную сялянскую грамаду.

У векавым каланіяльным мінулым нашага народа - вытокі ягонай сённяшняй слабасці і нявер'я ў магчымасць абароны нацыянальных інтарэсаў. У XX стагоддзі цяпер ужо каланіяльная і бяспраўная Беларусь становіцца арэнай дзвюх сусветных войнаў і полем бітваў суседніх дзяржаў. Аднак нясе яна ў войнах значныя людскія страты ў асноўным не дзеля абароны сваёй незалежнасці, свабоды і тэрытарыяльнага склад імперыі і падпарадкаваны агульнаімперскім вялікадзяржаўным мэтам Расіі, а затым СССР. Яе вялікія ахвяры згаралі ў полымі чужых палітычных і дзяржаўных задач. Пацврджаецца гэта тым, што кожны раз па сканчэнні вайны беларускі этнас і яго землі разраза-

юцца па жывым целе новымі межамі паміж былымі краінамі-ваёрамі. Адбываўся чарговы падзел беларускіх земляў як пры паражэнні Расійскай імперыі ў першай сусветнай вайне (па Брэст-Літоўскаму дагавору Польшчы аддаецца Заходняя Беларусь), так і пры перамозе ў другой сусветнай (у 1945 г. аддаецца Беласточчына). У кожным выпадку не застаюцца без увагі тэрытарыяльныя прэтэнзіі на гэтыя землі і другіх сумежных дзяржаў. Атрымліваюць сваю долю-пажыву Летува і Латвія.

Тагачасныя адносіны да беларускіх пытанняў з боку Расіі, Германіі і Польшчы аналізуюцца больш аб'ектыўна і глыбока сучаснымі даследчыкамі. На жаль, паводзіны іншых "менш прыкметных" суседзяў амаль не пераасэнсоўваюцца. Гэтаму спрыяюць устойлівыя стэрэатыпы аб тым, што адзінымі вайсковымі ўсіх злачынстваў у гэтым краі былі бальшавікі і Сталін. Аднак былі і іншыя. Дастаткова нагадаць, што патрабаванні аб перадачы Гродна і Вільні ў 1921 і 1939 гадах выходзілі не ад Расіі, а ад урада яшчэ незалежнай маленькай Летувы, для якога закулісная дамова з Расіяй з'явілася "пераможным" фіналам ідэалагічнай, палітычнай і дыпламатычнай агрэсіўных кампаній, якія палітыкі і ўрад Летувы вялі на працягу амаль паўстагоддзя.

Вядома, як пільна захоўвалі бальшавікі сакрэты свае і сваіх партнёраў па пагадненнях. Таму падзеяе ў 1939-1940 гадах крамлёўскімі кіраўнікамі "абгрунтаванне" перадачы Вільні і краю Літве, як "уз'яднанне з Літвой акупаваных раней Польшчай літоўскіх этнічных зямель", ніхто не меў права аспрэчваць. А для ўмацавання гэтае тэзы яна з усялякай нагоды шматразова паўтаралася і дадаткова "абгрунтоўвалася" савецкай "навукай" і прапагандай амаль 50 год.

У гэтай кнізе аўтар робіць адну з першых спроб даць адказ на некаторыя пытанні гістарычных падзяў, сведкамі якіх былі нашы бацькі і дзяды. Не змаглі яны ў тых часы, ва ўмовах тэрору, і, на жаль, не паспелі цяпер расказаць нам - сваім дзецям і ўнукам - праўду аб трагічнай і сакрэтнай, "дзякуючы" НКВС і цензуры, старонцы нашай гісторыі.

Аднак у больш вольнай (чым савецкая) заходнебеларускай прэсе - газетах, што выходзілі ў Вільні ў 20-30-я гады, апераўша друкавалася аб'ектыўная і ўсебаковая інфармацыя пра тагачасныя падзеі. Гэтая інфармацыя супярэчыла бальшавіцкаму тэзісу, і таму "антысавецкія" заходнебеларускія газеты былі схаваны ў Мінску на многія дзесяткі гадоў (аж да 90-х гадоў) у "спецфонды" бібліятэк.

Працуючы над асноўным матэрыялам кнігі, аўтар спачатку не быў знаёмы з поглядамі па акрэсленаму колу пытанняў заходнебеларускай грамадскасці 20-30-х гадоў. І толькі пазней да мяне трапілі газеты таго часу. Я быў прыемна здзіўлены супадзеннем канцэпцый, да якіх прыйшоў самастойна (Голас Радзімы № 20-23, 1990 г.), з поглядамі палітыкаў і публіцыстаў, надрукаванымі ў віленскіх газетах таго перыяду.

Водгукам заходнебеларускай (пераважна віленскай) прэсы на спробы новага перадазёлу беларускіх зямель прысвечаны раздзел "Пераварная павязь часоў".

Спадзяюся, што прапанаваная кніга паспрыяе аднаўленню шэрагу заходнебеларускіх палітычных традыцый, актуальных і ў наш час.

Хочацца верыць, што пераварная расстрэламі і "спецхранамі" эстафета беларускай палітычнай думкі дойдзе да нашых сучаснікаў, на што спадзяваліся і ў чым ніколі не сумняваліся многія пакаленні беларускіх адраджэнцаў.

Вітаўт Сіўчык. 24.8.92 г. Мінск

"The truth of century! Make us strong."

P. Panchanka.

Broken Connection between Generations. Instead of introduction.

In this epigraph there is a recognition of our national, political and state weakness, which has been deeply felt by the sensitive heart of a great poet. There has been expressed the reason of this weakness - a lie about our old and contemporary history and life.

How deep false postulates and views, hostile to national interests of Belarusians must have got into their consciousness, that in a sovereign state people and their political leaders demonstrate a fear of struggle for national interests, uncertainty and lack of will! To console themselves they hurry to classify these features of our policy as known Belarusian "tolerance and gentleness."

Our modern society reminds of an offended and wounded person who together with his neighbours (with a villain among them) keep silent about his tragedy not to upset their mood thus hoping to deserve respect.

"...Where have Belarusians got this superreadiness for compromises and consent this activity the principle of "husing up", that lead to limitation of their interests in favour of opponents." S. Yazerski - psychotherapist (LiM 21.8.92).

Let's appeal to our history. Belarus is situated in the very centre of Europe, between Poland and Russia, for the space of many centuries since the time of the Polatsk and of Lithuania Principality had to hold back the movement of vikings and other missionaries to the East, Tatars and Russians - to the West. The great victory over Tatars near the Blue Water, the route of vikings near Grunvald and the crushing defeat of a much bigger Moscow army near Orsha show courage and high martial mastery of our ancestors.

And it's not a matter of chance that bellicose and powerful Pursuit"-which is impossible either to stop or to defeat" is an old Emblem of Belarus.

Unfortunately in the XVIII-XX centuries good luck leaves Belarus. Collapse of cities, destruction and violent removing of almost half of population during of Russia-Polish and North war in the XVII-XVIII centuries can be compared only with the well-known Mongolian demolition of East-Slavonic civilization on a scope of its inexplicable cruelty and tragic influence on the further life of Belarus. At that time Belorus-Letuva defended itself from mongolian invasion and for several centuries it was holding back the attacks of their political successors from Moscow state. But finally Belarus was broken down by them in the XVIII century. Loss of statehood and forced joining to Russia in the end of the XVIII century hastened the process of degradation of the national consciousness of magnate and gentry estates and towns dwellers, leaving patient and politically passive peasantry without leadership.

The age-old colonial past of our people is the source of its present weakness and lack of faith in the possibility of fighting for national interests.

In the XX century having no legal rights, colonial Belarus becomes the arena of two world wars and the battle field of neighbouring states. But it bears great human losses not for the defence of its own independence, freedom and territorial integrity. The participation in wars had been conditioned by its joining the Empire and submitted to the great-power aims of Russia, and later the USSR. Rather its numerous victims burnt in a flame of alien

political and state goals. It can be confirmed by the fact that every time in the end of war the Belarusian ethnos and its lands were divided among belligerent countries.

Next allotment of the Belarus territory took place both as a result of a defeat of the Empire (according to Brest-Litovsk Treaty, Western Belarus was given to Poland) and as a result of victory in 1945 when the Byelastok territory was given to Poland). In all the cases claims of other neighbouring states on the Belarus territories were also met. Letuva and Latvia also got their shares.

Treatment of Belarus problem in the above-mentioned period of time by Russia, Germany and Poland has been more objectively and deeply analyzed by contemporary investigators. Unfortunately, activity of other "less prominent" neighbours are not being reinterpreted. This can be explained by the existing stereotypes that the only perpetrators of all the crimes on the Belarus territory were Bolsheviks and Stalin. But that was not so, for the claim to transfer Grodno and Vilnya in 1921 and in 1939 were put in not by Russia but by the government of Letuva which was independent then. For Letuva the back-stage deal with Russia was victorious finale of ideological, political and diplomatic aggressive campaigns (such as on annexing of Belarus territories) which were being conducted by them during almost half a century.

We know how carefully the Bolsheviks kept secrets both of their own and of their partners on the agreement. That was why nobody could dispute the "basis" of the Kremlin Government concerning the transfer of Vilnya and its territory to Letuva in 1939-1940. The "basis" explains the transfer as "joining to Letuva the Lithuanian ethnic territories which had been occupied by Poland". For the better convincingness, the statement was reiterated and it was given additional "peseudo grounds" by Soviet "venal scholars" and propaganda during almost 50 years.

The author of the book tries for the first time to answer numerous questions and to explain mysteries of the modern history of Belarus beyond the limits of Bolshevik interpretation that was considered the only correct one and still remains such for many people now. But the press of Western Belarus which was more independent than the Soviet press, and namely the newspapers edited in Vilnya the 20-30s published objective and thorough information about those tragic events. This information contradicted the Bolshevik interpretation, and that was why the "anti-Soviet" papers of Western Belarus where hidden in Minsk for many decades (till the 90s) in "special funds" of libraries.

When working on the book, the author at first knew nothing about the way the above-mentioned problems were viewed by the public of Western Belarus in the 20-30s. He happened to be able to read the newspapers of that period much later. And he had a pleasant surprise to find out that the concepts he had worked out himself corresponded to those published by politicians and publicists in the Vilnya papers of the 20-30s by politicians and publicists.

I hope that this book will contribute to the revival of a number of the severed Western Belarus political traditions which, according to the facts given in the book, are still timely.

I believe that the traditional Belarusian political thought which had been severed by executions and "special depository-houses" will come back to our contemporaries. Many generations of the Belarus people were sure of it and never doubted it.

Victor Sivchik 24.8.92 Minsk.

"...Літва! Вацькоўскі край, ты як здароўе мое:
не цэнім маючы, а страцім залатое..."
Адам Міцкевіч

ЧАСТКА ПЕРШАЯ

ДЗВЕ ЛІТВЫ

Уступ

Папер мала хто ў нашай краіне ведае, што горад Вільнюс - гістарычная Вільня - на працягу ўсёй сваёй шматвяковай гісторыі, аж да 1940 года, з'яўляўся палітычным і культурным беларускім цэнтрам са значнай перавагай славянскага насельніцтва. У Польшчы гэта вядома кожнаму. Забыццё вялікага значэння Вільні ў гісторыі і культуры славянскага свету і ў трагічным лёсе беларускага народа абумоўлена шэрагам акалічнасцей як палітычнага характару - перадачай Літве ў 1939 годзе горада Вільні і краю (у выніку сакрэтнай змовы паміж Сталінам і Гітлерам), так і гістарычных, што ідуць у глыб стагоддзяў.

Гістарычныя прычыны звязаны, у першую чаргу, са стратай беларускім народам дзяржаўнасці, што, разам з блізкасцю беларускай мовы да рускай і польскай, садзейнічала паступовай дэбеларусізацыі (паланізацыі, русіфікацыі) магнацкага і шляхецкага саслоўяў, а затым і гарадскога насельніцтва. А хто, як не лепшыя прадстаўнікі гэтых саслоўяў і гарадскіх жыхароў, з'яўляўся выразнікамі агульна-дзяржаўных і нацыянальных ідэй у іх гістарычнай пераемнасці?

Вынікам гэтых трагічных умоў гістарычнага існавання нашага народа стала не толькі страта гістарычнай памяці, але і магчымасць беспакаранай фальсіфікацыі гісторыі з боку зацікаўленых і агрэсіўных сіл суседніх дзяржаў. Гэтыя ж умовы выклікалі і з'явы, што не мелі аналагаў у гісторыі іншых народаў: "небеларускія гарады Беларусі" і "нарадженне" у другой палове XX стагоддзя "новага" этнасу - "тутэйшых" і так званых палякаў Віленшчыны і шэрагу іншых.

Разуменне такіх "адкрыццяў" можа быць дасягнута толькі пры разглядае даўгачасных гістарычных працэсаў і высвятленні дзеючых сіл і герояў проціборства на беларускай зямлі. Аднак аб'ектыўны аналіз не можа быць зроблены пры арыентацыі на імперскія канцэпцыі, што захаваліся да сённяшніх дзён і выявілі сябе ў скрытай ці яўнай форме ў гістарыяграфіі, паліталогіі і публіцыстыцы не толькі суседніх народаў, але і ў самой Беларусі.

Аналіз гісторыі славяна-літоўскіх адносін важны не толькі для разумення ўмоў, у якіх апынуўся беларускі народ у XX стагоддзі. Ён неабходны не толькі для матывацыі і правільнай ацэнкі перадаваёнай палітыкі СССР, Польшчы і Літвы, але і для абгрунтавання і выбару даўгачаснай палітыкі, да якой трэба было б звярнуцца Беларусі і Расіі пасля распаду ўнітарнай дзяржавы.

Ідэалагічны "фундамент" экспансіі

Як сведчыць гісторыя, беларускі народ і яго землі на працягу стагоддзяў знаходзіліся ў эпіцэнтры Інтэрэсаў краін, якія змагаліся адзін супраць аднаго (Польшча і Расія), кожная з якіх імкнулася не толькі да тэрытарыяльнай, але і да этнічнай экспансіі за кошт Беларусі. Барацьба, распачатая на ратным полі, падпарадкавала сабе ідэалагічную, рэлігійную, культурную і палітычную сферы. Для апраўдання палітыкі экспансіі абодва бакі на працягу доўгага часу прапагандавалі "фундаментальны" тэзіс аб тым, што няма ні беларускай мовы, ні беларускага народа, а ёсць дыялект і частка "вялікага народа" - польскага і рускага. Гісторыя XX стагоддзя, як гаворыцца, "само жыццё", даказалі беспадстаўнасць гэтай, па сутнасці, каланіяльнай дактрыны. Аднак да гэтага часу захавался канцэпцыі і схемы апісання гістарычных працэсаў, якія базіруюцца на такім "фундаменце".

І сёння канцэптуальная сістэма, ужо адарваная ад "фундаментальнай ідэі", якая парадзіла яе, усё яшчэ вызначае палітыка-гістарычныя погляды шырокай грамадскасці (уключаючы навуковую) не толькі за межамі Беларусі. Больш таго, канцэпцыі, сфарміраваўшыся ў рамках праваслаўна-самадзяржаўнай ідэалогіі ў Імперскай Расіі, атрымала ў СССР, дзякуючы манополіі Цэнтра ў сферы ідэалогіі статус "адзіна навуковай", якая процістаяць "псеўданавуковым буржуазна-нацыяналістычным" тэорыям. Такім чынам, ідэалагічныя стэрэатыпы пераможанага, навізаныя (а як жа інакш!) пераможанаму народу, паступова ператварыліся ва "ўласныя" погляды гэтага народа. З гэтай мэтай робіцца своеасабліва тэрміналагічная маскіроўка: акупацыя называецца ўз'яднаннем, захаванне сваёй мовы і культуры - нацыяналізмам, патрабаванне нацыянальнай дзяржаўнасці - сепаратызмам, глабальная велікаруская духоўная экспансія - узбагачэннем нацыянальнай культуры беларускага народа.

Кожны з бакоў-праціўнікаў меў вялікія людскія і матэрыяльныя магчымасці для "падтрымкі" і прапаганды сваіх поглядаў на гісторыю беларускага народа, у той час як беларускія гісторыкі на працягу стагоддзяў былі пазбаўлены магчымасці незалежнага даследавання.

Разняволенне грамадскай свядомасці, якое адбываецца сёння, адкрывае магчымасць для перагляду навізанных раней імперскіх ідэалагічных стэрэатыпаў і догмаў, што немагчыма без аналізу асноўных паняццяў, якія выкарыстоўваюцца для апісання ўзаемадзеяння нашага народа з суседнімі дзяржавамі - Расіяй і Польшчай.

Хачу звярнуць увагу, што гэта тычыцца дзяржаўных структур, а не крэўных дружальных сувязей славянскіх народаў. На жаль, роднасць і блізкасць народаў таксама скарыстоўваліся ў гісторыі кіруючай элітай для апраўдання, па сутнасці справы, іх каланіяльных і імперскіх мэт.

Ці славянская дзяржава ВКЛ?

Катэгарычнае аднаўленне "фундаментальнай" польска-рускай каланіяльнай ідэі "аб небывушым беларусаў" (уключаючы схаваныя і неўсвядомленыя формы) і пераход на адэкватную мову апісання гістарычнага працэсу, уласцівую для гісторыі і паліталогіі XX стагоддзя, з адпаведнай ёй сістэмай паняццяў, каштоўнасцей і агульнапрынятых вызначэнняў, такіх, як агрэсія, акупацыя, экспансія, генацыд, духоўны і дзяржаўны суверэнітэт, правы чалавека і народаў і г.д., з'яўляюцца неабходнымі перадумовамі для далейшага аналізу. Трэці зыходны момант, які ляжыць у аснове гэтага разгляду, - наша прыхільнасць да факта (ёсць праціўнікі і фактаў), што "быццё" наша-

га народа спарадзілі дзве моцныя дзяржавы: Полацкае княства і яго пераемнік і прадаўжальнік - Вялікае княства Літоўскае, Рускае і Жамойцкае (ВКЛ). Такая яго поўная і правільная назва. І няхай вас не б'янтэжаць словы "Літоўскае і Рускае" - менавіта так звалі нашых продкаў у сярэднявеччы, і не трэба блытаць гістарычных ліцвінаў і сучасных літоўцаў.

Летапісы не ўтрымліваюць звестак, што пацвярджаюць распаўсюджаны міф аб заваёванні балтамі беларускіх зямель і аб іх галоўнай ролі ва ўтварэнні ВКЛ. Наадварот, маюцца сведчанні, што шматлікія набегі на нашу зямлю заканчваліся для агрэсараў праследаваннем і разгромам. Ні ў адной крыніцы XII-XIV стагоддзяў няма звестак аб заваёванні славян літоўцамі. Міфы, што прыкрываюць палітычныя мэты зацікаўленых бакоў, як пераканаўча паказана М. Ермаловічам, з'яўляюцца значна пазней. Невыпадковым было і тое, што сталіца беларускага княства Навагарадак стала першай сталіцай ВКЛ. Заснаваны Яраславам Мудрым як паўночны славянскі фарпост, Навагарадак у сярэдзіне XII стагоддзя, дзякуючы зручнаму геапалітычнаму становішчу, ператварыўся ў буйны эканамічна развіты і багаты горад. У гэты ж час выпяваюць эканамічныя і палітычныя ўмовы аб'яднання беларускіх зямель у адзіную дзяржаву. Аднак паміж двума галоўнымі беларускімі праваслаўнымі княствамі Навагарадскім і Полацкім знаходзіліся землі язычніцкай і, магчыма, яшчэ не-славянізаванай Літвы-летапінскай. Аб яе размяшчэнні ў самым сэрцы Беларусі паміж Навагарадкам і Мінскам, гэта значыць на поўдзень ад сучаснай Літвы, сведчаць даныя тапанімікі і старажытныя летапісы. Не выключана, што гэта было балцкае ці угра-фінскае племя на пачатковай стадыі асіміляцыі. Становішча летапіснай Літвы ў акружэнні беларускіх зямляў з'яўлялася для яе раковым і прадракала непазбежную асіміляцыю яе насельніцтва. У выпадку аб'яднання Навагарадка з Полацкам гэты працэс значна паскараўся. Княжацкая раз'яднанасць запавольвала тэмпы асіміляцыі, не спыняючы яе. У канкрэтных геапалітычных умовах славянізацыя закралася, у першую чаргу, княжацкія роды з-за распаўсюджаных у сярэднія стагоддзі міждынастычных шлюбаў, дзякуючы геасцыяльнай мабільнасці князёў, якія ўдзельнічаюць у сумесных паходах, бітвах, перамовах, а таксама запрашэнняў іх у якасці наёмнікаў. Да славянскіх суседзяў і ратных сатаварышаў уцякалі шматлікія прэтэндэнты на вярхоўную ўладу з летапіснай Літвы, ратуючы сваё жыццё ад бясплітасных уладарных родзічаў. Дзякуючы такому цеснаму славяна-балцкаму перапляценню людзей і лёсаў стала магчымым выбранне "літоўскіх" князёў (уцекачоў і запрошаных) на княжацкія пасады ў славянскія землі (Пскоў, Навагарадак, Смаленск і г.д.). Бралася пад увагу не толькі сваяцтва і ваенны вопыт, але і ўдзел у палітычнай гульні з прычыны законных правоў збеглага князя на пакінутую ім радзіму і прагу помсты. Выгнаны з Літвы Міндоўг уцякае ў Навагарадак, прымае праваслаўе (1246 год) (фактычнае сведчанне таго што высокая пасада ў Навагарадку даецца яму на ўмовах падпарадкавання і служэння праваслаўным і беларускім Інтэрэсам). Пасля воражбства з ім Літву заняў (Іпацьеўскі летапіс), выганяе і забівае сваіх сапернікаў. Гэты першы крок у справе ўтварэння ВКЛ, выгарадка Навагарадак выйграе саперніцтва ў справе магутнасці Нава-рускіх зямляў з Полацкам, і ніхто не зможа пасля спыніць працэс збірання беларускіх зямель і далучэння суседніх.

Як бачым, нашы продкі пераўзыходзілі нас не толькі ва ўменні

1 М. Ермаловіч. "Старажытныя Беларусь". Мінск, 1950, стар. 364.

выбіраць месцы для будаўніцтва храмаў і гарадоў, але і ў дальнабачнасці і гібкасці палітыкі. Княжацкая раздробленасць рабіла абстаноўку такой складанай і нестабільнай, што непарадумнае і памылковае рашэнне магло стаць раковым для князя і яго народа. Палітыка непазбежна становіцца асноўнай зброяй. Інтэнсіўнае выкарыстанне якой і даводзіць яе стратэгаў да забытай намі дасканаласці.

Пачатае Міндоўгам будаўніцтва ВКЛ працягвае яго сын Войшалк. Дасягнутае ім аб'яднанне беларускіх зямель паскарае асіміляцыю апошняга "Іншароднага" астраўка - у густыні беларускага этнасу паглынаецца і знікае летапісная Літва. (Войшалк знішчае літоўскіх князёў, а таксама заваёўвае балцкія землі, што мяжуюць на поўначы і паўночным захадзе з беларускімі і з заваяванай раней Літвой). Але назва "Літва" застаецца за гэтай тэрыторыяй і ўваходзіць у назву новай дзяржавы. Больш таго, яна "пашыраецца" і пераходзіць на іншыя заходнія беларускія землі, на Віленшчыну з Вільняй, а затым у XIX стагоддзі і на жамойцкія землі. Рускі гісторык Надзеждзін у сувязі з гэтым адзначаў: "Перамагла не Літва, а назва Літвы". Падобны дрыф адбыўся і з імем іншага балцкага народа - прусаў. Племя знікла, імя яго засталася і перайшло на немцаў, пакарыўшых Прусію, а затым распаўсюдзілася на ўсходнюю частку самой Германіі, уключаючы Берлін. Забароненая ў сярэдзіне XIX стагоддзя на беларускіх землях назва Літва ў XX стагоддзі была выцеснена з тэрыторыі Беларусі. Яна захоўваецца толькі за жамойцкімі землямі і Віленшчынай.

Прыведзеная намі канцэпцыя ўтварэння ВКЛ (абгрунтаванне ў кнізе М. Ермаловіча "Па слядах аднаго міфа") супярэчыць шырока распаўсюджанаму міфу аб заваяванні беларускіх зямель Літвой. Стварэнне і распаўсюджанне міфа абумоўлена інтарэсамі палітычных групак проціборствуючых у гэтым рэгіёне, якія выкарыстоўвалі для апраўдання сваіх прэтэнзій розныя метады, уключаючы фальсіфікацыю запісаў ў позніх летапісах. Аналіз М. Ермаловічам ранніх летапісных звестак, а таксама дадатковых крыніц дапамагае выявіць фальсіфікацыю і даць навуковае апісанне гістарычнага працэсу. Варта адзначыць, што захаванне міфа аб заваяванні адпавядала імперскім інтарэсам суседніх дзяржаў: Польшчы і асабліва Расіі, якая выступала ў ролі вызваліцеля Паўночна-Заходняга краю (Беларусі).

Аднак для доказу дамінавання славянскага ладу жыцця ў ВКЛ няма неабходнасці дэталёва разглядаць працэсы яго ўзнікнення, спосабаў далучэння беларускіх і балцкіх земляў і ролі асобных князёў. Асноўнымі фактамі, незалежна ад ацэнкі ролі Літвы ў аб'яднанні беларускіх зямель, з'яўляецца нацыянальны склад гэтай дзяржавы, мова і культура. За 500 гадоў існавання ВКЛ не зафіксавана ніводнага ўказа, ніводнага радка, ніводнага слова, у тым ліку князёў, на літоўскай мове. Відавочна, што нашчадкі балцкіх магнатаў маглі прэтэндаваць у ВКЛ на некаторую ролю на ўмовах саюза са славянскімі родамі, валодання беларускай мовай, служэння агульнадзяржаўным мэтам. Спосабы іх вылучэння ў вышэйшыя эшалоны дзяржаўнай іерархіі ВКЛ былі тыповымі для сярэднявечча. Гэта выбары ці наём на службу вопытнага воіна, уключаючы князя, сваяцкія шлюбы паміж старажытнымі родамі і г. д. Яны ўваходзілі ў гэты саюз не на падставе пакалення і заваявання беларускіх гарадоў і зямель, а ў выніку прыняцця імі славянскай культуры і мовы і ў выніку служэння інтарэсам наймаўцаў іх г. г. выбіраючай большасці і сваяцкіх кланаў. Працэс такой "інфільтрацыі" аблягаўся існуючай у Еўропе традыцыяй ніжнацьянальных шлюбаў сярод прадстаўнікоў вышэйшых саслоўяў, уключаючы каралеўскія дынастыі. Не было перашкоды такой "здрадзе" нацыянальным ці дзяржаўным інтарэсам з-за хуткай і непазбежнай асіміляцыі параднёнага магната і яго нашчадкаў. Гэты працэс быў характэрным

для ўсіх кіруючых "чужых" дынастый, у прыватнасці Рурыкавічаў у Расіі і Гедымінавічаў у ВКЛ, славянізацыя якіх была непазбежна з-за моўнай, культурнай і этнічнай асіміляцыі. Другі прыклад - паланізацыя дынастыі Ягелонаў, якая ўсталявалася на польскіх пасадзе пасля выбару каралём беларуска-моўнага князя Ягайлы з Вільні.

Дамінуючая роля нашых продкаў адлюстравана не толькі ў назве княства, але і ў дзяржаўнасці, а значыць, паўсюдным распаўсюджанні беларускай мовы і ў нацыянальным складзе ўсіх слаўў насельніцтва (славяне да 80-90 працэнтаў). Аб іх ролі сведчыць і тое, што большасць пасад, уключаючы і вышэйшыя дзяржаўныя, займалі выхадцы з беларускіх зямель. З іх складалася і бліжэйшае акружэнне Вялікага князя. Так, нямецкія летапісы змяшчаюць запісы аб тым, што на перагаворах з крыжакамі ў Соліне ў дэлегацыю ВКЛ разам з Вялікім Заслаўскім, Аляксандр Старадубскі, Іван Гальшанскі, Іван Друцкі. Як сведчыць нямецкі пасол Кірбут, Вітаўт і ўсё яго акружэнне размаўлялі толькі па-беларуску.

"... прускі храніст Пётр Дусбург два разы, пад 1296 і 1305 гадамі, гаворыць пра адзінаборства нямецкіх рыцараў з літоўскімі і абодва разы заўважае, што гэтыя апошнія былі рускімі (у той час так называлі ўсіх праваслаўных славян, у тым ліку і беларусаў). Усе гэтыя факты пераканаўча сведчаць, што Літва і літвіны былі на працягу шэрагу стагоддзяў гістарычнымі псеўданімамі Беларусі і беларусаў. Дзе ж тлумачэнне гэтага факта? Прычыну яго раскрываюць старажытныя рускія летапісы, а таксама тапаніміка (геаграфічныя назвы) і іншыя матэрыялы. Таму і звернемся да іх.

У Густынскім летапісе пад 1128 годам мы чытаемж "Посла Мстислав во Літву ко Ізяславу всех князей". З гэтага запісу мы можам зрабіць вывад, што горад Ізяслаўль (сучаснае Заслаўе за 20 км на паўночны захад ад Мінска) знаходзіцца на тэрыторыі Літвы, якая, такім чынам, была зусім недалёка ад Мінска. Гэта пацвярджае і Іпацьеўскі летапіс. Пад 1159 годам ён паведамляе, што адзін з мінскіх князёў Валадар Глебавіч "хочае по Літву в лесах", а пад 1162 годам, што ён выступаў на сваіх праціўнікаў "с літвом". Усё гэта магло быць толькі ў выпадку суседства Мінскага княства з Літвой. І ў гэтым нас канчаткова пераконвае запіс Іпацьеўскага летапісу пад 1262 годам пра наваградскага князя Войшалка, які "учні собе манастирь на реце на Немне, межі Літву і Новымгородком". Гэта быў вядомы Лаўрышаўскі манастыр пры ўпадзенні ракі Валаўкі ў Неман на паўночны ўсход ад Наваградака. Такім чынам, згодна з летапісам на паўночны ўсход ад Лаўрышава, за Неманам, у кірунку Мінска знаходзілася Літва, што глынасцю адпавядае летапісным звесткам 1128, 1159 і 1162 гадоў.

... аж да канца XIX стагоддзя пад Беларуссю разумеліся толькі Віцебская і Магілёўскія губерні, у той час як астатняя частка яе называлася Літвой, і толькі ў сувязі з канчатковым фарміраваннем беларускай нацыі назва "Беларусь" выцесніла назву "Літва", і апошняя стала адносіцца выключна да тэрыторыі сучаснай Літвы, прыняўшы там форму "Летува".

З разглядаванага яскрава бачна, што гістарычна Літва гэта не сучасная Летува і таму даўнія літвіны - гэта не сённяшнія летувісы, а беларусы. Менавіта разуменне гэтага і дае нам магчымасць класіфікаваць больш праўдзівое ўяўленне пра нашу мінулае, у прыватнасці, пра ўтварэнне і характар Вялікага княства Літоўскага. (М. ЕРМАЛОВІЧ.) Можна працягваць спіс фактаў, якія сведчаць, што "дзяржаўнае жыццё ВКЛ праходзіла ў беларускіх нацыянальных формах" (М. Багдановіч) і што славянскі характар княства ўяўляецца не менш пераканаўчым, чым Расіі.

ЧАСТКА ДРУГАЯ

РАЗМЕННАЯ МАНЕТА ЦІ КАЗЫРНАЯ КАРТА?

Федэрацыя ВКЛ з Польшчай і яе трагічныя вынікі.

Наша гісторыя была гераічнай і крывавай да таго часу, пакуль беларусы абаранялі незалежнасць і свабоду са зброяй у руках - на полі бітвы, у крывавах сечах з ворагамі з усходу і з захаду, поўначы і поўдня, аддаючы жыццё за Беларусь-Літву і яе будучыню.

Пераможная бітва пад Грунвальдам паклала канец нямецкай экспансіі на славянскія землі. Аднак на ўсходзе барацьба не спынялася. Занадта вялікія былі прасторы, што папаўнялі чалавечымі рэсурсамі паўстаўчую ад татарскага прыгнёту Маскоўскую Русь, экспансія якой, як сведчыць гісторыя, паставіла пад пагрозу існаванне не аднаго толькі ВКЛ.

У гэтых умовах стаў непазбежным федэратыўны саюз ВКЛ з Польшчай. У рамках якога адбылося паступовае ўзмацненне Польшчы і аслабленне княства. Гісторыя сведчыць, што Кракаў і Варшава фактычна пачалі дабівацца імперскіх і каланіяльных мэт у адпаведнасці з формулай: адна краіна, адна рэлігія, адзін народ. Забарона ў 1697 годзе выкарыстання беларускай мовы як дзяржаўнай на тэрыторыі ВКЛ стала трагічнай вяхой палітыкі, накіраванай на дэбеларусізацыю, у першую чаргу шляхты і гараджан.

У канцы XVIII стагоддзя ў выніку падзелаў Рэчы Паспалітай "унутраная" акупацыя княства змяняецца прамым захопам ВКЛ царскімі войскамі. Аднак акупанты, што прыйшлі з усходу, дзейнічаюць як заходнія "калегі" ў рамках вядомай формулы "адзінага народа", маючы на мёце навікі прывязанне захопленых земляў да "спрадвечных рускіх".

Рускія ідэі і польскія дактрыны насаджаліся на Беларусі больш за 200 гадоў. Этапы польска-рускай барацьбы змяняліся "канструктыўнай" садружнасцю на падставе падзелу беларускага народа і яго зямель на дзве часткі нярэдка ва ўмовах тайнай змовы.

Жыгучасць імперскай свядомасці і народжанай ёю палітыкі абумоўлена, аднак, не толькі інтарэсамі Расіі і Польшчы, а таксама актыўным укладом у прапаганду і рэалізацыю адпаведных ідэй і ўстановак з боку раней беларускага, але дэбеларусіфікаванага гарадскога і шляхоцкага насельніцтва. Многія выходцы з гэтага асяроддзя сталі заўзятымі барацьбітамі за русіфікацыю ці апалчванне сваіх сабратаў. З іх дапамогай у гарадах Беларусі ў XIX і XX стагоддзях фактычна вялася няспынная вайна супраць нашага народа. Ішла настойлівая барацьба за душу і розум беларускага этнасу ў руска- і польскамоўных навучальных установах, цэрквах і касцёлах.

Горад - цэнтр дэнацыяналізацыі беларусаў

Вынікі знешняй і ўнутранай ідэалагічнай экспансіі уражваюць. Была дасягнута этнічная пераарыентацыя перш за ўсё гарадскога насельніцтва, што знайшло адлюстраванне ў адным з самых дакладных перапісаў 1897 год. Аказалася, што ў Мінску, Вільні, Гродне, Віцебску і іншых гарадах колькасць гараджан, якія лічылі сябе беларусамі, складала ад 5 да 20 працэнтаў. Да 40 працэнтаў гарадскога насельніцтва складалі яўрэі, што было ўласціва для Польшчы і Беларусі з-за рысы аседласці. Астатнія 50% атаясамлівалі сябе з рускімі ці палякамі.

У каланіяльнай Беларусі, пазбаўленай царскімі ўладамі нават свайго гістарычнага імя Літва-Беларусь і абразліва названай Паўночна-Заходнім краем, была забаронена родная мова. "Пераплаўка" беларусаў, што адбывалася ў гарадах, дасягнула жудасных памераў. Узнік новы феномен: "небеларускія гарады... Беларусі", у выніку чаго яны нашы гарады сталі, з аднаго боку, ахвярай, а з другога - зброяй каланіяльнай экспансіі і этнагенацыду, якія праводзіліся ў адносінах да Беларусі і яе народа дзвюма суседнімі славянскімі дзяржавамі. Аднак прыналежнасць да Беларусі такіх гарадоў, як Вільня, Мінск, Полацк, Віцебск, Брэст і г.д., вызначаецца не толькі ідучымі ў глыб стагоддзяў беларускімі каранямі, але і этнічна аднародным сельскім беларускім акружэннем, з якога гэтыя гарады раслі і чэрпалі матэрыяльныя і людскія рэсурсы.

Дастаткова нагадаць, што ў пачатку XX стагоддзя насельніцтва Віленшчыны складалася ў асноўным з беларусаў, якія з'яўляюцца такім чынам продкамі большасці сучасных польскіх патрыётаў у Вільні і Віленскім краі.

Віленская катастрофа XX стагоддзя

Адным з самых трагічных вынікаў польска-рускай палітыкі этнагенацыду ў гарадах Беларусі з'яўляецца лёс нашай старажытнай сталіцы - Вільні.

На працягу большай часткі сваёй шматвяковай гісторыі, ад зараднення да апошніх дзён, гэты славянскі горад гаварыў, пісаў і думаў на беларускай мове. Пасля забароны яе ужывання ў якасці дзяржаўнай пераходзіць на польска-беларускі дыялект. Далей, пачынаючы з XIX стагоддзя, ужо як сталіца паўночна-заходняй Русі - на рускую мову. Перапіс 1897 года фіксуе, што ў Вільні пражывае 56 працэнтаў славян, 40 - яўрэяў і толькі 1 працэнт літоўцаў.*

Пасля грамадзянскай вайны ў 1919 годзе заходнебеларускія землі адыходзіць да Польшчы. 20-гадовы перыяд гаспадарання пілсудчыкаў на беларускіх землях характарызуецца не толькі выкарыстаннем самых жорсткіх сродакаў для апалчвання насельніцтва, але і адкрытай фальсіфікацыяй даных аб этнічным складзе. Відавочна, што перапісы насельніцтва ў такіх умовах праводзіліся, у першую чаргу, з палітычнай мэтай - абгрунтаваць прыналежнасць зямель да Польшчы. Гэта трэба мець на ўвазе пры аналізу дынамікі польскага насельніцтва ў першай палове XX стагоддзя, у тым л.ку на Віленшчыне. Нашэсце гітлераўскіх войск на Польшчу і ўвядзенне Чырвонай Арміі ў Заходнюю Беларусь паклала канец 20-гадовай акупацыі вялікай тэрыторыі, заселенай пераважна беларусамі. Гэта - частка Мінскай, Брэсцкай і Гродзенскай вобласці, Беластоцкае ваяводства і Віленскі край. Воляю "правадыроў народаў" (Гітлера і Сталіна) статус сталіцы Заходняй Беларусі Вільні мяняецца двойчы, зыходзячы з ваенных, дыпламатычных і іншых інтарэсаў Берліна і Масквы. Час паскарае

* Е. Шыр'яев "Русь Белая, Черная и Литва в картах" Мн: "Навука і тэхніка" 1991 г.

свой бег: акупацыя - вызваленне, зноў акупацыя... У абмен за дазвол стварыць на тэрыторыі Літвы савецкія ваенныя базы (а таксама ўлічваўчы патрабаванне Гітлера) Сталін перадае Вільню і Віленшчыну буржуазнай Літоўскай дзяржаве.

Уражання віленцы сталі сведкамі "захопу" свайго горада без адзінага выстралу войскамі суседняй дзяржавы. Ніхто не мог у той час сур'ёзна нават меркаваць, што гэтая падзея - не кароткачасовы эпизод у жыцці горада, што ўвод у горад чужацкага і зусім чужога яму воінства, апранутага, паводле сведчанняў відэаў, у "смяшанае аперэтаннае адзенне" і размаўляючага на незразумелай мове, вызначыць на дзесяткі гадоў наступ новай неславянскай гісторыі горада.

Трагічным пачаткам гэтага перыяду сталі масавая дэпартацыя і знішчэнне дзесяткаў тысяч віленцаў - славян і яўрэяў у 1940-1950 гадах. Затым пачалося паступовае засяленне горада літоўцамі, колькасць якіх на сённяшні дзень дасягнула 50 працэнтаў.

Аднак правесці дэславянізацыю сельскіх раёнаў і невялікіх гарадоў Віленскага краю аказалася немагчымым. На сёння колькасць літоўцаў тут нязначная. Большая частка карэннага насельніцтва славянскага краю, якая ў пачатку XX стагоддзя прызнала сваё беларускае паходжанне, усё яшчэ памятае пра свае карані.

Формула каланізацыі

Вясной 1990 года ў Літве публікуецца і шырока распаўсюджваецца карта з межамі Літвы, што праходзіць паблізу Мінска, з дадатковым "далучэннем" многіх беларускіх гарадоў і вёсак. Грамадзянін, які не ведае тайны правядзення такой дзіўнай "мяжы" паміж Беларуссю і Літвой, мяжы, што праходзіць сярод зямель, спрадвечу заселеных па абодва бакі далёка на поўнач і яшчэ далей на поўдзень беларусамі, здзіўлена ўсклікае: "На якой падставе?!" А чалавек з гумарам дадае: "І Мінск уключыць туды ж - і будзе не менш абгрунтавана, чым усё астатняе на гэтай карце, разам з Вільняй".

Чалавек, знаёмы з этапамі "асваення" далучанага ў 1939 годзе да Літвы Віленскага краю, абавязкова скажа, што "мяжа разумная... Мінск нельга ўключыць у склад Вялікай Літвы, паколькі рускамоўных мінчан нельга... апалічыць... Яны ўжо русіфікаваны амаль на сто працэнтаў".

"Але чаму б іх не літувізаваць?" - запярэчыць грамадзянін, не дасведчаны ў нашым гістарычным мінулым.

"Часу не хопіць, у тысячагоддзе не ўложана", - удакладняе гумарыст.

Разважанні і спрэчка трох грамадзян ля карты прывялі нас да "магічнай формулы", як каланізаваць землі, заселеныя беларусамі. Формула каланізацыі троххадовая. Першы ход (тэарэтычная база) заснаваны на атаясамліванні Вялікага княства Літоўскага (ВКЛ) з балцкай дзяржавай (ВКЛ - Летува). Другі крок - паколькі беларускія землі ўваходзілі ў ВКЛ, а Вільня была яго сталіцай, то яны могуць быць запатрабаваны сучаснай Літвой, як прамоі пераемніцай ВКЛ. Гэта і адбылося ў працэсе перамоў у 20-х гадах паміж Літвой і Расіяй. Апошні ход заключаецца ў тым, што для ўтрымання адарваных зямель з пераважна беларускім насельніцтвам неабходна забіць яго нацыянальнай самасвядомасці. Гэта дапаможа падавіць магчымы беларускі сепаратызм у Літве. Забытаць "тутэйшых" людзей так, каб стварыць нейкі "новы этнас". Ідэальна было б "літувізаваць" гэтае насельніцтва, а-е паколькі гэты працэс запатрабуе занадта многа часу, то варта ўсямерна садзейнічаць яго паланізацыі. Аднак тэарэтычная аснова "формулы" негрунтоўная: славянскі характар ВКЛ такі ж неаспрэчны, як балцкі - сучаснай Літоўскай рэспублікі, дзе рускамоўнае насельніцтва складае каля 20 працэнтаў. Скарыстаўшы гэтую тэрміналогію, можна сцвярджаць, што ў ВКЛ "літоўскамоўная частка"

складала менш за 20 працэнтаў. ВКЛ, будучы шматнацыянальным, было ў першую чаргу славянскай (беларускай) дзяржавай. І калі гэтай дзяржаве суджана было распасціся на славянскую і неславянскую часткі, то разлом адбыўся па зямлі, што на поўнач ад Вільні.

Нягледзячы на працяглую барацьбу з гістарычнай памяццю і нацыянальнай самасвядомасцю, аказалася, што ператварыць у сапраўдных палякаў карэнных жыхароў Віленшчыны складана. Сярод простага народа адбывалася адхіленне штучна насаджанай у школах і касцёлах польскай мовы. Але сталі бачны і першыя вынікі гэтай упартай ідэалагічнай, культурнай і адукацыйнай палітыкі. Яны праявіліся ў сферы самасвядомасці. Уступаючы працягламу сілавому націску, народ не тое каб усумніўся, а нібы засаромеўся сваёй беларускасці, вызначаючы сваю нацыянальнасць як "тутэйшы", а сваю беларускую мову - "тутэйшай". Ну і як было не засаромецца і не ўступіць нашаму далікатнаму працоўнаму люду, калі старання і ўпарта гаварылі, патрабавалі і пераконвалі яго не якія-небудзь заезджыя эмісары пальшчызны, а свіе дзеці, што выйшлі плоць ад плоці з гэтага народа - інтэлігенты, якія прысвяцілі сябе служэнню польскай ідэі і польскай культуры на Віленшчыне. Так працягваецца і па сённяшні дзень - з аднаго боку, невялікая група "па-сапраўднаму польскіх" патрыётаў палітычна актыўнай пішучай і прапаведуючай эліты, з другога - "тутэйшыя" людзі, адарваныя ад сваіх кроўных братоў беларусаў, але якія так і не сталі палякамі. Аднак, ліквідаваўшы на Віленшчыне адзін славянскі народ, сутыкнуліся з сепаратызмам з боку прадстаўнікоў "ізноў узнікшага польскага этнасу".

Новы напамінак аб старым доўгу

Памянёная намі "новая" карта вялікай Літвы не з'яўляецца аднак плёнам фантазіі экстрэмістаў узору 1990 года. Яна адпавядае дамоўленасці аб прызнанні правоў Літвы на гэтыя землі, дасягнутай у 20-х гадах у выніку дзелкі паміж таталітарным рэжымам Расіі і буржуазнай Літвой. (Зусім нядаўна Літва ўрачыста адзначыла білей гэтай ганебнай змовы.) у выніку "ўдалага" пагаднення ў 20-х гадах Расія набыла саюзніка, такога неабходнага ёй у гэты перыяд міжнароднай ізаляцыі, у абмен на абяцанні, якія ўяўляліся вельмі далёкімі ад рэальнага жыцця гэтага рэгіёна. Заходняя Беларусь са сваёй сталіцай Вільняй заставалася ў складзе Польшчы, не чакаючы ні анексіі з боку Літвы, ні тым больш добраахвотнага "ўваходжання" у яе. Дзяленне беларускіх зямель адбылося раней, у выніку буйных ваенных дзеянняў паміж Польшчай і Расіяй. Прыклад іх агрэсіі на беларускую зямлю, а таксама вынікі яе падзелу з'явіліся для прадстаўнікоў Літвы таго часу прыкладам для пераймання. Аднак сіл на ўдзел ва ўзброеным захопе ў Літвы было недастаткова, таму давялося абмежавацца "агрэсіяй ча паперы".

Тым не менш гісторыя захацела распарадзіцца так, што гэтая "нявінная" дыпламатычная акцыя (фактычна - мара аб вялікай дзяржаве), пачатая пры Леніне, дзякуючы Сталіну і Гітлеру, у выніку сакрэтнага пагаднення 1939 года атрымала рэальнае ўвасабленне ў жыццё. Праўда, пагадненне было выканана не ў поўным аб'ёме. Па невядомых прычынах Сталін (паскупіўся!) зменшыў перадаваемую Літве за права ўводу на яе тэрыторыю савецкіх войск частку зг. аднебеларускіх зямель. Так што застаўся за СССР... даўжок. Не ўсё абяцанае з годзе. Можна дапусціць, што менавіта пра гэты доўг жадалі нагадаць тым, хто вясной 1990 года перавыдаў гэтую карту.

ЛЁГКАЯ ЗДАБЫЧА

Азартныя гульні

Вялома, што Вільня і Віленшчына з даўніх часоў больш за 1000 гадоў назад была заселена славянскім племенем крывічоў-продкамі сучасных беларусаў. У летапісах упамінаецца і ранняя назва горада - Крывы горад. У нямецкай хроніцы XIV стагоддзя Вігант Марбургскі упамінае рускі горад Вільна.

"Довольно обширные записи о Вильно появляются прежде всего в летописях крестоносцев, в связи с их нападением в 1390 г. на Вильно, когда ими был взят и сожжен Кривой город.

...Для определения времени возникновения городища, имеет, несомненно, значение самое название "Кривой город" и вопрос его происхождения. Во всех источниках, на различных языках его названия сходны, а именно - являются переводом славянского "кривой"... Однако можно предполагать, что первоначальное его название могло иметь и другое значение. Вопрос о связи названия "Кривой" с топографической кривизной возбуждает сомнение, так как город не стоял на какой-нибудь выдающейся кривизне. Общепринятое в XIV в. обозначение городища термином "Кривой город", возможно, скрывает в себе более древнее название, связанное с предполагаемыми основателями этого города, а именно - с кривичами. Происхождение названия "кривой" от "кривичи" вполне вероятно. Этому не противоречит также и самая история виленских земель. Древнерусское городище Вильно могло существовать как "Кривич-город" уже в XI-XII вв., когда полоцкому князю принадлежала и часть литовских земель. Подведем краткие итоги:

... На основании археологических данных, которыми мы располагаем, можно отнести его основание ко времени ранее XIV века. Исследования нами памятники указывают на тесную связь этого города с русскими землями. Относящееся к XVI в. название "Кривой город" можно рассматривать как происходящее от более древнего названия "Кривич-город". (В.ГОЛУБОВИЧ и Е.ГОЛУБОВИЧ (Вильнюс) Краткие сообщения института истории материальной культуры. Изд. АН СССР. 1945 г.)

Да пачатку XX стагоддзя, згодна з перапісам 1897 года, у Віленскім краі пражывала 65 працэнтаў славян (57 працэнтаў беларусаў + 8 - палякаў) і 17 працэнтаў літоўцаў. Прычым сканцэнтраваліся літоўцы ў асноўным у паветах, што прымыкалі да іх этнічнай тэрыторыі. На астатняй тэрыторыі краю і ў горадзе Вільна іх колькасць не перавышала і 1 працэнта. Тым не менш перадваенныя ўлады буржуазнай

Літвы, пачынаючы з 20-х гадоў, неаднаразова выступалі за далучэнне Віленшчыны і Гродзеншчыны да Літвы. Гэта, па сутнасці, "дыпламатычная агрэсія" стала на многія гады асноўнай задачай знешняй палітыкі Літвы.

Акалічнасці, што прымусілі ўрад Літвы актыўна ставіць пытанне аб пашырэнні тэрыторыі за кошт далучэння суседніх славянскіх зямель, былі звязаны з няўстойлівым становішчам, што складалася ў гэтым рэгіёне пасля працяглага перыяду ваеннай акцыі 1914-1920 гадоў. Неаднаразова змена дзяржаўных межаў завяршылася да 1920 года замацаваннем за Польшчай заходнебеларускіх зямель, уключаючы Вільню. Гэта з'явілася, з аднаго боку, як бы завяршэннем, а з другога - дадатковым пацвярджэннем тэзіса, які доўгі час паўсюдна прапагандаваўся польскімі патрыётамі аб сваіх спрадвечных і законных правах на ўсходнія землі былой федэрацыі ВКЛ з Польшчай - Рэчы Паспалітай. Надзвычайную жывучасць праяўляе імперскі сіндром у грамадскай свядомасці, аб чым сведчаць не толькі прыклады з палітычнага жыцця пачатку XX стагоддзя, але і больш сучасныя выказванні.

Аднак заснаваны на "гістарычным" праве ўладання Заходняй Беларуссю аптымізм польскіх палітыкаў адносна непарушнасці новых, "справядлівых" усходніх межаў Польшчы вызначаецца нічым іншым, як нацыянальнай палітычнай кампаніяй і дыпламатычнай гульнёй з мэтай выдаць жадаемае за сапраўднае. Усё гэта мела вялікі прапагандысцкі эффект унутры Польшчы, аказаўшы ўплыў на погляды і ўяўленні многіх пакаленняў палякаў.

Казырнай картай, што разыгрывалася польскім бокам у гэтай кампаніі, сталі "польскія" гарады ў Заходняй Беларусі: Вільна, Гродна і іншыя. "Небеларускасць" гарадоў, размешчаных на беларускіх землях, і адыграла ў XX стагоддзі ракавую ролю, асабліва ў лёсе Вільна. Гэты ж "козыр", але цяпер супраць Польшчы выкарыстала Літва ў сваёй дыпламатычнай гульні з Расіяй і Германіяй.

Еўрапейскія палітыкі і дыпламаты як, зрэшты, і польскія, нягледзячы на шавіністычную кампанію ўнутры краіны) не маглі не разумець часовага і акупацыйнага характару валодання Польшчай землямі, заселенымі беларусамі. Лепш за іншых, з-за агульнасці гістарычнага лёсу і суседства, разумелі ненадзейнасць новых межаў Польшчы літоўскія ўлады. Звесткі аб нацыянальным складзе насельніцтва Заходняй Беларусі і Віленшчыны, як і аб'ектыўныя гістарычныя факты, з'яўляліся больш пераканаўчымі аргументамі, чым "патрыятычныя" выступленні публіцыстаў, сенатараў і прадстаўнікоў урада Польшчы.

У адрозненне ад Польшчы і Расіі, што спрачаліся за зямлю на полі бою, Літва падобных "аргументаў" не мела і сканцэнтравала ўсе свае намаганні на палітычнай арэне і ідэалагічнай апрацоўцы грамадскай думкі ў сваёй краіне і за мяжой.

Барацьба гэтая ішла супраць польскага "гістарычнага" права ўладання "Усходняй Польшчай" і фактычна супраць Польскай трактоўкі гісторыі, паколькі не гучаў ні ў СССР, ні тым больш за мяжой беларускі голас, задуманы таталітарным рэжымам.

У антыпольскую кампанію ў буржуазнай Літве ўключыліся палітыкі і публіцысты, пісьмennisкі і гісторыкі, журналісты і настаўнікі, скарыстоўваючы для абгрунтавання "гістарычнага" права на ўладанне Вільна і Гродна гістарычныя міфы і даўнія карты, на якіх спрадвечна беларускія землі пазначаны скарачонай назвай ВКЛ - "Літва".

Маштабы, сродкі і метады, што выкарыстоўваліся для апрацоўкі грамадскай думкі, цалкам упісваліся ў атмасферу палітыка-ідэалагічнага псіхозу, характэрную для многіх краін у 20-40-х гадах XX стагоддзя. Гэта з'явілася вынікам працяглай вайны ў Еўропе (з

"узаканенымі" масавымі забойствамі), што не магло не падаарваць асновы грамадскай і палітычнай маралі, у выніку чаго хлусня, фальсіфікаваныя міфы і прымітыўныя ідэалагічныя догмы ператвараюцца ў асноўную зброю ў палітычнай і дыпламатычнай барацьбе ў інтарэсах краіны, партыі і нацыі.

Можна ўявіць, што ліквідацыя ў перыяд вайны маральнай і юрыдычнай адказнасці за забойствы і разбурэнні выклікала маральную дэградацыю і ў галіне грамадскай думкі, стварыўшы спрыяльныя ўмовы для абсалютызцыі міфаў, фальсіфікацыі і хлусні.

Прытрымліваючыся вызначэння Бярдзьева, што "антыхрыст - заснаваны на блытаніне і падмене" (адкрытая хлусня не так небяспечная!), нельга не прызнаць, што ў 20-40-х гадах падобная "чартаўшчына" захліснула не толькі першую атэістычную дзяржаву, але і богапануючую Германію...

Надзіўна, што ў гэты "спрыяльны" перыяд на хвалі антыпольскай барацьбы за Вільню гістарычныя міфы, заснаваныя на "блытанне і падмене", ў буржуазнай Літве набываюць статус навуковай ісціны і становяцца фактам грамадскай думкі, фарміруючы не толькі сістэму поглядаў, але і вызначаючы стыль палітычных паводзін.

Аднак лёс Вільні вырашаўся не ў Літве. Таму бура ўнутры літоўскага грамадства так бы і засталася бурай "у шклянцы вады", калі б не ўсё тая ж "казырная карта", да якой звярнуліся цяпер ужо літоўскія ўлады.

Не апасаючыся адпору з паўднёвага ўсходу (з Мінска), яны сканцэнтравалі свае намаганні на "маскоўскім і варшаўскім" напрамках.

Для адбіцця польскіх тэрытарыяльных прэтэнзій на землі Заходняй Беларусі не патрабавалася нават заглыбляцца ў гісторыю. Дастаткова было ўказаць, што на землі, што ўваходзяць у ВКЛ, ніколі не было значнай міграцыі польскага насельніцтва (хутчэй наадварот - у Польшчу).

У выніку падобнай ліквідацыі "польскасці" з усёй тэрыторыі ўяўлялася пазбаўленай падстаў "польскасць" размешчаных на гэтых землях гарадоў. Цяпер ужо ў перамовах на двух франтах - з Германіяй і Масквой (1918-21 гады) на падставе гістарычных міфаў можна было дабівацца перадачы няпольскіх і не запатрабаваных беларусамі гарадоў Вільня, Гродна і інш.

"Нам нет преград...", ці Гіпердыскрымінацыя

Напісаўшы гэты заглавак, я задумаўся і дадаў узмациальную ступень - "ГІПЕР". Але абумоўлена яна не варожасцю паміж славянамі і літоўцамі. На працягу стагоддзяў склаліся спакойныя і дружэлюбныя адносіны, што вызначаліся і агульным гістарычным лёсам родных народаў, і ўзаемапранікненнем культур. Захавалася ў народаў ўзаемная павага і цярпимасць, насуперак антыславянскім кампаніям 20-40-х гадоў і 50-гадовай палітыцы гвалтоўнай дэславянізацыі горада Вільня.

Таму дабаўка "Гіпер" - гэта "даніна" пачатковаму перыяду "асаваення" Вільні і Віленшчыны, што праходзіла ва ўмовах таталітарнага рэжыму. Для таталітарызму няма перашкод пры рэалізацыі планаў як па перабудове і разбурэнню прыроды ці этнасаў, так і па перанішчэнню народаў і знішчэнню культур. Усё "ажыццяўлялася", падпарадкоўваючыся бізэсмейнаму самавольству і насілле.

Гэты змрочны перыяд гісторыі апісаны ўдзельнікамі і выдавочцамі (віленцамі) у кнігах, што выдадзены ў Польшчы і ЗША. Не маючы магчымасці дэталёвага асвятлення гэтай тэмы, я выстаўляю, як свеч-

ку да іконы, пяць літар ГІПЕР у памяць не толькі віленцаў 40-50-х гадоў, стаўшых ахвярамі тэрору, але і ў памяць аб скораных у сваім горадзе, хто пакорліва і горка назіраў за паступовай і непазбежнай дэславянізацыяй раней славянскай святыні - гордай і адухоўленай Вільні. За 50 гадоў дасягнута амаль поўнае выцясненне славян з большасці сфер прэстыжнай дзейнасці - і ў першую чаргу палітычнай, культурнай, сферы вышэйшай адукацыі і навукі.

Адной з "мяккіх" праяў палітыкі дыскрымінацыі стала татальная літвізацыя спрадвечу славянскіх гарадскіх назваў і нелітоўскіх прозвішчаў. Гэтыя дзеянні падобныя да гвалтоўнай балгарызацыі туркаў у Балгарыі і германізацыі лужыцкіх сербаў у былой ГДР.

Палітыка дыскрымінацыі нелітоўскага насельніцтва, пачатая даваеннымі ўладамі, працягвалася ўладамі, якія цесна супрацоўнічалі з фашыскай Германіяй, і ўладамі Савецкай Літвы. Сёння праводзіцца цяперашнімі дэмакратамі, аднак больш асцярожна. Тлумачыцца гэта тым, што за 50 гадоў была вырашана асноўная задача - па літвізацыі Вільні.

Такая пераемнасць невыпадковая. Было зразумела, што ўтрыманне славянскіх зямель магло быць ажыццёўлена толькі пры ўмове планернага аслаблення, разбурэння і дэградацыі карэннага насельніцтва Вільні і Віленшчыны. Што і было дасягнута ў значнай ступені да 80 гадоў. І гэтая палітыка будзе працягвацца, нягледзячы на змену ўлад і праграмныя заявы аб правах народаў, да таго часу, пакуль славяне Віленшчыны не ператворацца ў насельніцтва, якое забылася пра сваю гісторыю, свае карані і свае спрадвечныя правы на Вільню і Віленскі край з яго слаўным гістарычным мінулым, культурай і традыцыямі, архітэктурнымі помнікамі і рэлігійнымі святынямі - касцёламі і цэрквамі, сярэдневяковымі ансамблямі, плошчамі і скверамі. Тады ўжо тым, хто ідзе на любыя ўступкі і згаджаецца на любыя ўмовы, можна без боязі прадаставіць месца ў культурна-нацыянальнай рэзервацыі новага тыпу.

Насельніцтва Віленшчыны вырабляе каля 10 працэнтаў нацыянальнага даходу Літвы і толькі ў нязначнай ступені карыстаецца ім. Яно, па сутнасці, пазбаўлена капіталаўкладанняў у культуру. Чыніцца перашкоды на шляху да атрымання адукацыі ў вышэйшых навучальных установах Літвы, заблакіраваны доступ да вышэйшых адміністрацыйных пасадаў, у касцёлах славянскіх парафій святая імя, літургія і пропаведзі адпраўляюцца ксяндзамі на літоўскай мове.

Апошнім часам літоўскія ўлады пачалі надзяляць зямлёй на Віленшчыне асаднікаў-прышэльцаў з Заходняй Літвы. Ставіцца мэта ў перспектыве дабіцца літвізацыі не толькі Вільні, але і краю. З гэтай жа нагоды праводзіцца змяненне межаў раёнаў і літвізацыя славянскіх назваў пасёлкаў і вёсак, якія ўжываліся карэннымі жыхарамі.

Ізце "разбаўлення" славянскага насельніцтва Віленшчыны, як вынікае з неаднаразовых выступленняў В. Ландсбергіса, павінен служыць адміністрацыйны падзел Літвы. Ва ўрадавым выданні "Вірыўсібес" публікуецца праект, згодна з якім Віленшчына павінна быць падзелена на 4 раёны: Тракай, Алітус, Швэнчоніс і Вільнюс. Да горада з вялікім адміністрацыйным апаратам з літоўскіх перасяленцаў далучаецца зона ў радыусе 30 кіламетраў. Астатнія раёны Віленшчыны падключаюцца да зямель этнічнай Літвы. Гэта пазбавіць славянскае насельніцтва апошніх рэштак права - права на прадстаўніцтва.

(Прапановыя гандыёзныя планы пераўтварэння не толькі сваіх, але і суседніх зямель. Калінінградская вобласць пераходзіць да ФРГ, што дасць магчымасць Літве мець агульную мяжу з Германіяй і выйсці на еўрапейскую арэну, атрымліваючы выгаду з буфернага становішча паміж Германіяй і Расіяй.)

Але ў 30-40-х гадах Віленшчыне ў выпадку яе адыходу ад Польшчы літоўскія ўлады гарантавалі статус аўтаноміі. Гэтае абяцанне было толькі тактычным маневрам, вымушаным і часовым адхіленнем ад генеральнай лініі, што не трэба забываць сучасным палітыкам, паколькі і ў наш час ужо пад уздзеяннем іншых акалічнасцей - канфрантацыі з "рускамоўным насельніцтвам" новае кіраўніцтва спрабуе ўзмацніць свае пазіцыі за кошт змякчэння палітыкі дыскрымінацыі карэннага насельніцтва Віленшчыны.

Віленшчына ў XX стагоддзі ператварылася ў гіганцкі палігон для правядзення эксперыментаў па этнагенацыду.

Мы ўжо гаварылі аб нацыянальнай палітыцы, пачатай Ю. Пілсудскім у перадаваеннай Заходняй Беларусі і яе пасляховым завяршэнні - нараджэнні "новага польскага этнасу" ў пасляваеннай Літве. У выніку гэтай "унутрыславянскай метамарфозы" адбылася кансалідацыя славянскага насельніцтва Вільня і Віленшчыны на падставе прыхільнасці да польскай ідэі. Гэта для ўлад Літвы не без падстаў уяўлялася больш небяспечным, чым вельмі зручная палітычная індэферэнтнасць беларусаў, абумоўленая глыбокім духоўным крызісам, у якім апынуўся ў XX стагоддзі беларускі народ. Палітычнае абуджэнне славян заахвоціла літоўскіх вучоных і палітыкаў больш грунтоўна даследаваць "новы этнас". У шэрагу артыкулаў канстатуецца, што міграцыя палкаў на Віленшчыне была нязначнай і што многія з іх былі дэпартаваны і загінулі ў 1940-1950-х гадах, а тыя, хто застаўся пасля вайны, разам з сотнямі тысяч "тутэйшых" добраахвотна перасяліліся ў Польшчу. Таму новы польскі этнас Віленшчыны ў асноўным выйшаў з беларускамоўных "тутэйшых". Гэтым, на нашу думку, і тлумачыцца слабае распаўсюджанне сярод іх польскай мовы і тэндэнцыі да пераходу хутчэй на рускую мову, чым на польскую. Сёння робяцца шмат-абяцальныя спробы канчаткова размежаваць славянскі этнас Віленшчыны - разбіць яго на дзве народнасці: "тутэйшых" і "вічаў" (В. Марцінкенас. "Тутэйшыя жыхары Вільні і яго наваколляў"). "Вічы" - гэта людзі, чые прозвішчы заканчваюцца на "віч" (маюць суфіксы -ічці -овіч-). З дапамогай лінгвістычных сродкаў робіцца спроба адасобіць і "персанфікаваць"... балцкі субстрат з тутэйшага беларускага насельніцтва.

Вядома, што характэрным беларускім прозвішчам уласцівы фарманты (суфіксы) -віч-, -овіч-, -евіч-, -ік-, -ок-, -ій-, -оў-, -ка. Такія лінгвістычныя формы характэрны для славянскіх моў наогул і беларускай, у прыватнасці. Пры дапамозе іх звычайна ўтвараюцца прозвішчы ад імені бацькі: Іваноў (сын Івана), Барысевіч (сын Барыса), Міцянок, Міцкевіч (сын Міці) і г.д. Прозвішчы на -іч-, -овіч-, -евіч-, характэрныя не толькі для беларусаў, але і шырока распаўсюджаны ў сербаў.

Маюцца і некаторыя ўнутрыславянскія адрозненні. У прыватнасці, распаўсюджаная форма беларускіх прозвішчаў з суфіксамі -іч-, -овіч-, -евіч- (Станкевіч, Міцкевіч, Матусевіч і г.д.) супярэчыць лінгвістычным нормам польскай мовы, у якой першапачаткова выкарыстоўваліся суфіксы -іц-, -овіц-, -евіц-, -віц-. З'яўленне ж у XVII-XX стагоддзях "польскіх" прозвішчаў на "віч" абумоўлена ў асноўным апаліяваннем беларускага насельніцтва, якое перанесла такім чынам свае не зусім "карэктныя" прозвішчы ў чужое лінгвістычнае асяроддзе. Нягледзячы на грунтоўную даследаванасць гэтай праблемы, робяцца спробы такім чынам палавіць рыбу ў мутнай вадзе.

ЧАСТКА ЧАЦВЕРТАЯ

АРГУМЕНТЫ ДЛЯ ЛІГІ НАЦЫЙ

Жэнеўскі мемарыял аб Літве

Замоўчванне "нязручных фактаў" з нядаўняга мінулага дзеля спакойнага сённяшняга садзейнічае ўзнікненню домysлаў і неабгрунтаваных прэтэнзій. Да іх ліку патрэбна аднесці тэрытарыяльныя прэтэнзій Літвы да Беларусі, якія з'явіліся ў апошні час. Яны выказаны як у аўным - публікацыя карты Вільіаі Літвы, так і ў завуаліраваным выглядзе. Ускосна, але дастаткова рашуча пра гэта гаворыць старшыня Зярхоўнай Рады В. Ландсбэргіс у інтэрв'ю "Комсомольской правде" (ад 9.04.91).

У адказ на просьбу карэспандэнта абгрунтаваць права Літвы на Вільню і Віленшчыну, ён, у прыватнасці, заявіў: "не ўсё абяцанае СССР у 20-м годзе перададзена Літве ў 1939". Нагадаем, што сціплае "не ўсё" - гэта Гародня і іншыя беларускія гарады і вёскі Гародненскай і Мінскай абласцей.

Іншага абгрунтавання права Літвы на беларускія землі ў згаданым інтэрв'ю не прыводзіцца, хаця відавочна, што пагадненне альбо дагавор самі па сабе толькі фіксуюць права.

Відавочна, што тэрыторыі і іх насельніцтва не могуць служыць ні прадметам куплі-продажу, ні аб'ектам закупісных махінацый і здэлак. У аснове рашэнняў, што ўстанаўліваюць справядлівыя межы паміж суседнімі народамі, ляжаць этнічныя і гістарычныя факты, якія і служаць абгрунтаваннем права, знаходзячы сваё ўвасабленне ў тым альбо іншым пагадненні і дагаворы.

Аднак, азнаёміўшыся з тэкстам дагавора паміж Літвой і Расіяй ад 12.07.20 г., мы не знойдзем і там абгрунтавання права Літвы на Гародню, Вільню і іншыя заходнебеларускія землі ў складзе Польшчы таго часу. Гэтыя акалічнасці і прымусілі нас звярнуцца да аналізу дадатковых крыніц, якія адлюстроўваюць літоўскую пазіцыю.

У 20-я гады ў Вільні выдаюцца некалькі брашур, прысвечаных абгрунтаванню права Літвы на Віленскія і Гародненскія землі. Асноўная з іх - гэта дакумент на французскай мове, прадстаўлены літоўскай дэлегацыяй Лізе Нацый у Жэневе ў снежні 1920 года. Затым ён перакладаецца і выдаецца на рускай мове ў 1921 годзе ў Вільні пад назвай "Жэнеўскі мемарыял аб Літве". Выданне гэтага дакладна на польскай мове пад назвай "Права Літвы на Вільню і Віленшчыну" адрозніваецца тэкстуальна ад рускага варыянта. Першы раздзел брашуры называецца "Этнаграфічная тэрыторыя Літвы". Ён пачынаецца з апісання мяжы паміж Літвой і Расіяй згодна з дагаворам ад 12.07.20 г. Як жа павінна была прайсці гэта мяжа? Цытуем:

"Усходнія межы гэтай тэрыторыі былі вызначаны мірным трактатам паміж Літвой і Расіяй 12 ліпеня 1920 г. у Маскве на наступных умовах, пачынаючы з ракі Дэвіны на ўсход ад Друці (маеытак Сафронава) па цячэнню ракі Друці, па ўсходняму берагу возера Дрысвяты, на поўдзень, перасякаючы Казяны, Паставы, па ўсходняму берагу возера Нарач, па цячэнню ракі Нарач, затым граніца перасякае лінію чыгункі Маладзечна, ідзе па Валожыну, па рацэ Бярэзіна, потым на ўсход ад ракі Нёман, ад ракі Свіслач, нарэшце яна агібае горад Гародню радыусам у 15-20 верст, на поўдзень". Далей аўтары брашуры

робяць спробу абгрунтаваць права Літвы на Віленскія і Гародненскія землі, населеныя на момант падпісання дагавора (1920), згодна з перапісам 1897 г., у асноўным беларусамі і іх апалячанымі нашчадкамі.

"Католік - значыць літовец"

Звернемся да аргументаў складальнікаў мемарыяла: "Гэтыя землі ў далёкім мінулым складалі этнічнае ядро літоўскай дзяржавы. Таксама тэрыторыя былой Гародненскай губерні, якая знаходзілася на поўдзень ад названай этнаграфічнай граніцы, цесна сутыкалася з гэтым ядром, згодна з данымі гісторыі ВКЛ. Гэта была векавая калыска літоўскіх плямён: мы знаходзім і зараз жывыя сляды яцвягаў, пераможаных і задушаных сваімі славянскімі суседзямі, на поўдзень ад Нёмана ў Слоніўскім павеце... Рэлігійная аднароднасць (каталіцтва) насельніцтва тэрыторый Літвы ў асяродку этнаграфічных межаў знаходзіцца ў непарыўнай сувязі з этнічным літоўскім характарам тэрыторыі."

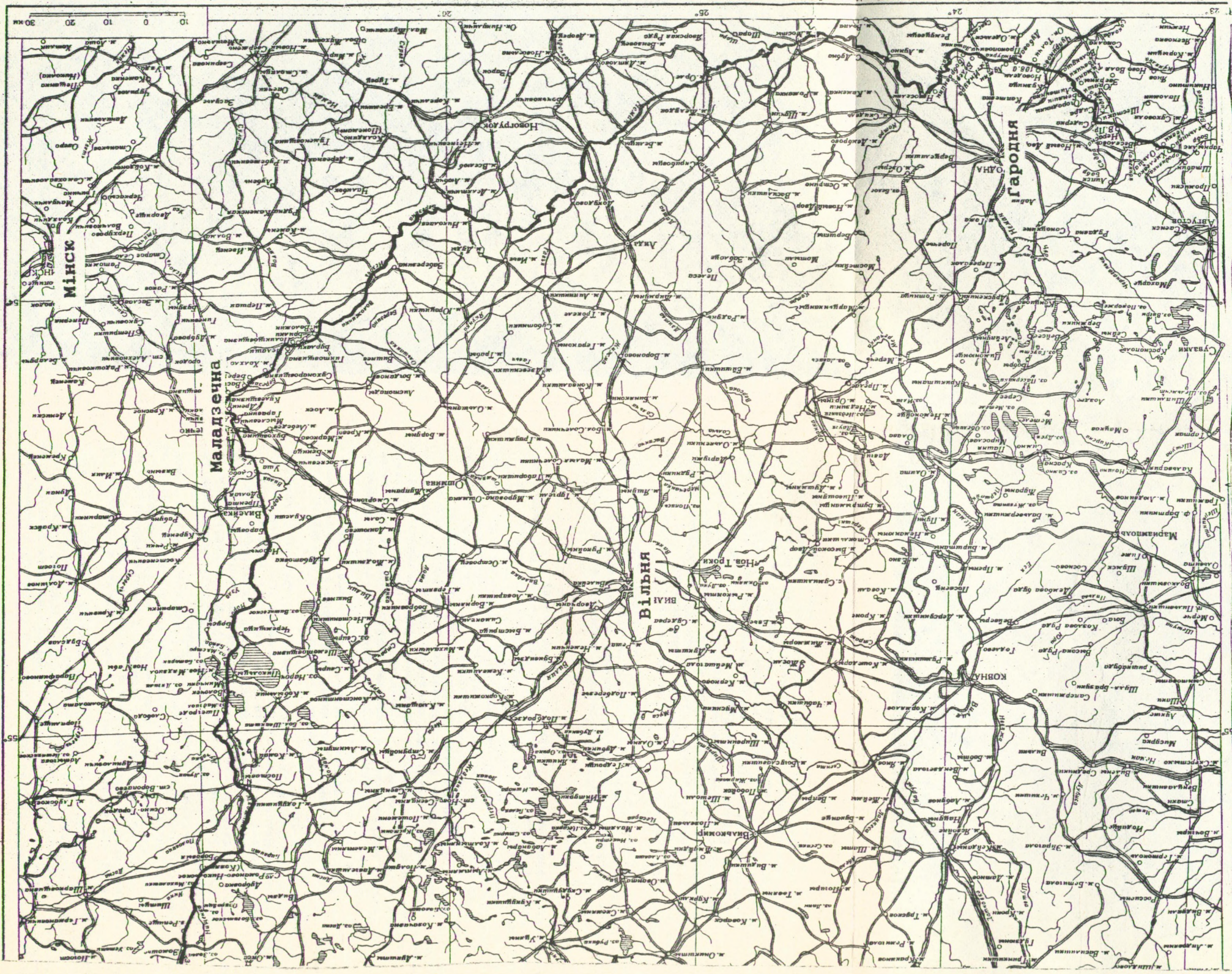
... Вядома, што ўсе рускія народнасці прынялі хрысціянскую веру ў канцы X стагоддзя. У гэты перыяд і потым, да паловы XIII стагоддзя, літоўцы жылі асобнымі плямёнамі, пазбаўленымі нацыянальнай арганізацыі і выключна ў этнаграфічных межах."

Сцвярджаючы аб тым, што "ўсе рускія народнасці прынялі хрысціянскую веру ў канцы X стагоддзя", нельга трактаваць так, як гэта робяць аўтары мемарыяла, а менавіта: пагалоўна ўсё славянскае насельніцтва Беларусі-Літвы на абшарах яго рассялення ў X стагоддзі прыняло праваслаўе.

Улічваючы супраціўленне насельніцтва пры навязванні яму новай рэлігіі, а таксама цяжкадаступнасць многіх зямель, уяўляецца непераканаўчым тэзіс аб тым, што лідэрам праваслаўя ўдалося дасягнуць у X стагоддзі таго, для чаго добра арганізаванаму каталіцкаму руху ў XIV стагоддзі спатрэбілася больш як 200 гадоў. Калі "працэс пераходу да новай веры (язычнікаў Віленшчыны і Літвы. - В.С.) цягнуўся два стагоддзі, а можа і больш", то можна ўпэўнена сцвярджаць, што ў X стагоддзі засталіся язычнікамі не толькі балты, але і жыўшыя побач з імі шматлікія групы славянскага (крывіцкага, або беларускага) насельніцтва. У крывічоў, жыўшых на этнакантактнай тэрыторыі Віленшчыны і Гродзеншчыны, меўся вельмі прасты спосаб захавання паганскай абраднасці і веры продкаў. Дастаткова было схаваць сваю этнічную сутнасць, што ва ўмовах змешвання крывічоў з балтамі, якое адбывалася на гэтых тэрыторыях, не патрабавала значных намаганняў. У многіх славянскіх паселішчах гэтага раёна ў той перыяд меліся балтамоўныя прадстаўнікі, якія маглі "абвясціць сябя" не славянамі перад прыбыўшым для хрысціянізацыі праваслаўным духавенствам, каб пазбегнуць рэлігійных змен як для сябе, так і для іншых жыхароў вёскі. Ці магла быць у той час іншая інфармацыя аб нацыянальным складзе насельніцтва этнакантактных тэрыторый? Гэта і спрыяла ўхіленню ад хрысціянізацыі вялікіх груп славянскага насельніцтва аж да канца XIV стагоддзя. У выніку рэлігійны заслон асіміляцыйным працэсам, калі такі ўвогуле існаваў на ранніх этапах прыняцця хрысціянства, аказваўся з вялікімі прабоінамі.

Акаталічванне беларусаў

Новая хваля хрысціянізацыі (XIV-XVI стст.), на гэты раз у каталіцкую веру, падтрымлівалася не толькі касцёлам, але і дзяржавай. Пераварочванне у новую веру выконвалася безадносна да этнічнай прыналежнасці паганца. Больш таго, аказваўся значны націск на праваслаўных дзеля пераходу іх у каталіцкую веру. Факты пераходу

Размежаванне паміж Расіяй і Летувай паводле дамовы 1920 г.

В Сярбінне паказана ўраўняльная схема с пад'лінянай карта, прылоўжэннем і Мінскаму Літоўскаму

ад праваслаўя да каталіцтва характэрныя для большасці вядомых княжацкіх, магнацкіх, шляхецкіх родаў, уключаючы вялікіх князёў. Гэта адбывалася пад націскам (выдача прывілеяў католікам) польскай каралеўскай адміністрацыі і пры актыўным удзеле езуіцкага ордэна праз яго сістэму адукацыі і выхавання нашчадкаў магнатаў і юных шляхцічаў.

Рэлігійная метамарфоза сярод буйных і сярэдніх феадалаў не магла не паўплываць на лёсы залежных ад іх дробнай шляхты і сялянства. Найбольш актыўным феадалам-католікам у шэрагу выпадкаў удавалася пераадолець "канфесійны кансерватызм" вясковых жыхароў. Аб тым, што дзеля дасягнення гэтых "узвышаных" мэт не купіліся на сродкі, сведчаць пабудаваныя ў невялікіх беларускіх вёсках цудоўныя і магутныя культавыя збудаванні - касцёлы.

Складаны працэс уцягвання беларускага народа ў каталіцкую рэлігію, распачаты ў канцы XIV стагоддзя, доўжыўся некалькі стагоддзяў. У выніку гэтага на сённяшні час больш чым чвэрць жыхароў Беларусі, таводле ацэнак шэрагу прадстаўнікоў каталіцкай рэлігіі, могуць быць аднесены да каталіцкае веры. Аб ролі, якую адыгралі і прадаўжаюць адыгрываць польскамоўныя касцёлы ў пераарыентацыі этнічнай свядомасці беларускага насельніцтва, згадвалася ў беларускай прэсе не адзін раз.

Формула "католік - гэта паляк", дзейнічала і прадаўжае дзейнічаць, дзякуючы стараннасці ксяндзоў з Польшчы і польскіх шавіністаў, не толькі на Віленшчыне, Беластоцшыне, але і на Гародненшчыне і ў іншых кутках шматпакутнай і пакуль безабароннай Беларусі. Урад у Мінску да апошняга часу адмаўляўся не толькі ўмешвацца ў маніпуляванне нацыянальнай свядомасцю свайго народа з боку царквы і касцёла, але і прызнаваць існаванне гэтай праблемы. Урадавыя і партыйныя чыноўнікі Беларусі, навучаныя звышінтэрнацыяналізму як вышэйшай каштоўнасці, перад якой цямнеюць надзённыя нацыянальныя задачы, лічылі нікчэмным і не адпаведным дзяржаўнаму маштабу іх дзеянняў клопат аб нацыянальнай самасвядомасці беларусаў.

А найбольш празорлівыя і бессаромныя з іх і тыя, хто з Цэнтра ўмела і хітра многія дзесяцігоддзі кіраваў іх "інтэрнацыяналісцкім" выхаваннем і дзеяннямі на карысць вялікай дзяржавы, не без падстаў меркавалі, што развітая нацыянальная свядомасць і кансалідацыя народа небяспечныя для Цэнтра, для яго каланіяльных, эканамічных, ваенных і палітычных інтарэсаў. Небяспечнай яна была і для наменклатуры, якая зрабіла стаўку на службу Цэнтру.

Беларусы-ліцвіны

Другі спосаб, выкарыстаны літоўскай дэлегацыяй для абгрунтавання права Літоўскай дзяржавы на заходнія беларускія землі, звязаны з блытанінай, узнікшай гасля забароны царскім урадам выкарыстання назвы Літва (як, між іншым, і Беларусь) для беларускіх зямель.

Згадаем, што яшчэ ў XX стагоддзі на ўвесь свет гучыць назва трагічнага для Беларусі дагавора, заключанага ў горадзе Брэст-Літоўску (сучасны Брэст). У 20-х гадах XIX стагоддзя паштовая карэспандэнцыя з Расіі у наваколле Мінск ішла па адрасу "Літва". Пра гэта сведчыць апублікаваная нядаўна перапіска сасланага ў беларускую вёску Выганічы дэкабрыста са сваімі пецябургскімі сябрамі. Відавочна, што сельскія жыхары-беларусы які спакон веку і да нашых дзён пражывалі ў гэтай вёсачцы, называлі сябе і беларусамі і ліцвінамі, як і многія мільёны беларусаў, аж да сярэдзіны XIX - пачатку XX стагоддзяў. У гэтай сувязі цікава нагадаць вядомага беларускага драматурга Дуніна-Марцінкевіча - аўтара "Пінскай шляхты", якія таксама называў сябе ліцвінам, або Адама Міцкевіча,

што апяваў бязмежна любімую ім радзіму-Навагародчыну ў паэме, якая пачыналася словамі "Літва - ойчызна мая".

Да сярэдзіны XIX стагоддзя яшчэ моцная была памяць ва ўсіх сляхх народа аб Вялікім княстве Літоўскім, асноўнае насельніцтва якога складалі бацькі, дзяды і прадзеды гэтых ліцвінаў-беларусаў. Таму вынікі апытанняў і перапісаў, якія праводзіліся ў сярэдзіне XIX стагоддзя (калі мінула ўсяго 60-70 гадоў з моманту падзелу Рэчы Паспалітай і анексіі Расіяй яе федэратыўнай часткі - ВКЛ), дэманструюць яўную залежнасць ад выбранага метаду фіксацыі нацыянальнай прыналежнасці: па мове або па самавызначэнню.

Складальнікі мемарыяла не прамінулі пакарыстацца блытанінай, якая мела месца ў пачатковы перыяд вывучэння нацыянальнай прыналежнасці насельніцтва гэтага рэгіёна прадстаўнікамі Расійскай дзяржавы - навукоўцамі і вайскоўцамі. Цытуем стр. 6: "Згодна са звесткамі, сабранымі Акадэміяй навук у 1861 годзе, ва ўсёй Віленскай губерні было 49,98 працэнта літоўцаў і 20,17 працэнта беларусаў. Паводле даных Генеральнага Штаба, ў гэты час было 46 працэнтаў літоўцаў і 29,4 працэнта беларусаў. Крыху пазней (каля 1884 года), паводле Рытціха, працэнт літоўцаў раптоўна (!! - В.С.) падае да 23,7 працэнта, а беларусаў неверагодна (!) узнімаецца да 46,9 працэнта. Нарэшце, згодна са звесткамі 1897 г., літоўцы складаюць толькі 17,59 працэнта ўсяго насельніцтва, у той час як колькасць беларусаў узрастае да 56,05 працэнта".

Што яшчэ можна дадаць да сказанага? Тое, што толькі звесткі 1897 г. з'явіліся сапраўды навукова дакладным і поўным перапісам насельніцтва, дзе ў аснову нацыянальнай прыналежнасці прымаўся мова. Усе астатнія даныя атрыманы з апытанняў і саступаюць у метадычным і навуковым планах, аб чым і сведчыць адзначаная палярнасць вынікаў 1861 і 1884 гг. Відавочна, што большасць насельніцтва Віленшчыны і Гародненшчыны згодна з навуковымі данымі (перапіс 1897 г.) былі беларусамі, а не літоўцамі, якія ў асноўным жылі на землях, што суседнічалі з этнічнай Літвой. І было б зусім слушным патрабаванне складальнікаў мемарыяла прызнаць Літвай Нацыі права Літвы на гэтыя невялікія тэрыторыі (у якія не ўваходзілі ні Гародня, ні Вільня). Аднак жаданне дэлегатаў Літвы адабраць як мага большы кавалак тэрыторыі Расійскай імперыі, што распалася ў 1917 г., вызначыла іншы план дзеянняў.

Яны рабілі ўсё, каб забытаць сусветную супольнасць, паколькі складання этнічныя працэсы, што адбываліся на гэтых землях, не былі добра знаёмыя ні новым бальшавіцкім дыпламатам, ні большасці еўрапейскіх прадстаўнікоў у Лізе Нацый. Адшукваецца вельмі просты спосаб, каб калі не перакрэсліць, дык павярнуць на сваю карысць статыстычныя лічбы перапісу 1897 года. Сцвярджаецца, што галоўным сведчаннем нацыянальнай прыналежнасці гэтага народа з'яўляецца не яго мова, а... рэлігія. Католік - значыцца ліцвін, незалежна ад мовы і іншых культурна-этнаграфічных рэалій гэтага рэгіёна, уключаючы старажытны фальклор, традыцыі і звычкі.

Аднак далей аўтары мемарыяла самі абвяргаюць гэты тэзіс: (стар. 6) "64 працэнты беларусаў Ашмянскага павета Віленскай губерні - рымска-католікі, таксама 67,2 працэнта Лідскага павета, 80,6 працэнта Свянцянскага і 94,5 працэнта Трокскага і нарэшце ў Віленскім павеце (акрамя гарадоў) 94,7 працэнта жыхароў беларусаў ужо католікі". Ні то не бянтэжыць складальнікаў мемарыяла. З любога становішча ёсць "выйсце", калі карыстацца "аргументамі", ад якіх ў чытача займае дух.

Цытуем: (стар. 7) "карэннае насельніцтва краю - літоўцы, якія за апошні час адчуваюць на сабе ўплыў русіфікацыі і паланізацыі, у вядомай ступені страцілі сваю нацыянальную літоўскую мову і выка-

рыстоўваюць змешанае руска-польскае "наречіе". Гэтая "простая мова" ў б. Віленскай губерні за апошні час лічылася беларускай, але па сваіх чыста гукавых асаблівасцях і сінтаксісу носіць, відавочна, сляды літоўскай мовы. Распаўсюджанне гэтай "простай мовы" на ўсходніх граніцах этнаграфічнай Літвы... атрымала, безумоўна, тлумачэнне ў тым факце, што літоўцы (рымска-католікі) спачатку былі паланізаваны каталіцкім духавенствам, дзякуючы выкарыстанню польскай рэлігіі ў Літве, затым русіфікаваны праз дачыненне да адміністрацыі, якая была амаль рускай, як то: паліцыя, суд, а галоўным чынам русіфікуючай дзейнасцю школ і вайскавай павіннасці ў асобных правінцыях Расіі... Літоўцы на ўсход ад Вільні прынялі гэту напаяпольскую, напаярусскую гаворку з характэрнай прыкметай". Знаёмая вульгарная трактоўка паходжання беларусаў і іх мовы. Яе шырока насаджалі імперскія сілы Польшчы і Расіі. Нагадаем "фундаментальную" руска-польскую каланіяльную ідэю аб небывіці беларусаў і іх мовы і аб іх "шчаслівай" прыналежнасці да вялікага рускага (альбо пецьскага) народа, закліканага "вызваліць" беларусаў. Спрабавалі праставаць гэтую дактрыну і літоўскія "тэрытарыяльныя экстрэмісты", якія імкнуліся далучыць Віленшчыну да Літвы. Аднак беспадстаўнасць прапанаванай аўтарамі схемы славянізацыі летувісаў, якія як бы яшчэ жылі ў XVIII-XIX стагоддзях на землях Віленшчыны і Гародненшчыны, відавочна. Дастаткова прыняць пад увагу дэманструемы на працягу стагоддзяў кансерватызм вясковага насельніцтва ў плане захавання абрадаў, традыцый, нацыянальнай мовы і культуры. Так, нягледзячы на амаль 400 гадоў палітыкі спачатку паланізацыі, а затым русіфікацыі, сфера распаўсюджвання беларускай мовы ў вясковай мясцовасці практычна не мянялася, а лічба людзей, што актыўна карысталіся роднай мовай дзякуючы значнаму натуральнаму росту насельніцтва, бесперапынна павялічвалася ў XVIII-XIX стагоддзях і дасягнула да пачатку XX стагоддзя 10-12 млн. чалавек.

Русіфікацыя і паланізацыя ў дарэвалюцыйны перыяд аказвалі значны ўплыў у першую чаргу на гарадское насельніцтва праз школы, цэрквы, касцёлы. Вяскоўцы ж заставаліся беларускамоўнымі. І гэта пры блізкасці і роднасці беларускай мовы з польскай і рускай. Наколькі павінны быць больш абаронены ад страты сваёй мовы вясковы жыхар этнічных літоўскіх раёнаў, вынікае з наўнасці значнага моўнага бар'ера паміж рускай і літоўскай мовамі, што, дарэчы, і пацвердзіла "савецкая татальная русіфікацыя" ў XX стагоддзі. Найбольш ад яе пацярпеў беларускі этнас з малым "абаронным бар'ерам" паміж славянскімі мовамі.

Ці магчыма наогул гаварыць сур'ёзна аб беларусіфікацыі летувіскага вясковага насельніцтва ў той перыяд гісторыі, калі ўсё рабілася для знішчэння беларускага этнасу, для русіфікацыі і паланізацыі беларусаў? І ўжо зусім незразумелым уяўляецца сцвярджэнне аўтараў мемарыяла, што ў выніку паланізацыі і русіфікацыі літоўскі селянін ператвараўся не ў паляка ці рускага, а... у беларуса. Гэты факт этнагенезу беларусаў у XIX-XX стагоддзях заслугоўвае прызнання яго ў якасці "адкрыцця". Моўны бар'ер паміж балтамі і славянамі не даў на працягу некалькіх пакаленняў ва ўмовах адуканні і культуры XVIII-XIX стагоддзяў змяніць моўны статус насельніцтва. Гэта пацвярджаецца не толькі сярэдневяковай гісторыяй беларускага і літоўскага народаў, але і больш сучаснымі данымі. Так, у 1940 годзе, калі літоўская дзяржава атрымала ў сваё ўладанні Вільню і Віленшчыну, у яе руках аказаліся велізарныя культурныя, тэхнічныя і арганізацыйныя магчымасці павярнуць стрэлкі гадзінніка назад, г.зн. са "славянізаваных літоўцаў" Віленшчыны атрымаць іх першапачатковую балцкую сутнасць, вярнуць іх у рэчышча роднае мовы і роднага народа. А сродкі культурнага і тэхнічнага ўздзеяння на асобу праз

выхаванне, друк, радыё, тэлебачанне, якія мелі літоўская дзяржава (вось ужо амаль 50 год) у другой палове XX стагоддзя, не ідуць ні ў якое параўнанне з культурнай і нацыянальнай замкнутасцю, у якой праходзіла існаванне вясковага насельніцтва Віленшчыны ў Рэчы Паспалітай і Расіі.

Відавочныя і першыя вынікі балтызацыі "тутэйшага" насельніцтва, якое пад цяжкім катком дзяржаўнай летувізацыі кансалідавалася вакол польскай ідэі: ў надзеі хаця б такім чынам захаваць сваю тутэйшую і славянскую адвечную сутнасць.

З праведзенага аналізу бачна, што, гаворачы аб беларусах, аўтары мемарыяла адмаўляюць існаванне самастойнага беларускага народа. Дзякуючы такой пазіцыі аказваюцца магчымымі і анексіянісцкія патрабаванні і зневажанне логікі і гістарычнай праўды, дзеся "тэарэтычнага абгрунтавання" правоў нашых суседзяў на беларускія землі і беларускі народ.

На жаль, рэлігія на Беларусі ў XIX-XX стагоддзях таксама стала сродкам, які выкарыстоўваўся для маніпуляцый нацыянальнай свядомасцю вернікаў.

Працэс пераходу ад паганства да хрысціянства на Беларусі не ішоў гладка і без супраціўлення. Дастаткова сказаць, што ў канцы XIX стагоддзя ў Мінску існавала і дзейнічала на вул. Лодачнай паганская капліца, а ў XVII-XVIII стагоддзях нават на ўсходзе Беларусі меліся паганскія абшчыны. Прыняцце часткай беларускага народа праваслаўя ў X стагоддзі і працяг працэсу этнагенезу беларусаў на гэтых землях дае магчымасць умоўна ўвесці дзве фармацыі беларускага этнасу: дахрысціянскую (этнагенетычны працэс VIII-X стагоддзяў) і постхрысціянскую (працэсы XI-XV стагоддзяў). Прычым, калі праваслаўная рэлігія прыйшла на беларускія землі як альтэрнатыва паганству ва ўмовах адсутнасці канкурэнцыі з боку іншых хрысціянскіх вучэнняў, то каталіцтва ўводзілася з канца XIV стагоддзя і мелі праваслаўнага папярэдніка і саперніка на гэтых землях.

Уступленне ВКЛ у федэрацыю з Польшчай прывяло да распаўсюджвання на Беларусі каталіцтва і яго прывартызнага становішча з пункту гледжання дзяржаўнай палітыкі. Каталіцкая Польшча ставіла адной з умоў федэратыўнасці саюза з ВКЛ укараненне там каталіцкай веры. Таму насельніцтва паўночнай часткі ВКЛ, не ахопленыя ў X стагоддзі праваслаўем - жмудзіны і беларусы Віленшчыны і Гародзеншчыны, пад прымусам становіліся каталікамі. На шчасце, у XIV-XVIII стагоддзях служэнне богу ў каталіцкіх касцёлах непасрэдна яшчэ не злучылася з польскай ідэяй, паколькі гэтаму не спрыяла сярэдневяковая традыцыя апраўлення службы на лацінскай мове. Калі б тады замест лацінкі ў касцёлах панавала польская мова, то да XX стагоддзя на Гародзеншчыне і Віленшчыне не засталася б ні беларусаў, ні "тутэйшых".

Вось як апісваюць гэтую праблему на Віленшчыне аўтары мемарыяла: "За час царскага рэжыму, нягледзячы на русіфікуючы ўплыў улад, народ знаходзіўся ў няведанні, дзякуючы паводзінам нацыянальна-польскага духавенства і яго фанатыкаў, якія прапаведвалі гэтаму рэлігійнаму, набожнаму і вельмі лёгкавернаму народу, што толькі паланізм прымальны побач з каталіцкай верай, што толькі гэта вера сапраўдная, што толькі польская мова прыемная і патрэбная богу, у той час як ліцвінізм, літоўская мова з'яўляецца сінонімамі паганства і набліжаюць да расколу праваслаўе, аддаляюць ад магчымасці набываць даравання грахоў".

Падкрэслім дэталі, якія сведчыць, што складальнікі мемарыяла апісваюць уплыў польскага духавенства на прыхаджан Віленшчыны, прыводзяць зварот каталіцкага прапаведніка да "тутэйшых" на "літоўскай" мове, якую ён звязвае з праваслаўем.

Добра вядома, што з праваслаўем і уніяцтвам звязаны руская і беларуская мова, а не літоўская ў сучаснай яе назве.

Тут зноў дэманструецца зварот да "тутэйшых" беларусаў як да ліцвінаў, характэрны, як мы ўжо адзначылі раней, аж да пачатку XX стагоддзя.

Чытаем: "Што датычыць этнаграфічна польскага насельніцтва, то гістарычныя дакументы на прасторах Віленшчыны пра яго не ўпамінаюць. Можам гаварыць толькі аб нязначных элементах польскіх у Вільні і іншых гарадах. Няма ніякіх дакладных даных аб масавай польскай эміграцыі. Заканадаўства літоўскае (статут ВКЛ) зусім не дазваляла пасяленню ў Літве "палякаў", якія не могуць ні купіць тут зямлі, ні быць прынятымі на дзяржаўную службу ў край".

Далей, калі размова ідзе пра палякаў, аўтары мемарыяла прызначаюць, што найбольш сучасным з'яўляецца перапіс 1897 г., адзіны перапіс, які праводзіўся на навуковай аснове. Удзельнічала каля 100 000 лічальнікаў, праца якіх складала 100 тамоў, з іх адзін том датычыць Віленскай губерні. Уяўляе цікавасць зводная табліца перапісу 1897 г. па б. Віленскай губерні (стар. 13).

Родная мова у % ад усяго насельн.

Табліца 1

Рэгіён	Насельніцтва	руск.	белар.	палякі	яўрэі	летувісы
Вілен. губернія	1591207	4,94	56,05	8,18	12,72	8,18
Вільня	154332	20,2	4,2	30,9	40,3	2,0
Паветы						
Віленскі	208781	3,3	42	12,1	7,4	35
без Вільні						
Дзісненскі	304923	5,9	81,2	2,4	10,1	0,3
Лідскі	205765	1,2	73,2	4,6	12,2	8,7
Ашмянскі	233559	2,3	80,1	1,7	12,1	3,8
Свянцянскі	172231	5,4	47,6	6,0	7,1	33,8
Троцкі	203401	4,6	15,8	11,2	9,5	58,1
Вілейскі	208013	0,4	87,0	2,5	9,5	-

Дамінаванне беларусаў і нязначная колькасць палякаў у гэтым краі адзначана і іншымі даследчыкамі. "За некалькі гадоў перад расійскім перапісам 1897 г. маршалак шляхты Віленскай губерні прадставіў матэрыялы, якія датычылі мовы, жыхароў Віленскай губерні. Матэрыялы гэтыя былі выкарыстаны прафесарам Кракаўскага універсітэта Развадоўскім:

"Паветы Віленскі, Троцкі, Лідскі, Ашмянскі, Свянцянскі: палякі 3,2 %, беларусы 54%, рускія 1,4%, літоўцы 32,6%, жмуды 7,1%".

Пасля напісання гэтага раздзелу мне выпадкова трапіўся ў часопісе "Чырвоны шлях" за 1910 г. (Пецярбург) артыкул вядомага этнографа і публіцыста А. Сержпутоўскага, прыводзім вытрымкі з гэтага артыкула, што адлюстроўваюць аналіз складанай рэлігійна-этнічнай сітуацыі, у якой апынуўся беларускі народ: "Когда вы спросите неграмотного белоруса, который дальше своего уездного города нигде не был, какой он народности, то получите неопределенный ответ, приблизительно следующий: "Я тутэйшы тубылец (т.е. здешний коренной житель), чалавек прости, а у воласці кажуць, што рускі". Если не в таких выражениях, то во всяком случае по смыслу почти одно и то же ответят простолюдины в разных местах Белоруссии.

Но никто из них, будучи не знакомым с книжной терминологией, не назовет себя белорусом.

Уже скорее многие из белорусов, коль скоро они исповедуют

православную религию, считают себя русскими, да и то только потому, что так их называют ближайшее начальство и волостной писарь.

Те же белорусы, предки которых были униатами, и те, кто проповедуют римско-католическую религию, считают себя поляками, а в Виленской губернии литовцами.

Та или иная религия является в Белоруссии единственным признаком, по которому простолюдины различают национальность. В некоторых случаях такой признак близок к истине: так, например, почти все поляки исповедуют римско-католическую религию; евреи, кроме принявших христианство, — иудейскую. Но по отношению к белорусам такой прием определения народности совершенно непригоден, так как в Белоруссии принадлежность к той или иной религии обусловлена многими чисто историческими или этнологическими факторами. Как известно, на протяжении целого ряда веков Белоруссия по частям переходила под власть то того, то иного соседнего государства. Каждое государство, владея частью Белоруссии, старалось насильно обратить подвластных белорусов в свою господствующую религию. Особенно тяжелый гнет в этом отношении пришлось перенести белорусам после соединения Литвы с Польшей; когда польское духовенство всеми средствами от него средствами всюду насаждало католичество, а вместе с тем и полонизировало белорусов. Для этой цели изобретена была и уния.

Кроме того, тяжелая экономическая зависимость белорусов от польской шляхты сильно способствовала тому, что многие простолюдины обращены были в униатов и католиков.

Но несмотря на все это, справедливость требует сказать, что, к чести белорусов, они стойко выдержали невыносимый гнет в течение целого ряда веков и все-таки в чистоте сохранили свой язык, обычаи и весь уклад домашнего и хозяйственного быта, может быть ни один славянский народ не сохранил так свои бытовые черты, как это до последнего времени удержали белорусы во многих глухих местах своей обширной земли. Вот почему в Белоруссии та или иная религия не может служить показателем принадлежности носителя этой религии к известной национальности. Как было указано выше, белорусы-католики и бывшие униаты только по недоразумению причисляли себя к полякам или литовцам, точно так же православные ошибочно называют себя русскими в смысле великороссов, тогда как по языку и по всей совокупности своих бытовых особенностей как те, так и другие принадлежат к особой славянской народности, которую принято называть белорусской...

... Мы, основываясь на мимолетных личных наблюдениях в разных местах Белоруссии, еще раз повторяем, что этот народ, как таковой, никогда не называет себя белорусами, но считает себя "тубыльцами" своего края, а обитателям разных местностей приписывает различные названия, как, например, живущим в лесистой части Белоруссии дает название "полевиков", занимающим полевые места присваивает наименование "полевиков", или "лицьвиков", так как полевая часть Белоруссии граничит с Литвой и т.п. Вследствие того, что сам народ не называет себя общим определенным именем и даже часто по случайным религиозным признакам причисляет себя к чужой народности, чуждый по языку, по всем бытовым чертам, нередко является путаница в распределении народностей той или иной национальности.

Особенно большую путаницу в этом отношении вносят мало подготовленные статистики, которые православных белорусов относят к великороссам, а католиков к полякам или к литовцам. К сожалению, все бывшие всеобщие народные переписи чрезвычайно страдают указанным недостатком, почему мы в настоящее время лишены возможности выяснить точное количество белорусов".

"...ад прадзедаў спакон вякоў
нам засталася спадчына..."
Якуб Колас

ЧАСТКА ПЯТАЯ

РАЗАРВАНАЯ ПОВЯЗЬ ЧАСОУ

Водгукі заходнебеларускага друку

Заходнебеларуская грамадскасць і ў першую чаргу беларусы Вілені і Віленшчыны ўважліва сачылі за літоўскімі дзеяннямі, за польска-літоўскімі перамовамі, за абмеркаваннем Віленскай праблемы ў Лізе Нацый. Не прэтэндуючы на поўны агляд выказванняў у друку, прывядзём шэраг характэрных прыкладаў.

У чэрвені 1917 г. інфармацыя аб літоўскіх патрабаваннях прагучала на 3-м з'ездзе дэлегатаў ад беларускіх партыйных і грамадскіх арганізацый (Мінск, 8-10. 07. 1917 г.) "Будзька дакладвае аб ходзе перагавораў з літоўцамі. Справа ў тым, што літоўцы патрабавалі ад урада, каб ім перадалі ў кіраванне Ковенскую, Віленскую і Сувальскую губерні. А як вядома, ні адна з іх не можа назвацца чыста літоўскай. І вось петраградскія члены БНР звярнуліся да літоўцаў, каб тыя больш дакладна вызначылі межы сваёй сферы кіравання і каб не захапілі межы, дзе жывуць беларусы. Літоўцы адмовіліся. Тады спрабавалі знайсці кампаніс — стварыць камітэт напалову літоўскі, напалову беларускі, да якога б належалі ўсе справы гэтых губерняў, але літоўцы таксама адмовіліся, бо "літоўская справа, казалі яны, гэта справа міжнародная" ("Вольная Беларусь", 8, 21 ліпеня 1917 г.).

У красавіку 1921 г. Вышэйшая Рада БНР накіроўвае ўраду Польшчы мемарыял, у якім, у прыватнасці, выказаны адносіны да беларускіх зямель.

"У Беларускую Народную Рэспубліку павінны ўвайсці ўсе землі, на якіх жыве ў большасці беларускі народ, значыць: Магілёўшчына, Міншчына, беларускія часткі Гародзеншчыны (з Гародняй, Беластокам і інш.), Віленшчына, Віцебшчына, Смаленшчына, Чарнігаўшчына разам з сумежнымі часткамі суседніх губерняў, дзе жывуць у большасці беларусы". ("Беларускі зван", 2, 1921).

У тым жа 1921 г. у выдаваемай пад рэдакцыяй Ф. Аляхновіча ў Вілені газеце "Беларускі зван" ў сувязі з тым, што спрэчка аб лёсе Вілені разглядалася (у тым ліку і ў Лізе Нацый) як міждзяржаўная пры ўдзеле Польшчы і Літвы, але без Беларусі, Тарас Навіна піша: "Калі б Беларусь не была даддзена бальшавікам, то ў справе Вілені перад усім гаварылі б беларусы з палякамі і закончылася б гэта справа не вайной, а, спадзяемся, саюзам раўнапраўных, у якім і літвіны знайшлі б сваё месца".

Вядома, што дэлегацыя ад Беларусі ў рабоце Лігі Нацый не ўдзельнічала. Яе інтарэсы, у прынцыпе, павінна была абараняць дэлегацыя Расіі. Умяшанне яе ў спрэчку паміж Польшчай і Літвой зрабіла б рашаючы ўплыў на рашэнне Лігі Нацый аб далейшым лёсе Віленшчыны. Разіора ж ішла аб частцы тэрыторыі былой Расійскай імперыі, аб "Паўночна-Заходняй Русі", большасць насельніцтва якой складалі беларусы, а не літоўцы або палякі. Але расійскія дыпламаты адмовіліся ад сваіх тэрытарыяльных правоў на Віленшчыну на карысць Літвы, што і зафіксавана ў вядомым пагадненні ад 12.07.1920 г. Ніякіх рускіх, ні тым больш беларускіх тэрытарыяльных інтарэсаў пасля гэтага яны ў Лізе Нацый прадстаўляць ужо не збіраліся і не маглі.

Гэтая акалічнасць — аднаўленне Расіі на карысць Літвы і вызначыла паводзіны бальшавіцкай дэлегацыі членаў Лігі Нацый. Развязаў яна рукі і літоўскім дыпламатам. Не баючыся крытыкі з рускага і

беларускага бакоў, яны правялі інтэнсіўную апрацоўку сусветнай грамадскай думкі з мэтай абвяржэння вынікаў перапісу 1897 г., заўважваючы ў вядомым "Жэнеўскім мемарыяле", што беларускамоўнае насельніцтва Віленшчыны - гэта не беларусы, а літоўцы. Нядзіўна, што: "Гіманс унёс у Лігу народаў новы праект аб Віленшчыне, па якому Віленшчына прызнаецца за Літвой як асобная аўтаномная правінцыя. Такім чынам, кантанальная будова Літвы, пры якой яна раздзялялася б на дзве часткі са сваімі асобнымі соймамі і ўрадам у Коўні і Вільні, новым праектам Гіманса адкінута".

Толькі неафіцыйная, недзяржаўная заходнебеларуская дэлегацыя спрабавала ўмяшчацца ў новы падзел Беларусі:

"11.09.21 г. Прэзідыум Лігі Нацый прыняў беларускую дэлегацыю, якая ўручыла мемарандум па беларускаму пытанню". (Коўна, 13.09.21 г.).

"...прапанова Савета Лігі Нацый аднаму з міністраў беларускага ўрада П. Цвікевічу зрабіць даклад і пазнаёміць Лігу Нацый са становішчам Беларусі.

Нам яшчэ невядомы вынікі і падрабязнасці размоў П. Цвікевіча з прадстаўнікамі кіраўніцтва Лігі Нацый, акрамя заяў з іх боку аб палітычнай падтрымцы і маральнай дапамозе беларускаму народу ў яго справядлівых і законных імкненнях..."

(Газета "Эхо", 221, 18.09.21г.).

Выступіла з заявай і беларуская нацыянальна-палітычная нарада ў Празе. "У Віленскім пытанні нарада прызнала, што яно развязае Лігай Нацый без удзелу прадстаўнікоў беларускага народа і нават без фармальнага азнаямлення з яго волі. Народа будзе лічыць пастанову Лігі Нацый часовай да моманту склікання Вышэйшага Заканадаўчага Органа Беларусі, якому аднаму належыць права ўстанавіць паўсюдныя граніцы Беларусі. Народа пратэстуе супраць пастаноў Лігі Нацый, прызначаючых беларусаў за нацыянальную меншасць у Віленшчыне. У адносінах да Літвы нарада мае пэўнасць, з нагоды векавой супольнасці палітычных і эканамічных інтарэсаў, знайсці адпаведныя шляхі да добрасуседскага гаспадарскага сумішча. Вільня мае быць яблыкам не раздору, але аб'яднання беларусаў з ліцвінамі".

("Беларускія Веды", 7, 1921г.).

У сувязі з ганеннямі на беларускую прэсу з боку польскіх улад большасць артыкулаў друкуецца ў беларускіх газетах г. Вільні без подпісаў. Вось што з'явілася напярэдадні пагаднення 1921 г.:

"Беларусы менш усяго крычаць аб сваіх правах на Вільню, але гэта зусім не значыць, што яны адмаўляюцца ці не могуць абараніць свае правы на яе і аблягаючую яе зямлю. Цяжкія гістарычныя шляхі беларусаў, край якіх на працягу некалькіх вякоў быў полем змагання дзвюх болей дужых нацыянальнасцей: маскоўцаў і палякаў, знядужылі энергію беларусаў, ад якіх пачалі адрывацца самыя каштоўныя, самыя жывучыя элементы і ісці ў рады байцоў таго ці іншага лагера. Русіфікацыя і паленізацыя квітнелі на Беларусі мацней чым дзе, і з Беларусі выйшла нямала выдатных пісьменнікаў, пэстаў і вучоных, што аддалі свае сілы ці Польшчы, ці Расіі.

Гэтакі парадак, створаны цяжкай гісторыяй, без сумнення, знядужыў моц нацыянальнага руху беларусаў, не маючых пакуль магчымасці пахваліцца пэўнай аднастайнасцю нацыянальнай думкі. Але ўсё ж беларускі рух расце, асабліва дзякуючы падзеям цяперашняга часу, і недалёка тая пара, калі народ беларускі, пасля ўсіх злыднняў далёкай прайшласці і цяперашчыны, пераканаецца, што толькі ўласнай рукой і ўласным розумам ён зробіцца гаспадаром у сваёй хаце, а не батраком...

І мы, беларусы, не баімся зрабіць прапазіцыю, каб развязаць пытанне аб той ці іншай спрэчнай пагранічнай паласе спосабам пле-

бісцыту. Мы надта ўпэўнены ў тым, што віленскія беларусы, мяжуючыя з ліцвінамі, не скажуць, што яны ліцвіны, а гародненскія беларусы, мяжуючыя з палякамі і ліцвінамі, не скажуць, што яны палякі ці ліцвіны...

Значыць мы, беларусы, гатовы пайсці да тых, хто хоча ўжо цяпер лічыць Вільню з зямлёй і розныя іншыя спрэчныя месцы нашага краю ці польскімі, ці літоўскімі, з прапазіцыяй скончыць спрэчку так, як скажа насельніцтва спрэчных мясцовасцей. Даволі анексіянісцкіх і ўсялякіх іншых авантур. Калі палякам ці ліцвінам удалася спосабам плебісцыту дабіцца прылучэння Вільні з зямлёй да Польшчы ці Літвы, дык мы, беларусы, нягледзячы на тое, што Вільня заўсёды знаходзілася і цяпер знаходзіцца на беларускай тэрыторыі, згадзімся з фактам, але мы ведаем, што нават калі будзе верх палякаў у Вільні і яе землях, нельга будзе далучыць гэтыя мясцовасці да Польшчы, калі гродненскія беларусы і ковенскія літоўцы, аддзяляючыя Вільню ад Польшчы, не згодзяцца аддацца пад Польшчу. Верху ліцвінаў у Вільні і яе землях мы зусім не спадзяёмся, бо ліцвінаў у Вільні і яе землях занадта мала. Для таго мы спакойна назіраем на польска-літоўскія спрэчкі за Вільню. І тым, і другім мы даём добрую раду: мецеце гаманіць аб сваіх правах на Вільню і зямлі, бо калі пытанне будзе развязана плебісцытам, дык гоман не паможа, калі ж сілай, дык аб чым гаманіць?

Але, быць можа, магчыма згода паміж апанентамі без плебісцыту. У такім выпадку і Польшча, і Літва павінны пакінуць клопат аб павелічэнні сваіх абшараў за рахунак Беларусі і лічыцца з усёй больш моцным голасам беларускага народа аб сваёй непадзельнасці і дзяржаўнай самастойнасці".

("Спор за Вільню", "Беларуская Думка", 8, 1919 г., г. Вільня).

"Вымаганні ліцвінаў, каб Віленская і Гродзенская губерні былі цалкам далучаны да Літвы, мы лічым несправядлівымі. З Віленскай і Гродзенскай губерняў могуць быць аддзялены Літве толькі тры часткі, дзе сяляне чыстыя ліцвіны і гавораць па-літоўску. У справах вызначэння тэрыторыі таму ці іншаму народу перад усім павінен іграць галоўную ролю прынцып этнаграфічны. За гэтым толькі прынцыпам могуць ісці прынцыпы гістарычныя, культурныя і эканамічныя...

...у XIV, XV, першай палове XVI стагоддзяў культурна ў Вільні пераважаюць беларусы. Першыя друкарні Ф. Скарыны, Бабіча, Макошічаў былі беларускімі, і вось дзеля гэтага культура Вільні заўсёды будзе дарагой сэрцу кожнага беларуса. З XVI стагоддзя бярэ верх польская культура, затым, з канца XVIII стагоддзя, пачынаецца руйнуючы ўплыў маскоўскай культуры, якая нічога не будзе, адно ніштожыць усё каштоўнае, здабытае працай цэлых стагоддзяў. Дзеля ўсіх такіх прычын Вільня павінна быць месцам, дзе спаткаліся бы ўсе народы, разгледзелі ўсе справы, паставілі бы такую або іншую палітычную федэрацыю - адным словам надавалі б кірункі палітычнаму суседскаму жыццю. Толькі такое вырашэнне спорнага пытання можа даць братнюю згоду, што за гэтым ідзе дабрабыт, багацце і шчасце". Юрка Аляльковіч, "Беларуская думка", 8, 14.05.1919г.

"Віленская Беларуская Рада, у склад якой уваходзяць прадстаўнікі розных кірункаў беларускай нацыянальна-палітычнай думкі (апрача бальшавіцкай), заўсёды стаяла на грунце незалежнасці і непадзельнасці Беларусі". ("Беларуская думка", 9, 1919 г. Вільня). "...як цяжка беларускаму народу ўстанавіць свае граніцы. Усе суседзі Беларусі - палякі, літоўцы, расейцы, украінцы - усе яны хочуць авалодаць часткай тэрыторыі, якую засяляюць беларусы. Беларусь "кепска ляжыць". Беларусь разбурана вайной. Беларусь не арганізавала сваёй збройнай сілы".

("Беларуская думка", 46, 16.07.1919 г. Вільня.).

"Беларусы могуць служыць толькі ў нацыянальным войску, нягожа нам у розных паноў рукі палаваць. Хавацца нам няма чаго: толькі нашае нацыянальнае войска абароніць нашы нацыянальныя і класавыя патрэбы, абароніць зямлю і волю, непадзельнасць і незалежнасць Беларусаў". Б.Д. 14.05.1919, №8.

"...у грозны час, калі многацярплівую Беларусь чакаюць новыя вялікія беды раздзелу і панаволання, мы, прадстаўнікі Віленшчыны і Гародзеншчыны, дамагаемся ад народаў усяго свету, ад вялікіх дзяржаў і ад усіх, хто распараджаецца ў нашым краі, каб Беларусь была непадзельная і ніхто з суседзяў не сьмеў, карыстаючыся нашае часовае слабосці, адрываць і далучаць да сябе беларускія землі. Вялікі Усебеларускі кангрэс 1917 году наладзіў першыя фундаменты пад Беларускаю Рэспубліку. Выбраная кангрэсам рада абвясціла летась Беларускаю народную Рэспубліку вольнай і незалежнай Дзяржавай. З'езд Віленшчыны і Гародзеншчыны адарваных пад час вайны ад рэшты краю, з усёй сілаю падтрымлівае гэтыя вялікія пастановы. З'езд кліча ўвесь народ Беларускай без розніцы партыяў і поглядаў аб'яднацца для абароны святога права незалежнасці і непадзельнасці Бацькаўшчыны. Адзін вялікай 12-мільённай сям'ёй мусіць ісьці Беларускай народ па сваёй зямлі і дзяліць разам супольную долю і ня-долю".

Рэзалюцыя аб палітычным палажэнні з'езда Віленшчыны і Гародзеншчыны. ("Беларуская думка", 21, 13.06.1919г. Вільна).

У чэрвені 1920 г. Літва падпісвае пагадненне з Расіяй, а ў снежні дэлегацыя Літвы выступае ў Лізе Нацый з патрабаваннем прызнання права на заходнебеларускія землі. Відавочная рэакцыя заходнебеларускай грамадскасці на гэтую дыпламатычную агрэсію. На жаль, заходнебеларускія газеты 1920 года нам знайсці не ўдалося, а наяўная падшыўка за 1921 і наступныя гады не з'яўляецца поўнай і ўсеахопнай. Прыводзім шэраг паведамленняў на гэтую тэму, знойдзеных у даступных для нас выданнях.

"Вядома, што Ліга Нацый ужо прыняла пастанову аб Віленшчыне. Згодна пастановы Віленшчыны, як асобае самакіруючаяся гаспадарка (кантон) павінна злучыцца з другім самакіруючым гаспадарствам (Ковенскім) у адзінае гаспадарства - пры гэтым кожны кантон мае незалежнае кіраванне. Вядома, што пры такім развязанні Віленскага пытання ў Віленскім кантоне беларусы адержат верх: тут мы ў большасці".

Далей чытаем:

"Таму польскія ўлады ў "Сярэднім Літве", як і ў Варшаве ні якім чынам не жадаюць выконваць пастановы Лігі Нацый. Яе мэта далучыць Віленшчыну да Польшчы, поўнасьцю лішыць яе самастойнасці". ("Беларускі голас", 11.12.1921. Вільна).

Як вынікае з артыкула, які цытаваўся раней, літоўскі бок таксама рашуча прэрэчыў у Лізе Нацый супраць двух незалежных кантонаў. Адзінадуша Літвы і Польшчы ў пытанні аб далучэнні Віленшчыны толькі да цэнтрскай дзяржавы тлумачыцца тым, што літоўцы, як і палякі, складалі тут меншасць. Толькі ўключыўшы беларускую Віленшчыну ў цэнтрскаю дзяржаву, яны маглі б праводзіць дзяржаўную палітыку гвалтоўнай літвінізацыі (палякі - паланізацыі) краю, без якой не бачылася магчымасць утрымаць насельніцтва Віленшчыны ад аб'яднання з роднай Беларуссю. Пры спрыяльных гістарычных абставінах беларускі кантон (Віленшчына) (літоўскай або польскай дзяржавы) уз'яднаўся б з братняй метраполіяй.

Выказалі сваё меркаванне і дэпутаты-беларусы ў сейме Польшчы ў Варшаве ў 1923 г. Прыводзіцца паведамленне Беларускага пасольскага клуба. Тут, у прыватнасці, заяўляецца:

"1. Рызьскі трактат ад 18.4.21 г. быў падпісан без удзелу і

без санкцыі беларускага народу.

2. Пытанне Віленшчыны, дзе палякі складаюць меншасць у параўнанні з беларусамі, ліцьвінамі і жыдамі, вырашалася аднабакова. Таму што ані беларусы, ані літоўцы, ані жыды у выбарах у Віленскі сойм не прымалі ўдзел.

3. Усходнія межы Польшчы па Рыжскаму пагадненню з'яўляюцца часовымі і могуць быць канчаткова ўстаноўлены ў згодзе з міжнародным правам і беларускім народам".

("Новае жыццё", 1, 1923 г.).

Не перапыняецца спрэчка аб Вільні і ўвесь перадавы перыяд. Многія выступленні беларускіх палітыкаў і публіцыстаў таго часу, нягледзячы на змененыя за 60 гадоў гістарычныя ўмовы, пераклікаюцца з сучаснасцю. Яны могуць і павінны служыць жыватворнай крыніцай канцэпцый, якія жывяць сучаснае беларускае бачанне складаных праблем Вільні і Віленшчыны. Мы не сустрэлі экстрэмісцкіх поглядаў у беларусаў. Ад літоўскага і польскага бакоў, што ўдзельнічалі ў спрэчцы, яны выгадна адрозніваліся не толькі аб'ектыўнасцю сваіх пасылак і довадаў, але і імкненнем дасягнуць згоды бакоў. Забыццё ў наш час палітычнай барацьбы за Вільню, якую вялі нашы бацькі і дзяды, з'яўляецца не толькі здрадай у адносінах да іх, але і зневажаннем інтарэсаў беларускага народа, адзінымі выразнікамі якіх былі яны ў той час і... застаюцца адзінымі і зараз. Эстафета палітычнай думкі была перарваная тэрорам, расстраляная ў шматлікіх Курапатах, на Калыме і ў Сібіры. Знішчалася інтэлігенцыя, спальвалася або заганялася ў спецсховішчы друкаваная прадукцыя. Толькі падаішоўшых да нас крупінках можна даведацца і ўзнавіць праўду пра многае.

Як жа вырашыць праблему пераемнасці беларускай палітыкі ў абароне нацыянальных інтарэсаў? Выпаўшую эстафету і ўзяты віленцамі сцяг свабоды і тэрытарыяльнай цэласнасці Беларусі павінны падхапіць мужныя рукі. Так бачыць вырашэнне праблемы паэт з далёкага 1919 г.

"Беларусь, ты не загінеш,
Беларусь, ты не памрэш,
Волі-долі не пакінеш,
Ворагаў перамажэш.
Беларусь, ты маеш многа
Сёл, мястэчкаў, гарадоў,
І дадуць яны даволі
за свабоду ваяроў.
З імі крыж свой цяжкі ўздымеш
Той нядолі, што нясеш,
Беларусь, ты не загінеш,
Беларусь, ты не памрэш!
(Без подпісу. "Бел. думка", 3, 3.5.1919 г. Вільна).

Беларускія эмігранты ў 20-х гадах у Коўне згодны ўступіць літоўскаму боку. Зрэшты, не "ад дабра". Яны ў "Krunicy" прапануюць:

"Аўтаномная частка беларускай тэрыторыі (Вільня і Віленшчына. - В.С.) у пашыранай Літве куды б лепш чулася б і культурна і эканамічна, чым цяпер пад цэнтралістычнай і абшарніцкай Польшчай, і хутчэй вяла б да агульнага адраджэння і ўзвышэння ўсёй Беларусі".

Віленскія патрыёты не пакінулі без увагі гэты "замах" ковенскіх беларусаў.

"І калі ж гэта, на думку "Krunicy", беларускі народ мае "стаць на ногі", раз ён самахоць пойдзе на падзел, зроблены без яго і за яго на падставе нейкіх "Тайных дагавораў" п. Ластоўскага і літоўска-маскоўскага паразумення? Да таго ж с.м.о жыццё злалала

расейска-літоўскі трактат з 12.7.1920 г., а ўмову п. Ластоўскага з літоўскім урадам край даўно востра асудзіў, ды і ліцвіны яе зракліся". "Жыццё Беларуса", 4.1925 г.

У артыкуле "Залаты мост" чытаем: "Дарма там у Коўні некалькі эмігрантаў-беларусаў "аддаюць" Літве Віленшчыну разам з старой сталіцай краі - Вільняй. Дарма робяць там нейкія беларуска-літоўскія таварыствы, у якіх з беларускага боку выступаюць зусім безадказныя, нічым з краем не звязаныя нашы эмігранты. Апрача спрэчкі аб Вільні, паміж Літвой і Польшчай існуе яшчэ і спрэчка паміж абодвума гэтымі прэтэндэнтамі на гэтае места і - беларусамі. Ад самага свайго стварэння места Вільня была супольнай сталіцай Беларусі і Літвы, аб'яднаных у адну дзяржаву. Мала таго: у тых часы ў супольнай дзяржаве пануючай культурай і дзяржаўнай мовай была ня літоўская, а беларуская. І Вільня была галоўнай кузняй іменна беларускай культуры. Дык калі апірацца на гісторыю, то беларусы маюць хіба больш правоў на гэтае места - кузніцу сваёй культуры, чым ліцвіны..."

Далей чытаем:

"Такое палажэнне Вільні, такая роля яе ў гаспадарчым, культурным і палітычным жыцці абодвух народаў, звязаных многавяковым супольным дзяржаўным жыццём, суліла ёй стацца "Залатым мастом", які павінен быў бы цясней аб'яднаць Беларусь і Літву ў момэнт іх уваскрасення".

І ў завяршэнне артыкула: "Але дзеля гэтага... патрэбен перагляд літоўскае дзяржаўнае палітыкі, якая імянецца зрабіць Вільню сталіцай выключна літоўскай дзяржавы, далучыўшы да яе добрую палову Заходняй Беларусі".

("Беларуская Ніва", 5.24.2.1926 г. Вільня).

Юрка Гарэлік у аглядзе "Народ з народаў" аналізуе трансфармацыю поглядаў былога літоўскага міністра, прадстаўніка праванацыяналістычнага руху Пурышкіса.

"Голас "дзікага" літоўскага нацыяналіста, некалі найзаядлейшага беларусаеда, паказуе, што літоўская палітычная думка памалу пачынае вызваляцца ад уплываў "звярынага" нацыяналізму, які імянецца адгарадзіцца "кітайскім мурам" ад усіх другіх народаў і ў сваёй загародні спакойна ператраўліваць "іншародцаў", якія разам з літоўскім народам апынуліся б у гэтай загародні. Літоўскае грамадства ў сваім цэлым без розніцы партыяў і кірункаў ад часу так званага літоўскага сойгу ў Вільні ў 1905 г. абвясціла было сваім дзяржаўным ідэалам уключэнне ў склад Літвы такога беларускага абшару (Віленшчыны і частцы Гародзеншчыны), каб на ім беларусы прадстаўлялі меншасць, раўняючы да агульнае лічбы ліцвінаў у Літоўскай дзяржаве, наперад абвешчаючы, што беларускае насельніцтва Віленшчыны і Гародзеншчыны - гэта зусім не беларусы, а абмаскоўленыя ліцвіны". (Гл. кнігу літоўскага сац.-дэмакрата Клімаса "Літва і яе суседзі"), дык і павінны "вярнуцца" да сваёй сапраўднай літоўскай нацыянальнасці. Гэтую палітычную лінію Літоўскай рэспубліка ад самага свайго стварэння, зусім паследавальна і няўхільна праводзіла як у сваёй унутранай, так і ў замежнай палітыцы. Заклік да новай палітыкі ў адносінах да беларусаў мы вітаем вельмі гарача".

Не выпадаюць з-пад увагі аўтара і сапраўдныя матывы літоўскага боку.

"Мы маем уражанне, што беларусы патрэбны ліцвінам толькі дзеля таго, каб дапамагчы Літве здабыць усё тую ж беларускую Віленшчыну, якую Літве маніцца "вярнуць" да літоўскае нацыянальнасці... Маючы сапраўды шчырую симпатыю да літоўскага народа, мы хацелі б устанавіць як найменшыя і найбліжэйшыя адносіны паміж нашым і літоўскім народамі. Але мы не можам звужаць пытанне аб беларус-

ка-літоўскіх адносінах да нейкае служэбнае ролі нашага грамадства ў Заходняй Беларусі - адносна да імянення ліцвінаў стацца гаспадарамі беларускае Віленшчыны. Беларусь - нешта вялікае за той кучок нашае зямлі, аб якім гэтак доўга ўжо сварача між сабой ліцвіны з палякамі, жадаючы "навярнуць" яго то на Літоўшчыну, то на Польшчыну. І мы дзеля супольнае карысці беларускага і літоўскага народаў раілі б новым палітыкам працаваць у кірунку беларуска-літоўскага збліжэння". ("Голас Беларуса", 6.1925 г.).

Чуецца з Еўропы "швейцарскі голас аб Вільні":

"Рэдактар жэнеўскае газеты п. Мартэн, які нядаўна прыязджаў у Вільню асабіста пазнаёміцца з "віленскім пытаннем" у гутарках з дзеячамі ўсіх нацыянальнасцяў, надрукаваў цяпер абшырны артыкул у сваім часопісе, пасведчаны справе Клайпеды і Вільні.

Далей цитуюцца ў перакладзе словы пана спадара Мартэна аб тым, што: "Пасколькі Віленшчына не з'яўляецца польскай, дык яна беларуская. А беларусы ў ровнай меры не хочуць слухаць аб Літве, як і аб Польшчы".

Літвіны ня хочуць гадзіцца з Польшчай, спадзяваючыся, што польска-расейская ці польска-нямецкая вайна дасць ім Вільню. Спадзяванні Літвы - беспадстаўныя. Бо калі Расія некалі захопіць Вільню, дык не дзеля таго, каб аддаць яе".

("Голас Беларуса", 9.1925г.).

Аднак нядаўняе горкае мінулае сведчыць аб тым, што: "За кошт Беларусі Масква ўладзіла адносіны з Літвой, яна прызнала за ёй Вільню і Гародню, за кошт Беларусі ўладзіла адносіны тая ж Масква з Польшчай, адмовіўшыся на яе карысць ад заходнебеларускай зямлі". ("Жыццё Беларуса", 3.25.8.1925 г.).

Польшча на гэтых землях праводзіць палітыку татальнай, гвалтоўнай дэбеларусізацыі, імянецца ў найкарацейшыя тэрміны паланізаваць беларускі народ, які трапіў пад польскае прыгоніцтва. Нота, накіраваная А. Чарвяковым (г.Мінск) міністру замежных спраў Польскай рэспублікі п. Скірмунту ад 21.8.1921 г., сведчыць аб пачатку крутой лініі ў адносінах да беларусаў.

"Мясцовыя польскія ўлады зачыняюць беларускія грамадска-культурныя ўстановы без прад'яўлення якіх-небудзь абвінавачванняў, як, напрыклад, Гародзенскі (Гродзенскі) беларускі камітэт; забараняюць культурна-асветніцкую работу: са 150 беларускіх школ, што былі там раней, засталася 2..."

(Зборнік С.С.Г.Бад 1921г.)

Цікавая інфармацыя аб Вільні і краі змяшчаецца ў выдадзенай у 20-я гады "Геаграфіі Беларуса" А. Смяліча.

"У летапісу першая вестка аб Вільні гаворыць, што віленцы выбралі сабе за князя аднаго з беларускіх полацкіх князёў - Расціслава (унука Усяслава Чараўніка)); было гэта ў 1128 г. Гэта дазваляе нам лічыць, што Вільня ад самага пачатку была беларускім месцам. Пасля, калі вялікі князі літоўскія перанеслі сюды сваю сталіцу і акружылі сябе беларускім баярствам, Вільня перахавала свой беларускі характар. Ліцвіны займалі толькі паўночную частку горада, каля Замкавае гары, што звалася Літоўскай Палавіцай. Беларуская палавіца займала паўднёвую частку Вільні, пад Вострую Брану.

Вільня тых часоў была вялікім, багатым і культурным месцам. Насельніцтва ў ёй было да 200 тысяч; апроч беларусаў і ліцвінаў, было шмат жыдоў, немцаў і інш. Прыдворнае жыццё вымгала раскошы, і вяльможы, жывучы самі ў Вільні, сцягвалі з усяго прасцягу дзяржавы ўсё, што было лепшага ў іхніх маёмасцях, а перад усім лепшых майстроў, рамеснікаў. У сталіцу з'язджаліся ўсе лепшыя культурныя сілы. Затым у Вільні былі вельмі моцна развітыя рамёствы, было шмат школаў, друкарняў. Урэшце красавала тады і гандлёвае жыццё

Вільні. Для нас гэта цікава між іншым яшчэ і таму, што ўсе культурныя і тэхнічныя сілы ішлі ў Вільню найбольш з Беларусі, і Вільня, дзеяла таго, мела характар чыстабеларускага места.

У XVII ст. беларускую культуру ў Вільні стала выціскаць польская. З гэтага ж часу пачаўся і заняпад Вільні. Рэлігійная барацьба, даведзеная да крайнасці, пажары, хваробы, голад, напады чужаземцаў – усё гэта спрыяла ўпадку Вільні.

У канцы XVIII і пачатку XIX ст. у Вільні зноў закіпела культурнае жыццё. Справы асветы пайшлі моцна ўперад, паадчынялася шмат новых школаў; старая, існаваўшая яшчэ з 1578 г. вышэйшая школа – езуіцкая Акадэмія была пераўтворана ў Віленскі ўніверсітэт, які стаў на чале гэтага асветнага руху. Было ў ім 4 факультэты: фізіка-матэматычны, медыцынскі, этыка-палітычны (з тэалогіяй) і літаратурна-мастацкі. Хаця ўсё навучанне ў ім ішло на польскай і лацінскай мовах, аднак значэнне Віленскага ўніверсітэта для ўсёй Беларусі было велізарнае. Там выходзілі шырокія кадры краёвай інтэлігенцыі, якая кінула першыя іскры беларускага адраджэння. З 47 яго прафесараў – аж 36 было родам з Беларусі і Літвы і толькі 2 – з Польшчы.

Праіснаваўшы каля 30 гадоў, універсітэт быў у 1832 г. зачынены расійскім ўрадам. Толькі медыцынскі факультэт яго існаваў яшчэ 9 гадоў (1832–1841), ужо з выкладаннем па-расійску, ды тэалагічны факультэт быў пераўтвораны ў Каталіцкую Духовную Акадэмію. У 1849 г. і гэтая Акадэмія была пераведзена з Вільні ў Пецярбург. Тады ж, у царстваванне Мікалая I, была пазачыніна большая частка школ у Беларусі. Лепшыя школы разам з іхняй маёмасцю пераведзены былі ў Маскоўшчыну. У будынках універсітэта і іншых школ паадчыняліся расейскія сярэднія школы. У палацах вяльможаў, у каталіцкіх манастырах расейскі ўрад зрабіў вострогі, казарны. З еўрапейскага культурнага цэнтра, якога дзіваваліся чужаземцы, маскоўцы стараліся зрабіць звычайны "губернскі горад", – поўны казармаў і чыноўнікаў.

З іншага боку, за апошнія 3 стагоддзі насяленне Вільні вельмі моцна "спольшчылася". Патомкі беларусаў і ліцвінаў часта ўжо не разумеюць роднай мовы і шчыра лічуць сябе палякамі. Гэткім парадкам з беларускай Вільні сталася Вільня польска-маскоўскай.

За апошнія часы і гэтае становішча змянілася. Абудзіліся нацыянальна і беларусы, і ліцвіны і пакрысе адбіраюць адну за адной свае старыя пазіцыі ў палякаў. А маскоўцы былі наносным элементам і, зыхадам расійскіх войскаў з Вільні, зніклі".

А. Сяміліч "Геаграфія Беларусі", Вільня. 1919 г.

Расплата

Гісторыя дала магчымасць у 1939 г. паказаць сапраўдныя адносіны Масквы да дагавора, які быў заключаны ў 1920 г. Аналіз падзей 1939–1940-х гг. пераканаўча сведчыць, што СССР пайшоў на перадачу Літве часткі заходнебеларускіх зямель толькі пад націскам гітлераўскай Германіі. Пры гэтым Масква робіць усё магчымае, каб зменшыць перадаваемыя славянскія землі. Ігнаруючы літоўскія патрабаванні на Гродна і Гродзеншчыну, зафіксаванае ў дагаворы 1920 г. "парушэнне" з боку СССР дагавора адзначае ў сваім інтэрв'ю І. В. Ландсбергс: "Савецкі Саюз перадаў у 1939 г. Літве толькі частку таго, што сам прызнаў за Літвой ў дагаворы 1920 г..." (Ком. правда. 1991 г. адрель) Акрамя таго, Крэмль выстаўляе новую, і, здавалася б, немагчымую ўмову аб размяшчэнні ваенных базаў як плату Літвы ўзамен за аддадзеныя тэрыторыі. Зразумела, што змена граніц абумоўлена не "правамі Літвы", а з'яўляецца вынікам змовы між Берлінам, Масквой і Каўнасам.

Перадваенны літоўскі ўрад не мог не ўяўляць трагічныя нас-

тупствы для сябе і свайго народа ў выніку выканання ўмовы аб уводзе войск СССР на тэрыторыю Літвы. Гэта азначала б страту свабоды, дзяржаўнай незалежнасці і анексію. У 1939 г. грамадскасць, партыйныя лідэры і ўлады Літвы ведалі аб парадках у Савецкім Саюзе, аб разгуле там тэрору, які ахапіў усё "суверенныя і свабодныя" рэспублікі. Ці маглі быць якія сумненні, што ў выпадку фактычнага далучэння Літвы да СССР (узамен перадачы г. Вільні) ў Літве будуць устаноўлены іншыя формы ўлады – без усеўладдзя НКУС, без прымусовай працы ў калгасах, без ліквідацыі прыватнай уласнасці, без вынішчэння рэлігіі, без разбурэння дэмакратычных традыцый, без забароны ўсіх партый і грамадскіх рухаў? Ці можна было думаць, што ўсталяванне і ўмацаванне новага савецкага ладу ў Літве будзе дасягнута без масавых дэпартацый, тэрору і рэпрэсій у адносінах не толькі да ўрада, партыйных і дзяржаўных функцыянераў і цэлых сацыяльных груп (у першую чаргу буржуазіі – ад дробнай да буйной, святароў, інтэлігенцыі), але і значных груп насельніцтва – сялян, рабочых, служачых? Вядома, ні адзін урад свету, у тым ліку самы шавіністычны і антынародны, не пайшоў бы добраахвотна сам і не павёў бы свой народ у такую д'ябальскую пастку ўабнен на горад Вільню, нават, калі б у ім жыло не 0,7 працэнта, а 50 працэнтаў літоўцаў.

Няма сумнення, што, прымаючы ад СССР "віленскі падарунак", урад Каўнаса не збіраўся выконваць умову аб базак і уводзе савецкіх войск на тэрыторыю Літвы. Літоўскія дыпламаты, не без падстаў, разлічвалі, што стварэнне савецкіх базаў і фактычнае далучэнне Літвы да СССР будзе супярэчыць бяспецы і інтарэсам суседняй Германіі. Таму пасля вываду з Вільні яе савецкіх войск былі прыкладзены інтэнсіўныя і, трэба думаць, гераічныя намаганні, каб прыцягнуць Германію да абароны Літвы. Для замацавання паспяховага саюза з Германіяй і абароны Літвы ад бальшавізму можна было б настойваць у Берліне на ўводзе нямецкіх войск у Літву.

Аднак бяспроігрышная, як уяўлялася ў 1939 г. уладам Літвы, дыпламатычная гульня, скончылася поўным крахам з-за нечаканай і незразумелай адмовы ў Берліне падтрымаць сяброўскаму "суседню" дзяржаву у яе няроўным супрацьстаянні з СССР, які ва ўльтыматўнай форме патрабаваў ад Літвы выканаць пункт дагавора аб ваенных базак. Спатрэбілася яшчэ некалькі месяцаў дыпламатычных кантактаў паміж Каўнасам і Берлінам для таго, каб Літва канчаткова пераканалася ў немагчымасці праціць сцяну германскай абяцкавасці да анексіі Літвы і ўводу савецкіх войск да межаў Прусіі. Толькі ў 1941 г. адкрылася "казырная сакрэтная карта" гітлераўскай дыпламатыі, калі пачаў ажыццяўляцца нямецкі ваенны план "канчатковага" падзелу не толькі Прыбалтыкі, але і самой Расіі. Несумненна, што заўчасны ўвод нямецкіх войск ў Літву ў 1940 г. для абароны яе ад бальшавізму супярэчыў гэтым стратэгічным і глабальным планам трэцяга рэйха, паколькі мог спалохаць Сталіна і яго акружэнне падарваць сяброўскія адносіны, якія склаліся паміж Берлінам і Масквой пасля падзелу Польшчы, такія важныя для падрыхтоўкі і ажыццяўлення нечаканага ўдару па СССР у чэрвені 1941 г.

Такім чынам, ні дагавор ад 1920 г., ні факт перадачы Вільні ў 1939 г. не даюць адказу на пытанне наконт абгрунтаванасці права Літвы на Віленшчыну, пакідаючы за кадрам гістарычныя і этнічныя праблемы славянска-літоўскіх зносін.

На жаль, і шматлікія публікацыі ў літоўскім і саюзным друку таксама не ідуць далей фармальнай канстатацыі падзей 1920 і 1939 гг., што не спрыяе разуменню складанасці і глыбіні праблемы. З часоў сталінізму сфармулявалася і шырока ўжаранілася ў грамадскай думцы, публіцыстыцы і гісторыі "формула замоўчвання" прававых аспектаў дзеянняў Расіі і Літвы ў 1920–1940-х гадах.

ЛЯ АПОШНЯЙ МЯЖЫ

Выкарыстанне формулы замоўчвання ключавых момантаў, звязаных з прызнаннем права на Вільню і Гародню ў 1920 г. і перадачай Літве Вільні ў 1939 г. з боку непасрэдных удзельнікаў змовы, тлумачылася інтарэсамі СССР і Літвы. Змест палітычных гульніў тых часоў не змяніўся і сёння. На-ранейшаму галоўныя дзеянні адбываюцца без удзелу трэцяга боку - Беларусі. Між тым, размова і тады і зараз датычыцца зямель, большую частку насельніцтва якіх са старадаўніх часоў складалі беларусы. Не здзіўляюць паводзіны ўдзельнікаў здзелкі адны ў якой - прагнуць, а другія - даюць. Здзіўляе іншае - маўчанне беларускіх палітыкаў, публіцыстаў, інтэлігенцыі. Вось яны "духовныя і нравственныя плоды" 200-гадовай каланіяльнай польска-расійскай палітыкі, 70-гадовага фізічнага, маральнага і палітычнага тэрору і ўдушэння беларусаў. Дэградзіравала нацыянальна-самасвядомасць, вынішчана мова, ліквідаваны духоўны, культурны і палітычны суверэнітэт. Усё тое, што дапамагае народу ўсведамляць свае нацыянальныя інтарэсы, кансалідавацца для вырашэння жыццёва важных задач і змагацца за іх. Адсутнасць суверэнітэту дзяржаўнага вядзе да страты суверэнітэту духоўнага, да непазбежнай дэфармацыі грамадскай самасвядомасці народа, да згодніцкай пал.тыкі яго лідэраў. Гэтаму не даводзіцца здзіўляцца, паколькі розум і воля асноўнай часткі дзяржаўных мужоў нясе на сабе адбітак каланіяльнай залежнасці нашай Бацькаўшчыны ад суседніх дзяржаў.

Духоўны і палітычны суверэнітэт з'яўляецца натуральным станам вольных народаў, але ўяўляецца цяжкадасягальнай мэтай для народаў, якія вызваляюцца ад каланіяльных кайданоў і знаходзяцца ў стане глыбокага маральнага і палітычнага крызісу. Пра гэты стан беларускай грамадскасці сведчыць многае. Дастаткова напамніць татальную русіфікацыю, заняўбанне беларускай мовы, забыццё гістарычнага мінулага.

У выніку ўзурпацыі ўлады Цэнтрам беларускі народ, як сведчыць гісторыя і бліжэйшая нам сучаснасць, быў пазбаўлены магчымасці не толькі абараняць нацыянальныя інтарэсы, але і ставіць і абмяркоўваць жыццёва важныя праблемы. Дасягнутая перамога "агульнадзяржаўнага" над нацыянальным і агульначалавечым дазваляла СССР у імя агульнасаюзных мэт ігнараваць інтарэсы як прыватнай асобы і сацыяльнай групы, так і цэлых народаў. Гэта не магло ў сваю чаргу не прывесці да ўзмацнення неабароненасці беларускага этнасу ў рамках СССР, ва ўмовах дыктату Цэнтра.

Да чаго гэта прывяло Беларусь? Разгледзім найбольш трагічныя "дасягненні" апошніх 70 год.

Народ, мова, культура

На працягу XX стагоддзя назіраецца павелічэнне ў 1,5-2 разы колькасці насельніцтва ў суседніх народаў: рускіх, палякаў, украінцаў і г.д. Натуральны прырост на Беларусі быў не ніжэй нават вышэй, чым у суседзяў, якія таксама прайшлі цераз мясарубку дзвюх сусветных войнаў, зведалі на сабе сталінскі тэрор і генацыд. У Расійскай імперыі на пачатку стагоддзя беларусы (вызначаныя толькі па мове) складалі 8-10 млн. чалавек і займалі 9-е месца ў Еўропе. Пад канец стагоддзя ў межах РБ нас стала, паводле даных апошняга перапісу, каля 8 млн. чалавек.

Такім чынам, да натуральнага павелічэння насельніцтва не хапае 8-12 млн. чалавек. Гэта самая страшная плата беларускага народа за бяспраўнае становішча БССР у складзе Саюза. Нават у Расійскай імперыі развіццё беларускага этнасу адбывалася ў адпаведнасці з эвалюцыяй, у рамках натуральных працэсаў, якія, як сведчаць статыстыка і гісторыя, вялі да яго росту, умацавання, культурнага і нацыянальнага ўздыму. Пытанне аб гібелі 10-мільённага народа на пачатку XX стагоддзя было бессэнсоўным, такое магло прысніцца толькі ў жаклівым сне. Толькі серыя неверагодных катастроф магла б знішчыць народ і нацыянальную культуру, якія выявілі сваю жыццёвую ўстойлівасць стойкасць, выявілі тэндэнцыю да самаразвіцця на працягу больш чым 1000-гадовай гісторыі.

Аднак замест росту да 16-20 млн. і развіцця (гэта тэндэнцыя ўсяго XIX і пачатку XX стагоддзяў) мы апынуліся напярэдадні XXI стагоддзя ля апошняй мяжы: быць ці не быць беларускаму народу.

Сфера ўжытку беларускай мовы і прастора беларускай культуры ў XX стагоддзі скараціліся больш чым ў 10 разоў. Калі вызначаць нацыянальнасць, зыходзячы з мовы (згодна з Далем), то відаць уся глыбіня нашай духоўнай і нацыянальнай катастрофы, магчымым наступствам якой стане поўная асіміляцыя і знікненне беларускага народа.

Тэрыторыя

Пачынаючы з Брэсцкага міру, усе абмеркаванні і рашэнні пытанняў аб межах СССР з Германіяй, Польшай і Літвой адбываліся не толькі без уліку інтарэсаў беларускага народа, але і без удзелу на перагаворах прадстаўнікоў Беларусі. Тэрытарыяльныя прэтэнзіі Польшы, Расіі і Літвы на беларускія землі не атрымалі адпаведнага адпору.

Экалогія і эканоміка

Каланіяльнае панаванне цэнтральных міністэрстваў і ведаўстваў выявілася ў імкненні кампенсавать нізкую эфектыўнасць эканамічнай дзейнасці за кошт драпежніцкага выкарыстання працоўных і прыродных рэсурсаў Беларусі. На знішчэнне ваенна-прамыслова-аграрнаму Малому задарма аддадзены: здароўе мужчын, жанчын і дзяцей, зямля, паветра і вада, якія выкарыстоўваюцца для пагашэння і пераносу бяскошчата патоку агрэсіўных хімічных і радыеактыўных рэчываў.

Прыкладзем толькі адзін прыклад платы здароўем і будучыняй народа за непамерную хімізацыю Беларусі: па Магілёву "перавышаны сярэднія агульнасаюзныя паказчыкі захворванняў на гіпертанію - у 3,7 раза, ішэмічную хваробу - 2,8; хваробы эндарынальнай сістэмы - у 2,1 раза, хваробы органаў дыхання - 1,8 раза, анкалагічныя захворванні - ў 1,2 раза. Штогадовы прырост смяротнасці складае 1,5 працэнта. У Магілёве толькі чвэрць дзяцей нараджаецца здаровымі".

Народ-працаўнік загнаны на шкодную вытворчасць у цэхах і на

фермах. Звыш усялякай меры ён адплаціў сваім здароўем і здароўем сваіх дзяцей за тое, што стварыў матэрыяльныя каштоўнасці, большая частка якіх прысвойвалася цэнтральным урадам.

Аднак ва ўмовах таталітарнага рэжыму ў рамках унітарнага "саюза", як сведчыць наш больш чым паўвекавы эксперымент, немагчыма абараніць жыццё і здароўе народа, які стаў заложнікам эканамічнага звышэгаізму Цэнтра. Панаваўшая манополія на сродкі інфармацыі ў спалучэнні са шматгадовай палітыкай сакрэтнасці, а таксама няясны, а часта і неаб'ектыўны характар навукова-медыцынскай і экалагічнай экспертызы прывялі да такога становішча, калі разбурэнне прыроды і гібель этнасу не суправаджаецца нават пратэстам. Беларускі народ пераступіў мяжу не толькі духоўнага, але і экалагічнага крызісу, не маючы магчымасці абараніць сябе.

Вызваленне ў апошні час друку з ціснёў партыйнага і дзяржаўнага кантролю дае магчымасць раскрыць глыбіню духоўнай і фізічнай трагедыі, да якой крочыць наш народ. Цытуем: "у 92 працэнтаў дарослых і 96 працэнтаў дзяцей розныя нервова-псіхічныя расстройствы. Што гэта азначае? Павышаная фізічная і псіхічная знясіленасць, знікненне памяці, парушэнне сну, нізкая вынослівасць, баязлівасць, апатычнасць. Амаль у паловы абследаваных дзяцей адзначаны энцэфалапатыя з правамі затрымкі разумовага і псіхічнага развіцця. У чыстай зоне такая паталогія была ў 12-13 працэнтаў дзяцей". І далей: "А гэта азначае адно: насоўваецца пагроза, параўнальная са СНІдам, - у рэспубліцы адбываецца разумовая дэградацыя насельніцтва. І вельмі хутка - праз два-тры пакаленні проста не будзе каму вырашаць нашы грандыёзныя праграмы..." (В. Кандраценка, галоўны псіхатэрапеўт) Міністэрства аховы здароўя БССР, прафесар Рэспубліка, 1991, 4.).

Чарнобыльская катастрофа і 5-гадовая яе ліквідацыя яшчэ раз высветлілі трагічную для ўсіх нас гатоўнасць кіруючай эліты не толькі ігнараваць нацыянальныя і эканамічныя інтарэсы народа, але і прынесці сам народ у ахвяру. Немагчыма нават уявіць, каб урад незалежнай Беларусі замарозіў на 5 год вырашэнне пытання па ўратаванні свайго народа. Рэакцыя грамадскасці і ўлада вольнай дзяржавы была б ігнорнай. Расплачвацца за нанясенне Беларусі радыяцыйнай шкоды прыйшлося б віноўнікам злачынства, што адпавядае практыцы міжнародных пагадненняў. Аднак "федэрацыя" зрабіла інакш. Дзеянні ўлада СССР вызначаліся не клопатам аб народзе Беларусі, які трапіў у страшную бяду, а "дзяржаўнымі", палітычнымі і эканамічнымі інтарэсамі Цэнтра. Традыцыйная для Масквы "формула маўчання", заснаваная на сакрэтнасці і дэзінфармацыі, стварыла ілюзію, што Маскве ў адносінах да "братняй" рэспублікі і яе народа. Першым і галоўным клопатам Цэнтра пасля катастрофы была абарона свайго палітычнага, эканамічнага і фізічнага дабрабыту. Гэта вызначылася ў іхненні захавання прэстыжу тэхнічна развітой ядзерна-касічнай дзяржавы і ўрэзаць да мінімуму (у дзесяткі разоў) расходы на ліквідацыю наступстваў катастрофы. Улічваючы сталінска-брэжнеўскія традыцыі наменклатуры і наш рэальны "суверэнітэт", не прыходзіцца сумнявацца, што ў выпадку набліжэння да Масквы радыяцыйных хмараў Беларусі давалася б выпіць у поўнай меры падрыхтаваную ёй на выпадак любога ядзернага канфлікту ці катастрофы ў Заходнім рэгіёне смяротную чашу асаджаных з дапамогай грамадстаў радыёактыўных дажджоў. (Ёсць усе падставы меркаваць, што забруджанне часткі Магілёўскай вобласці з'яўляецца вынікам падобных дзеянняў.)

Толькі ва ўмовах поўнага дзяржаўнага суверэнітэту і шматпартыйнасці беларускі народ - адзіны законны гаспадар сваёй зямлі і

вынікаў працы - зможа спыніць вар'яцкае разбурэнне прыроднага асяроддзя і здароўя людзей.

Ваенны буфер і ракетна-ядзерны шчыт

Сканцэнтраванасць на тэрыторыі Беларусі вялікай арміі і большай часткі ракетных устаноў уяўляе для беларускага народа крыніцу небывалай пагрозы і імгненнай гібелі. У выпадку любых буйных ваенных дзеянняў беларуская зямля будзе падвергнута масіраванаму ракетна-ядзернаму ўдару з боку праціўніка. Прызначэнне Беларусі ў канфлікце заключаецца ў стрымліванні прасоўвання праціўніка да Масквы, што ва ўмовах сучаснай ваеннай тэхнікі і насычанасці ёю тэрыторыі рэспублікі прывядзе да поўнай гібелі беларускага народа. Такая роля адведзена "суверэннай" Беларусі ў адпаведнасці з сучаснай ваеннай дактрынай. І ўсёж ёсць змены да лепшага. Будзем спадзявацца, што беларускі народ зможа праводзіць незалежную палітыку, якая стасуецца з яго эканамічнымі, ваеннымі і дыпламатычнымі інтарэсамі, што беларусы змогуць пераадолець глыбокі духоўны крызіс, спыніць разбурэнне нацыянальнай культуры, адродзіць родную мову. Вырашэнне гэтых задач патрабуе пераарыентацыі духоўных, палітычных, матэрыяльных і людскіх рэсурсаў Беларусі. Толькі незалежная і суверэнная Беларусь можа заняць ганаровае месца ў Еўропе і ў свеце. Гісторыя дае нам апошні шанец, але яна не пакідае нам больш часу для новых "эксперыментаў з дзяржаўнасцю", паколькі гэты эксперымент можа стаць для нашага народа апошнім.

"...не давайце чужынцамі быць..."
Максім Багдановіч

ЧАСТКА СЕМАЯ

ПРА ГЕАГРАФІЧНУЮ КАМПЕТЭНТНАСЦЬ, ГІСТАРЫЧНУЮ ПАМЯЦЬ І... ВІРУСЫ

"Дыягназ"

Апошнім часам у "ліме" і "Настаўніцкай газеце" апублікаваны артыкулы супрацоўнікаў кафедры эканамічнай геаграфіі Мінскага педінстытута - аспіранта Н. Мацюніна і прафесара С. Польскага, прысвечаныя праблемам, якія звязаны з законнасцю перадачы ў 1939-40 гг. Літве г. Вільні і іншых тэрыторый былога Віленскага краю. Адсутнасць і цэню сумнення па гэтым пытанню ў беларускіх географав тым больш эдзіўляе, што абгрунтаванне права Літвы на Вільню і Віленшчыну выклікае сур'ёзныя цяжкасці ў літоўскага боку, што і пра-дэманстраваў у сваім інтэрв'ю газеце "Комсомольская правда" 9.04.91 г. В. Ландсбергіс. Тым не менш, з пункту гледжання геаграфічнай навукі, якая развіваецца ў Мінскім педінстытуце, падставай для далучэння заходнебеларускіх зямель да Літвы з'яўляецца... нацыянальны склад далучаемых раёнаў. Дзе факты? Калі аска. Аспірант Мацюнін радасна паведамляе на старонках "ліма", што ён не проста знайшоў, а яму "пашчасціла" (!) азнаёміцца ў цэнтральных архівах Масквы са звесткамі 1940 г. аб нацыянальным складзе перададзеных Літве раёнаў, якія паведамліла ў Маскву мясцовая (новая ўлада). Відавочна, што навуковай каштоўнасці такога тыпу "этнічныя звесткі" не маюць, бо, як вобразна выказаўся пісьменнік Б. Сачанка, выступы 27.05.91 г. на сусветным кангрэсе беларусістаў, "калі б Віленшчыну далучалі да Татары (ці да Кітая), то для апраўдання гэтага аказалася б, што на Віленшчыне надта шмат татарав (кітайцаў)".

З артыкула С. Польскага вынікае, што яму удалося выявіць дадатковыя сведчанні таго, што (цытую): "вірус некампетэнтнасці пранік ва ўсе сферы нашага жыцця. Не абмінуў ён і Вярхоўны Савет рэспублікі..." //Наст. газета. 1991. 27 лютага). Аднак не толькі кансерватары, але і дэмакраты аказаліся заражонамі гэтым вірусам. Пра гэты вірус паражае прадстаўнікоў нашага сціплага народа як у сябе на Радзіме, так і за акіянам. Пападаюць пад гэты дыягназ беларуска-амерыканскія дзяржаўныя і грамадскія арганізацыі, і асобныя асямляльныя публіцысты - аўтары заявы Прэзідэнта ВС аб Віленшчыне (ад 29.03.90 г.), і БНФ з "ацэнкай этнічнай сітуацыі ў Віленскім

краі", аўтары звароту ад камітэта "Вольная Беларусь" (ЗША-Канада) і артыкулаў у "ліме" (19.10.90 г.) і "Навінах Беларускай акадэміі".

З нагоды духоўнага крызісу, у якім пасля больш чым 300-гадовага перыяду польска-рускай экспансіі і сталінскага генацыду апынуўся беларускі народ, можна меркаваць, што "вірусная агрэсія" не паўплывала на абуджэнне грамадскасці ад нацыянальнай летаргіі. Таму можна супакоіць усіх "рупліўцаў", што так клапоцяцца аб "здароўі" беларускай нацыі.

У згаданых заявах і артыкулах прама ці ўскосна ставіцца пад сумненне законнасць падзелу заходнебеларускіх зямель у 1940 г. Нагадаем, што тады ў выніку пагаднення паміж Масквой, Берлінам і Каўнасам сталінская адміністрацыя перадае Літве Вільню і Віленскі край у абмен на... стварэнне савецкіх ваенных баз на тэрыторыі Літвы. Аднак упершыню ўрад буржуазнай Літвы паставіў пытанне перад Расіяй аб прызнанні за ёй права на заходнебеларускія землі яшчэ ў 1920 г. Жаданая тэрыторыя ўключала не толькі Вільню, але і Гародню, Ліду, Шчучын і іншыя беларускія гарады. Магчымасць вылучэння літоўскім урадам гэтых яўна агрэсіўных і варажых у адносінах да беларускага народа тэрытарыяльных патрабаванняў вызначалася тым фактам, што Расія і Польшча менавіта ў гэты час раздзялілі Беларусь на дзве часткі. Удзельніцаў у падзеле "вольнай зямлі" ў цэнтры Еўропы захацела і літоўская ўлада. Гэта і было зафіксавана ў дволі эфемерным па тым часе пагадненні аб прызнанні Расіяй права Літвы на частку заходнебеларускіх зямель, акупіраваных Польшчай. Дагаворная мяжа паміж Літвой і Беларуссю павінна была праходзіць праз Мядзел, Маладзечна, Валожын і г.д. "Захоп" на паперы зямель, заселеных пераважна беларусамі, не збынтэжыў ніводнага з бакоў.

За мінулыя 50 гадоў у СССР рэпрэсіўныя метады змяняліся больш "гуманымі" формамі, але не варта забываць, што ў 30-50-я гады ідэалагічнае "аздараўленне" насельніцтва праводзілася радыкальным шляхам знішчэння зародкаў вальнадства і пратэсту. Вучоныя-грамадазнаўцы і публіцысты абгрунтоўвалі і развівалі вылучаныя кіраўніцтвам ідэі, каб разам з народам трымацца курсу, вызначанага партыяй. Таму выказаць у 40-50 гадах сумненне ў правамоцтве перадачы Вільні і Віленшчыны Літве мог толькі "вораг" савецкай улады з усім, што вынікае адсюль, незалежна ад таго, ці спецыяліст ён у гэтым пытанні ці проста мае дыплом географа і этнаграфа.

На шчасце, сілавыя аргументы засталіся ў мінулым. Іх замянілі метады ўздзеяння на грамадскую свядомасць з выкарыстаннем іншых сродкаў. Сродкаў, уласцівых для так званай псіхалагічнай вайны, у арсенал якой уваходзіць і "вірус страху".

Першая ластаўка ясны не робіць.

Аднак вернемся да артыкула. Цытуем: "Замест таго, каб перасоўваць дзяржаўныя межы, больш разумна прыняць іх (...) якімі іх бачаць спецыялісты. Гэтае пытанне для спецыялістаў, якія непрадузята глядзяць на этнічныя рэаліі сённяшняга дня, настолькі яснае, што няма сэнсу на ім далей спыняцца..."

Варта адзначыць, што дэклараваная абсалютная яснасць грунтуецца, відаць, на прэтэнзіі валодання "спецыялістамі" калі не абсалютнай ісцінай, то ва ўсялякім разе надзейным метадам паступовага набліжэння да яе.

Разгледзім прыведзеныя аргументы і факты.

1. "...у заяве (Прэзідэнта ВС ад 29.03.90 г.) няма ўмення

аперываць аб'ектыўнай навуковай інфармацыяй і таму з навуковага пункту погляду каштоўнасць такіх "прац" вельмі малая. Заява не мае абсалютна (?) ніякай навуковай аргументацыі. Перад намі тыповая "міфалагема", калі рашаецца задача апыёрнага прызнання "права" рэспублікі на іншую тэрыторыю". Па-першае, не з-за ўкладаў у геаграфічную ці гістарычную навуку робяцца падобныя заявы. Гістарычнае пытанне крытыкі заявы злева і справа, заключаецца ў пастаноўцы ўпершыню за 50 гадоў на афіцыйным узроўні перад Расіяй, Літвой і сусветным грамадствам пытання аб злачынстве супраць беларускага народа, у канстатацыі факта незаконнай перадачы Літве зямель, заселеных з даўніх часоў пераважна беларусамі, а таксама іх апалічанымі нашчадкамі і палікамі. Вядома, што пытанне аб аднаўленні правоў рэпрэсаваных народаў (а менавіта да гэтай катэгорыі, як сведчаць гістарычныя факты, а не "міфалагемы", варта аднесці беларускі народ), не мае тэрміну даўнасці і не перакрэсліваецца 50-гадовым адрэзкам сучаснай гісторыі.

Што датычыць згаданай "тыповай міфалагемы", то тут аўтар дэнагата пераблытаў адрасы і страліе па сваіх. Не ў 1990 г. і не ў 85 прыягвае міфы і карты 600-гадовай даўніны пры разглядзе падзей 1939-40 гг. Гэты прыём, як мы адзначалі, узяты на ўзбраенне яшчэ ў 20-40-я гады буржуазнымі ўладамі Літвы, якія ўжо тады паставілі перад сабой у якасці асноўнай дзяржаўнай задачы захоп беларускіх зямель, спасылваючыся на карты 600-гадовай даўнасці. Народ яшчэ ў перадаванні гады выказаў разуменне таго, як і на што праявілі шавіністы з урада у Каўнасе свабоду і незалежнасць братняга літоўскага народа.

"Вільна - жмудска, Літва - руска". у гэтай прымаўцы народ лаяканічна і ясна адлюстравуе характар здарэнкі. Але ж быў і першы, пачатковы варыянт "абмену", да якога імкнуліся кіраўнікі ў Каўнасе: "Вільня, Гародня, Ліда і г.д. - жмудскі, Літва... таксама жмудска". Няцяжка ўявіць, што пры такім варыянце абмену ў нацыянальным складзе Гародні і вобласці за 50 гадоў былі б дасягнуты вынікі, аналагічныя Вільні і краю: узростанне літоўскага насельніцтва ў Гародні да 50 працэнтаў, польскага насельніцтва вобласці - да 80-90 працэнтаў і змяншэнне беларускага да 5 працэнтаў. І сучасныя апалагеты перадаваўных падзелаў заходнебеларускіх зямель атрымалі б дадатковае статыстычнае пацвярджэнне таго, што (цытую): "разумней прыняць іх (межы - В.С.) такімі, якімі яны бачацца спецыялістам".

Змяненне нацыянальнага складу Вільні і краю пасля далучэння іх да Літвы ажыццяўлялася на працягу 50 гадоў з выкарыстаннем аўтарытарных і антыдэмакратычных метадаў. у аснове дэславіянізацыі Вільні ляжалі масавыя дэпартацыі і перасяленні літоўскага і славянскага насельніцтва. Уласна, толькі дзякуючы панаванню ў СССР таталітарнага рэжыму вяршыўся гвалт не толькі над асобнымі людзьмі або сацыяльнымі групамі, але і над цэлымі народамі. у выніку аказалася магчымым у небывалай ступені гістарычныя тэрміны летувізаваць гэты старажытны палітычны і культурны цэнтр.

Змагаючыся з "вірусам некампетэнтнасці", неварта забываць аб гістарычнай сувязі часоў: праўда з кароткай гістарычнай памяццю лёгка пераходзіць у сваю супрацьлегласць - вялікую ману. Заснаваная на "блытанні і падмене", яна не вельмі відавочная і скіроўвае эмоцыі чытача ў патрэбны бок.

Небяспечныя "вірусы".

Нельга атаясамліваць пастаноўку пытання аб гістарычнай праўдзе з гвалтоўнымі метадамі вырашэння міждзяржаўных і міжнацыянальных спрэчак. Аўтары шэрагу публікацый, якія дапускаюць такую блытаніну, садзейнічаюць пераключэнню праблемы з рацыянальнай сферы і дамагаюцца, вобразна кажучы, яе "кароткага замыкання" на інстынктах, заснаваных на страху, нянавісці і гвалце. Але хіба сучасная міжнародная палітыка і практыка не валодаюць іншымі сродкамі, чым гвалт? Вось як яе адзначваў Шэварднадзе: "З аднаго боку, пошук шляхоў да ўзаемаразумення, пошук канцэптualiных рашэнняў, якія б ставіліся аднолькава карыснымі для ўсіх народаў... З другога боку - узростанне ўзаемнай раздражнёнасці і недаверу, спробы вырашаць пытанні сілай, незразумелая ўпэўненасць у тым, што свае інтарэсы можна абараніць незалежна ад інтарэсаў суседзяў" (КП за красавік 1991 г.). Аднак ёсць уплывовыя сілы, якім выгадна ўтойванне гістарычных фактаў і іх фальсіфікацыя, чаму садзейнічае такое запалохванне. Яны імкнуцца захаваць у тайне сапраўдны характар здзелак 20-40-х гадоў паміж Літвой і Расіяй, Літвой, Германіяй і СССР не з-за страху перад магчымым пераглядам межаў з дапамогай ваеннай сілы. Асноўная прычына ў іншым. Наследнікі "неправедных змоў" не жадаюць ачышчэння праз праўду і пакаянне, паколькі не імкнуцца стаць на шлях пагадненняў з улікам як сучаснага стану гэтых зямель, так і гвалтаў, учыненых над населяючымі іх славянскімі народамі з боку гітлераўскіх і сталінскіх палітыкаў і дыпламатаў. Яны ўпэўнены, што сфарміраваная за апошнія 50 гадоў, у асноўным дзякуючы дэзінфармацыі і замоўчванню, сістэма палітычных ацэнак і грамадская думка ўзмацняць іх бескампрамісную пазіцыю ў магчымых перамовах з Расіяй і Рэспублікай Беларусь. Не чуваць галасоў пакаяння ні ў Вільнюсе, ні ў Маскве. Працягваецца азартная гульня мечанымі картамі з даваеннай калоды. У Маскве гэта робяць у значнай ступені па звычцы, з-за недасвечанасці і адсутнасці навукова абгрунтаванай інфармацыі, а часткова з-за абьякавасці да канфігурацыі чужых межаў. У Вільнюсе новая гульня са старымі картамі дазваляе захаваць "годны" твар дэмакратычнага ўрада новай Літвы ў сусветным грамадстве, не змяняючы пры гэтым сваіх адносін да Беларусі, якія склаліся ў 20-я гады.

Забыццё нашымі палітыкамі перадаваўнай гісторыі вызначаецца (скарэстаем ўслед за С. Польскім медыцынскую тэрміналогію), "вірусам манкурта", які робіць этнас безабаронным перад націскам шматлікіх "вірусаў" не толькі прыроднага паходжання, але і створаных у спецыяльных прапагандысцкіх лабараторыях для масавага ўкаранення.

Нагадаем у сувязі з гэтым і пра "вірус страху", што стаў адным з галоўных сродкаў націску на інтэлігенцыю. Трагічны стан грамадства, калі "вірус манкурта" і "вірус страху" пранікаюць ва ўсе поры народнага арганізма. Не вытрымала іх агрэсіўнага націску, як вынікае з разгледжанага нам артыкула, пэўная навуковая і культурная частка нашай інтэлігенцыі.

СПРОБЫ РАЗБУРЭННЯ СЦЯНЫ МАУЧАННЯ І ХЛУСНІ

(ДАКУМЕНТЫ І МЕРКАВАННІ)

ПРАРЭУ ІНФАРМАЦЫЙНАЙ БЛАКАДЫ У МІНСКУ
(Магчымыя варыянты вырашэння Віленскага пытання)

11 студзеня 1992 г. "Звязда" адважылася надрукаваць заяву 9 беларускіх вучоных і пісьмэннікаў у Вярхоўны Савет адносна Віленшчыны і Вільні ("Народная газета" адмовіла ў друку, Вярхоўны савет - у абмеркаванні). Адбылася адна з першых за апошнія болей чым 50 год акцый адраджэння шматвяковай палітычнай традыцыі аб'яднання беларускіх этнічных зямель у адзінай дзяржаве. У створанні пасля "заявы дзеяц" пралом у сучасным інфармацыйна-палітычным збудаванні ("Вярлінскай сцяны на Беларусі") паспелі ўварвацца шэраг водгукаў чытачоў, два важкія артыкулы прафесара Я. Шыраева і іншых даследчыкаў. Гэтыя матэрыялы з невялікімі скарачэннямі прыводзім ніжэй.

Заява ў Вярхоўны савет РБ

"Сустрэчы кіраўнікоў незалежных рэспублік Беларусь і Літва і папярэднія вынікі іх перамоў не вырашаюць шэрагу спрэчных пытанняў, што былі створаны ў выніку каланіяльна-імперскай палітыкі і якія негатыўна адбіліся на гістарычным лёсе беларускага народа. У сувязі з гэтым мы лічым сваім абавязкам выказаць сваё бачанне гэтай праблемы і выступіць з наступнай заявай.

Двухбаковыя дагаворы і пагадненні, што заключаліся суседнімі з Беларуссю дзяржавамі (Врэцкі дагавор 1918 г., дагаворы паміж Расіяй і Літвой ад 12 чэрвеня 1920 г., СССР і Літвой ад 10 кастрычніка 1939 г. і інш.), не ўлічвалі інтарэсаў Беларусі і вяліся з парушэннем этыкі і норм міжнароднага права, без удзелу беларускіх дэлегацый. Так, у выніку дагавора ад 12 чэрвеня Савецкая Расія прызнала за Літвой права на частку заходнебеларускіх зямель разам з гарадамі Вільня і Гродна.

Агульнавядома, што Віленскі край ужо з VIII ст. быў заселены славянскімі крывічамі, продкамі беларусаў. Яшчэ ў XIV ст. Вігонт Марбургскі ў германскай хроніцы ўпамінае "рускі" горад Вільню. У канцы XIX ст. (паводле перапісу 1897 г.) у Віленскім краі пражывала 57 працэнтаў беларусаў, 8 - палякаў і 17 - літоўцаў, апошнія насілі ў асноўным зону, сумешную з этнічнай Літвой (Летувай). На большай частцы краю і ў г. Вільні літоўскае (летувіскае) насельніцтва не перавышала 1 працэнта.

Створаны шматвекавой рушнівай працай і шчодрым талентам многіх пакаленняў нашых продкаў, горад Вільня займаў адметнае месца ў гісторыі і культуры славянскага свету. Ён уваходзіў у сусэр'е тапкіх скарбніц, як Прага, Кракаў, Варшава, Санкт-Пецярбург, Кіеў.

Масква, і для ўсходняга славянства на працягу многіх стагоддзяў служыў раскрытай брамай у еўрапейскую цывілізацыю. Дастаткова ўспомніць імя слаўнага сына беларускага народа Францыска Скарыны і распачаць ім на ўсходняй Еўропе асветніцка-выдавецкую справу, імяны яго прадаўжальнікаў, дзеячаў нацыянальнага адраджэння, старэйшы на тэрыторыі ўсходняга славянства Віленскі ўніверсітэт, большасць студэнтаў і выкладчыкаў якога былі выхадцамі з беларускіх зямель, і інш.

У снежні 1920 г. бальшавіцкія палітыканы пацвердзілі свой акт здрады і знявагі агульнаславянскіх інтарэсаў на пасяджэнні Лігі нацый у Жэневе. Дэлегацыя Беларусі ў рабоце Лігі нацый не ўдзельнічала; яе інтарэсы павінна была абараняць дэлегацыя РСФСР, якая фактычна благаславіла акт адлучэння Віленшчыны ад Беларусі. Каб яна праявіла прыныповы падыход у спрэчках паміж Літвой і Польшчай за права валодаць Віленскай і Гродзенскай землямі, тады пытанне, трэба спадзявацца, было б вырашана на карысць Беларусі, бо тут вызначаўся лёс часткі былой Расійскай імперыі, населенай пераважна беларусамі (а не літоўцамі ці палякамі). Як засведчыла ў сваёй пастанове Беларускае нацыянальна-палітычнае нарада (Прага; 1921 г.), віленскае пытанне "было вырашана Лігай нацый без удзелу беларускага народа і нават без фармальнага азнаямлення з яго воляй. Народа лічыць пастанову Лігі нацый часовай да моманту склікання вышэйшага заканадаўчага органа Беларусі, якому толькі і належыць права вызначыць паўночныя межы Беларусі // Беларускае ведамасці. 1921. 7. //

Рыжскі мірны дагавор (18 сакавіка 1921 г.) быў заключаны па ранейшаму бальшавіцкаму сцэнарыю без удзелу беларускай дэлегацыі і прывёў да чарговага шматкавання беларускай этнічнай тэрыторыі.

У 20-30-я гады Вільня была цэнтрам нацыянальнага вызваленчага руху Заходняй Беларусі. Тут знаходзіліся сядзібы ўсіх беларускіх палітычных партый, уключаючы КПЗБ і БСР Грамады, культурна-грамадскія ўстановы і рэдакцыі шматлікіх беларускіх газет і часопісаў.

Яшчэ з часоў Скарыны выхадцы з Віленскага краю бралі дзейны ўдзел у беларускім палітычным і культурным руху. З Віленшчыны паходзілі такія выдатныя прадстаўнікі беларускай навукі, культуры, літаратуры, грамадскай думкі, як Лаўрэнцій Зізаній Тустановскі, аўтар славянскай граматыкі з беларускім лексісам, бацька беларускага Адраджэння, паэт-дэмакрат Францішак Багушэвіч, выдатны палітычны дзеяч і вучоны, аўтар першай граматыкі сучаснай беларускай мовы Браніслаў Тарашкевіч, палітычны дзеяч БНР і БССР Алесь Бурбіс, Тамаш Грыб і інш. Найважнейшым аргументам на карысць Беларускай Віленскага краю з'яўляецца мова яго жыхароў, натуральная беларуская гаворка. Пра беларускія этнічныя карані насельніцтва Віленшчыны сведчыць і традыцыйны беларускі фальклор, які тут бытуе, песні купальскія, жніўныя, вясельныя. Ні літоўскага, ні польскага фальклору жыхары падвіленскіх сёл не ведаюць.

З пачаткам 2-й сусветнай вайны краіны прыбалты былі ўцягнуты ў небяспечныя палітычныя гульні, і літоўскае кіраўніцтва, прыняўшы правілы гэтай гульні, спадзявалася любымі сродкамі здабыць для сябе максімальную карысць. Пасля ўз'яднання Беларусі ў 1939 г. літоўскі ўрад заключае дагавор "аб узаемадапамозе" са сталінскім кіраўніцтвам СССР (10 кастрычніка 1939 г.), па ўмовах якога зноў быў адарваны і перададзены ад Беларусі Літве Віленскі край разам з г. Вільняй - у абмен на згоду размяшчэння савецкіх ваенных баз на літоўскай тэрыторыі. Гэтая вераломная здзелка была зроблена насуперак волі карэннага насельніцтва Віленшчыны, а Літве каштавала дзяржаўнай незалежнасці. Аднак страта дзяржаўнай незалежнасці не перашкаджала новаму камуністычнаму кіраўніцтву Літвы ў альянсе з таталітарным сталінскім рэжымам на працягу болей 50 год праводзіць

метанакіраваную дзяржаўную палітыку этнацыду і дэславянізацыі з матай замацавання за сабой Віленскага краю. Апошнім прыкладам можа служыць распараджэнне аб увядзенні на Віленшчыне прамога кіравання і прыпыненні дзейнасці выбарных органаў.

Для апраўдання рашэнняў аб перадачы Літве заходнебеларускіх зямель, што былі прыняты ў 1939 г. у Маскве і Берліне, вось ужо паўстагоддзя праводзіцца на дзяржаўным узроўні метанакіраваная палітыка дэзінфармацыі і хітрасці, якая дала пэўныя вынікі, прывяла да ўсталявання ў прэсе і сярод насельніцтва сфальсіфікаваных (палітоўскіх) уяўленняў аб гісторыі руска- і беларуска-літоўскіх адносін, у прыватнасці аб "уз'яднанні" Вільні і Віленскага краю з Літоўскай рэспублікай.

Ва ўмовах таталітарнай аднапартыйнай сістэмы ўсе ідэалагічныя і інфармацыйныя службы былі аднабакова зарэнтаваны на апраўданне тэрытарыяльных уступак Літве (за кошт Беларусі). Аднак і ў наш час, калі выявіўся непазбежны крах бальшавіцкай ідэалогіі і практыкі, прадстаўнікі новага дэмакратычнага руху і антыкамуністы, што аказалі падтрымку Літве ў барацьбе з цэнтрам, па інерцыі салідарызавання з літоўскімі ўладамі і ў пытанні беларуска-літоўскіх дачыненняў і гістарычнага лесу Віленскага краю. Не толькі расейскія, але і беларускія посткамуністычныя ўлады і прадстаўнікі дэмакратыі, кожны па сваіх меркаваннях, прадаўжаюць ісці ў кільватары старых агульнасаюзных канцэпцый і палітычных стэрэатыпаў, цураючыся поўнай гістарычнай праўды і аб'ектыўнай ацэнкі ўпамненых дагавораў 1939 г. Афіцыйныя ўлады і сродкі масавай інфармацыі прадаўжаюць прапагандаваць спрошчаныя палітычныя схемы, злучыўшы толькі для двух дагаворных бакоў (Літвы і былога СССР). Блакіруюцца аб'ектыўная інфармацыя і ґрунтоўны навукова-паліталагічны аналіз пытання.

Пры такіх варунках пераковы паміж прадстаўнікамі Беларусі і Літвы, відавочна, будуць праходзіць у неспрыяльных для нас умовах. Можна меркаваць, што ў чарговы раз у ахвяру палітычнай кан'юнктуры будуць аддадзены нацыянальныя інтарэсы беларускага народа, этнічная тэрыторыя якога (тая ж бацькаўшчына) скарачаецца, як шчыгрынавая скура.

Абрабаваны і закамплексаваны сталінізмам народ не мае магчымасці асудзіць злачынства, што адбылося за яго спінай паўстагоддзя таму назад. Ахвяра гэтага злачынства застаецца ў стане поўнай інфармацыйнай (унутранай і знешняй) блакады. Вытокі беларускай "самаблакады" (у той час, калі кожны народ заўважыў аб сваіх правах і нацыянальнай годнасці) - бяспраўнае, паўрабскае становішча народа, які вось ужо больш 200 год пазбаўлены сваёй дзяржаўнасці і дэмакратычных інстытутаў улады і страціў веру ў магчымасць палітычнай абароны сваіх інтарэсаў. Не дзіўна, што крэдам посткаланіяльных улад Беларусі застаецца: "Што з возу ўпала, тое прапала" (і каню лягчэй).

Аднак тысячагадовая гісторыя народа, яго багацейшая спадчына не можа быць зганьбавана, выкінута на камуністычны сметнік, каб на расчышчаных месцы (у платонаўскім катлаване) будаваць новую нацыянальную культуру. Не належыць забываць нашу агульную спадчыну і нашы крэўныя этнагенетычныя сувязі з віленскімі беларусамі, "пашпартнымі палякамі", "тутэйшымі", што апынуліся не па сваёй воле ў складзе Літоўскай рэспублікі. Іх продкі спадзяваліся на адраджэнне незалежнай і непадзельнай Беларусі на ўсёй беларускай этнічнай прасторы. Іх нашчадкі, штучна адарваныя ад свайго этнічнага ядра, сталі не толькі сведкамі, але і ахвярамі імперскай палітыкі "падзяляй і ўладарнічай", і як вынік - рэальнай пагрозы левізацыі беларусаў. У гэтых умовах барацьба за самавыжыванне не-

выпадкова пайшла пад знакам польскай канфесіі, захавання ў сабе калі не беларускай, дык славянскай этнічнай сутнасці.

Вось ужо на працягу паўстагоддзя беларусы-"тутэйшыя" (што складалі ў 20-х гадах большую частку насельніцтва Віленшчыны) фігуруюць у афіцыйных дакументах пад назвай "палякі". І гэта адбылося не ў выніку нейкай метамарфозы іх этнакультурнай існасці. З'яўленне беларусаў-"тутэйшых" у новай, польскай інастасі - гэта не этнакультурная трансфармацыя, а перш за ўсё палітычны выбар. Адначасова гэта і інстынкт захавання ад левізацыі і русіфікацыі, покліч аб дапамозе, звернуты на Захад да сваіх польскіх адзінаверцаў у надзеі на падтрымку і абарону. Бо Беларусь пад дыктатам КПСС-КПБ знаходзілася на становішчы паўкалоніі і была глухая і паралізаваная страхам, каб пачуць і абараніць сваіх адзінакроўных братоў.

А новая адраджэнская Беларусь, што падае свой голас незалежнасці, вызваляецца ад летаргіі і ланцугоў таталітарызму? Ці зможа яна заявіць аб сабе як роўная сярод еўрапейскіх дзяржаў, паслужыць добрым прыкладам і прыягальнай сілай для сваіх адзінакроўных братоў? Спатрэбіцца палітычная мудрасць, шчырая зацікаўленасць і неардынарнасць у нялёгкай барацьбе беларусаў за права "людзмі звацца", за аднаўленне гістарычнай справядлівасці, іх уз'яднанне. Каб вярнуць віленскім братам гістарычную памяць, каб успомнілі яны сваіх продкаў, каб Беларусь не ўяўлялася ім "забраным краем", ад урада нашай рэспублікі патрабуецца правядзенне незалежнай, выразнай нацыянальнай палітыкі, якую, дарэчы, праводзяць суседнія дзяржавы. А між тым прадаўжаюцца замоўчванне нязручных фактаў, а для апраўдання сумніцельных канцэпцый знаходзяць сотні довадаў. Так, нечакана ўспомняць, што ўзнаўленне гістарычнай праўды аб нашай трагедыі і перагляд ганебных дагавораў супярэчыць Хельсінкскім пагадненням. Тут напужаюць Югаславіяй ці Карабахам, там сцешна даводзяць, што "самаа дружэлібная" Літва шчыра клапаціцца аб нештатлікай беларускай дыяспары (цудам уцалелай пасля шматгадовага этнацыду), нарэшце, прыгрозіць польскай анексіяй Віленскага і Гродзенскага рэгіёнаў.

Няцяжка зразумець, што падобнага роду довады і ацэнкі сітуацыі, выпрацаваныя ва ўмовах імперскага мыслення, не служаць аб'ектыўнаму рознабаковаму аналізу і канструктыўнаму вырашэнню існуючай праблемы. Нежадана беларускай грамадскай крытычна пераасэнсаванне старых пастулат і так званыя новыя аргументы ў духу старых стэрэатыпаў - класічны прыклад таго, да чаго даводзіць шматгадовая і настойлівая "навукова-метадычная" апрацоўка і праграміраванне (замбінізацыя) грамадскай свядомасці.

Ці не ў гэтым адна з прычын палітычнага дылетанцтва, непамяркоўнасці і, дададзім, той "даверлівасці", з якімі беларускія дзеячы і прадстаўнікі прэсы ўспрымаюць і падтрымліваюць канцэпцыі і ўстаноўкі, выпрацаваныя ідэйнымі лідэрамі Літвы, Расіі, Польшчы, не прапусціўшы іх праз прызм сучасных патрабаванняў і беларускіх нацыянальных інтарэсаў. Адсутнасць уласнай палітычнай стратэгіі і тактыкі вядзе да звычайнага хвастызму. Паказальным прыкладам "здольнасці" ісці ў рэчышчы чужых дактрын і стэрэатыпаў з'яўляецца пытанне аб удзеле ў беларуска-літоўскіх дачыненнях (у тым ліку і тэрытарыяльным размежаванні) так званага "трэцяга боку". Успомнім, што без удзелу "трэцяга боку" (без Беларусі) вырашалася літоўскімі і расійскімі дыпламатамі пытанне аб перадачы Літве ў 1920 г. Вільні і Гродна, а ў 1939 г. - Віленскага краю. Літва, ініцыятар гэтай агрэсіўнай акцыі, і Расія з лішкам выкарысталі гэтую формулу для дасягнення сваіх імперскіх мэтаў, не зважаючы пры гэтым на "трэці бок", за кошт якога былі задаволены іх інтарэсы.

Палітычная гульня ў "трэцяга лішняга" была прапанавана літоўскімі дыпламатамі і ў наш час у адносінах да беларуска-літоўскага размежавання і, як сведчыць наша прэса, пазітыўна была ўспрынята беларускім урадам і прадстаўнікамі дэмакратычнага руху. На гэты раз літоўскае кіраўніцтва, дыктуючы свае правілы гульні, імкнецца паглыбіць раскол сярод суседніх славянскіх краін і не дапусціць "трэцяга лішняга" - Расію - да ўдзелу ва ўрэгуляванні міжэтнічных узаемаадносін, хаця пытанне якраз і датычыць ацэнкі і перагляду двухбаковых імперскіх дагавораў паміж Літвой і Расіяй.

Заспакойваючы грамадскую думку, беларускія палітычныя дзеячы і публіцысты ў зручны момант успомняць і аб нацыянальнай рысе беларусаў - талерантнасці (цяпымасці), забываючы пры гэтым, што цяпымасць у адносінах да варажых супроць яго акцый можа абярнуцца патураннем агрэсару і стратай не толькі нацыянальнай незалежнасці, але і нацыянальнай самасвядомасці. І невядома яшчэ, які прыгавор нашай "талерантнасці" вынесе будучыня... Сапраўдныя лідэры і дзяржаўныя дзеячы цывілізаваных краін цвёрда стаялі (і стаяць) на абароне перш за ўсё сваіх нацыянальных інтарэсаў, надта не турбуючыся аб тым, што думаюць пра іх учынкі лідэры суседніх краін. Пытанне вызначэння этнічнай тэрыторыі і дзяржаўных межаў разам з пераглядам незаконных акцый і анексіі зусім не нонсенс, а натуральная з'ява ва ўмовах адраджэння і будаўніцтва нацыянальных аўтаномій і незалежных дзяржаў. Яго ўзнікаюць Японія, Фінляндыя, Эстонія нават у адносінах да нагутнай ядзернай дзяржавы. А між тым ні адна этнічная тэрыторыя не падвяргалася ў 20 ст. на еўрапейскім кантыненте такому шматкаваму ў выніку вераломных акцый, як Беларусь, якая да гэтага часу замоўчвае сваю трагедыю.

Некаторыя палітыкі лічаць гэта адзіным і найлепшым спосабам палітычнай дзейнасці, каб захаваць да сябе павагу і ўмацаваць дружбу з суседнімі народамі. Аднак раўнапраўныя добрасуседскія адносіны - гэта не абстрактныя пажаданні, а рэальныя крокі, якія павінны зрабіць насустрач адзін аднаму абодва бакі, і гэты шлях нельга прайсці, калі не будзе дадзена палітычная ацэнка дзеянняў урадаў Літвы і СССР, што ігнаравалі інтарэсы беларускага народа, не будзе нарэшце здзейснены с. месны пошук кампрамісных варыянтаў і канструктыўных рашэнняў, каб развязаць тугі вузел праблем, пакінутых нам у спадчыну трагічнай эпохай бальшавіцкага кіравання.

У гэтай сувязі лічым неабходным звярнуцца да Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь з наступнымі прапановамі:

1. Абмеркаваць у Вярхоўным Саветае гэтае пытанне на прадмет прызнання незаконнымі і антыдэмакратычнымі ўсе акты ўрадаў Саветаў Расіі і СССР, з аднаго боку, і Літвы - з другога, па дзяржаўнаму размежаванню паміж Літвой і Беларуссю, што былі заключаны без уліку народнага волевыяўлення.

2. Патрабаваць ад вярхоўных улад СНД і Расіі абмеркаваць і станоўча вырашыць пытанне аб дэансацыі дагавораў з Літвой 20-40-х гадоў, што мелі захопніцкі характар і прывялі да падзелу беларускіх зямель.

3. Пасля вырашэння вышэйпададзеных пытанняў, маючы на ўвазе асобую вастрыню і супярэчнасць нацыянальна-тэрытарыяльных праблем, прапанаваць вярхоўным уладам Літвы і Беларусі стварыць сумесную камісію па распрацоўцы кампраміснага варыянту будучага ўладкавання Вільні і Віленскага краю (статус самакіравання, свабоднага горада, незалежнай ад Літвы і Беларусі зоны або аўтаноміі) з запрашэннем экспертаў-назіральнікаў Савета Бяспекі ААН.

4. Даручыць дадзенай камісіі ў вызначаны тэрмін распрацаваць канкрэтныя захады па вывучэнню і вырашэнню праблемы Вільні і Ві-

ленскага краю і зрабіць гэты дакумент прадметам абмеркавання і ратыфікацыі ў вярхоўных органах абедзвюх рэспублік.

5. Прадоўжыць распрацоўку разнастайных аспектаў двухбаковых адносін паміж Літвой і Беларуссю на ўзаемавыгаднай аснове.

6. Рэкамендаваць Савету Міністраў рэспублікі Беларусь зрабіць гэтую праблему аб'ектам яго пастаяннай і неаслабнай увагі, паколькі яе вырашэнне будзе патрабаваць доўгатэрміновай, паслядоўнай, настойлівай і граматнай палітыкі.

Р. Гарэцкі, акадэмік АН РБ, М. Ермаловіч, гісторык, Е. Лецька, старшыня згуртавання беларусаў свету "Бацькаўшчына", А. Ліс, М. Лужанін, В. Сачанка - пісьменнікі, В. Сіўчук - публіцыст, В. Цітоў, С. Цярохін - этнографы-гісторыкі.

Водгукі на заяву

"Ёсць годнасць і ў нас

Поўнаасцю падтрымліваем зварот да Вярхоўнага Савета Беларусі, надрукаваны ў газеце "Звязда" ад 11 студзеня пад назвай "Гісторыя не церпіць перакосаў". Лічым, што складаная праблема Віленскага краю і горада Вільні патрабуе неадкладнага справядлівага вырашэння.

Мы перакананы, што бальшавіцка-летувісцкая акупацыя Віленшчыны, якая адбылася ў выніку ганебнай змовы кіраўніцтваў СССР і Летуву ў 1939 годзе, будзе канчаткова і поўнаасцю асуджана сусветнай грамадскасцю. Лёс Віленшчыны будзе справядліва вырашаны мірным шляхам - шляхам перамоў і пагадненняў пад эгідай ААН.

Лічым неабходным звярнуць увагу ВС Беларусі на замоўчванне праблемы сродкамі масавай інфармацыі, на адсутнасць інфармацыі аб перамовах і на паспешнасць саміх перамоў, якія праводзіцца з летувісцкім кіраўніцтвам. Дасягнутыя пагадненні выклікаюць непакоі. Ствараецца ўражанне, што лёс часткі нашай Бацькаўшчыны мала турбуе ўрад і ВС рэспублікі, што Віленшчына ў чарговы раз будзе прададзена, цяпер ужо - ураду Ландсбергіса.

Таму вяртаем адзіную беларускамоўную газету "Звязда", якая дала магчымасць аўтарам звароту асвятліць праблему, давесці да шырокай грамадскасці гісторыю яе ўзнікнення і, самае галоўнае, акрэсліць і ўказаць разумны шлях да яе вырашэння.

Верым - сівая, шасцісотгадовая, адвечна славянская прыгажуня-Вільня стане і для сусветнай супольнасці Вільняй.

Верым - летувісты, нашчадкі слаўных жмудзінаў (жамойцаў), якія на працягу стагоддзяў па-брацку жылі з нашымі прашчурамі ў старажытнай беларускай дзяржаве - Вялікім княстве Літоўскім, Рускім і Жамойцкім, з разуменнем паставіцца да нашых святых, гістарычна і юрыдычна абгрунтаваных памкненняў.

Верым - новая Віленшчына па-мацярынску злучыць і сагрэе людзей розных нацыянальнасцей - беларусаў, палякаў, летувістаў, рускіх, яўрэяў, татарцаў і іншых.

Ёсць годнасць у летувістаў. Ёсць годнасць, ёсць памяць і ў нас - грамадзян Беларусі. За гэта мы павяжаем нашага суседа, за гэта, спадзяёмся, і ён павяжае і будзе павяжаць нас.

Лічым неабходным заявіць, што Вярхоўны Савет і ўрад Беларусі абавязаны накіраваць у Арганізацыю Аб'яднаных Нацый поўнае, аб'ектыўнае абгрунтаванне і просьбу-заяву аб пастаноўцы пытання перадачы Віленшчыны разам са слаўнай Вільняй пад юрысдыкцыю Рэспублікі Беларусь. Нельга гандляваць Бацькаўшчынай і сумленнем.

У. Паўловіч, У. Белы, Г. Малашкевіч і іншыя.
"Звязда", 10. 4. 1992 г.

"Хопіць гандляваць Радзімай!

Я падтрымліваю аўтараў артыкула ў вашай газеце ад 11 студзеня бягучага года "Гісторыя не церпіць перакосаў" і патрабую ад дэпутатаў нашага парламента прызнаць незаконнымі акты ўрадаў Савецкай Расіі і Літвы 20-х і 40-х гадоў аб перадачы Вільні і Віленскага краю Літве, дэнансаваць гэты дагавор і вярнуць беларускія землі нашай рэспубліцы.

Я заклікаю ўсіх беларусаў-патрыётаў падтрымаць гэты заклік і катэгарычна патрабаваць ад беларускага парламента давесці справу да канца. Хопіць гандляваць беларускімі землямі!"

Д. Самуйлаў. г. Дуброўна.
"Звязда", 10. 4. 1992 г.

"Заступіцца за сябе

Лічу, што аўтары артыкула цалкам маюць рацыю: мы, г.зн. Беларусь, павінны заступіцца за сябе, ставіць пытанне наконт Вільні і Віленскага краю аж пакуль наша гістарычная сталіца не з'яднаецца з наці-Айчынай.

Ствараюцца ўражанне, што вышнія ўлады Беларусі анік не дбаюць ні пра гонар нацыі, ні пра сапраўдную незалежнасць. Да іх яшчэ не дайшло, што месца, дзе рэалізуецца Беларусь, - гэта не СССР, не СНД, а толькі сама Беларусь".

Мікола Бусел, Светлагорскі раён.
"Звязда", 10. 4. 1992 г.

"Праблему трэба вырашаць

Апошнім часам новыя беларускія дзеячы абвешчаюць з камуністычным размахам, што землі беларусаў, якія адміністрацыйна аказаліся ў гаспадарствах другіх народаў, яны аддаюць безагаворачна.

Ёсць пастаюча былога Вярхоўнага Савета БССР аб тэрытарыяльных пытаннях у дачыненні да Летувы. Але чамусьці і цяпер, калі сітуацыя змянілася ў лепшы бок, таварышы загаманілі зусім інакш. Што стаіць за гэтым - абвешчавасць да лесу беларусаў, жаданне камуністаў і ветэранаў забыць гэты ганебны ўчынак, калі расеец П. Панаматарычкая і маральна неадудкаванасць нашых дзеячаў?

Прадстаўнікі ўлады абвешчаюць, што аддаюць "за так" і лічаць, што перамавы весці не патрэбна. А можа, тая ж Летува гатова вярнуць нам Вільню і Віленскі край, ці хоць частку гэтых зямель?

В. Ландсбергіс калісьці прапанаваў вярнуць Японіі Курыльскія астравы. Невядома, чым ён кіраваўся - звычайным пачуццём справядлівасці ці гаварыла ў ім камуністычнае выхаванне - раздзяліць і аддаваць другім тое, што яму не належыць?

Мы ведаем, што многія людзі, прыдбаўшы знаходку, на якую яны не маюць правоў, няўтульна сябе адчуваюць. Можа, так і летувісты адчуваюць, і з імі можна дамовіцца?

Урады Летувы і Расіі не прызнаюць пакт Молатава-Рыбентропа, не прызнае яго ЗША і Еўропа. Значыць мы, беларусы, павінны выступаць як гаспадары гэтых зямель, як паўнапраўныя партнёры на перагаворах.

Канешне, цяперашняя этнаграфічная сітуацыя не на нашу карысць. Але ж яна і не на карысць летувістаў.

Абвешчаць, што праблемы не існуе, - гэта значыць пакінуць у знявазе і ўсё будучыя пакаленні беларусаў. Мала ёсць у свеце народаў, якія гублялі б сваю 600-гадовую сталіцу. Тыя ж яўрэі праз тысячгагоддзі вярнулі свае землі і сталіцу, хоць і не ўсю. А тут

прайшло 50 год, і ўвесь свет прызнаў, што землі перайшлі да Летувы ў выніку злачыннай змовы іншых народаў, і мы згаджаемся.

Згуба будзе пастаянна напамінаць надобным словам кіраўніцтву расейцаў, якія расплаціліся нашай сталіцай, каб Летува 50 год пачыла ў Саюзе.

На карце БССР раней і цяпер абведзены лініяй некалькі вёсак і стрэлачкамі паказана, што гэта Летува і Расея. От, бачыце, якая далікатнасць - беларусаў перасялілі з Брашчынны ў Гомельскую вобласць і абвясцілі, што гэта РСФСР, а што Вільня - сталіца беларусаў і што беларусы жывуць вакол Вільні і нават пад Каўнасам, усе забываюць.

Я лічу, што нашаму кіраўніцтву трэба сур'ёзна заняцца абаронай годнасці і інтарэсаў беларусаў мірным - паўтараю - мірным, цывілізаваным шляхам.

Гэта, па-першае, двухбаковыя перамавы. І аб іх павінны ведаць беларусы. Досыць сакрэтаў! Калі перагаворы не дадуць вынікаў, то трэба звяртацца ў Еўрапейскі суд у Гаазе, у ААН, апеляваць да еўрапейскай грамадскасці.

Рашэнне гэтай праблемы я бачу наступнае. Вільня і Віленскі край павінны быць падзелены. Новыя раёны Вільні, якія будаваліся летувістамі, павінны адыйсці да Летувы. Гістарычным цэнтрам беларусы і летувісты павінны валодаць сумесна. Нам павінен адыйсці раён Старой Вільні, якая заселена беларусамі, і яны будуць клапаціцца аб нашай гісторыі, аб цэрквах і касцёлах, аб нашых святых, аб нагілах нашых продкаў. Да Старой Вільні павінна прымыкаць частка Віленскага краю, дзе мы ў будучым адбудуем Новую Вільню.

Гэтым будзе знята знявага з беларусаў як з народа, у якога нават сталіцу забралі".

Аркадзь Блінкоўскі. Баранавічы.
"Звязда", 10. 4. 1992 г.

"Чыя Вільеншчына?

Хай рассудзіць ААН

У апошні час праблема Віленскага краю стала шырока абмяркоўвацца сярод навукоўцаў, палітыкаў, журналістаў. Усведамляючы ўсю далікатнасць гэтых тэрытарыяльных прэтэнзій і перадзедаў, "Звязда" усё ж лічыць патрэбным звяртаць увагу грамадскасці на цяперашні і будучы лёс тэрыторый, якія не могуць лічыцца чужымі для Беларусі. Пачаўшы абмеркаванне гэтай праблемы адкрытым лістом шэрагу навукоўцаў "Гісторыя не церпіць перакосаў" ("Звязда", 11 студзеня г.г.), сёння мы працягваем размову.

Ці правамерна і мэтазгодна пытанне аб Віленскім краі выносіць на разгляд у ААН? Так, калі мірныя перагаворы аб ім паміж урадамі Беларусі і Літвы зойдуць у тупік. Сёння стала рэальнасцю вынясенне гэтага пытання на ААН таму, што Беларусь і Літва суверэнныя дзяржавы і члены гэтай міжнароднай арганізацыі. Каму выгадны такі крок? Зусім адназначна - Беларусі. Вось моцныя бакі, дзякуючы якім беларускі ўрад заважэ сімпатыі сусветнай грамадскасці і разам з тым узмоцніць свае пазіцыі ў ААН, што дае падставы спадзявацца на пазітыўнае вырашэнне самога азначанага пытання ў ААН на карысць Беларусі.

1. У сваіх рашэннях вярхоўнага ўрада Рэспублікі Беларусь зыходзіць з самых перадавых і дэмакратычных прынцыпаў узаемаадносін і супрацоўніцтва паміж дзяржавамі. Канкрэтна, у вырашэнні тэрытарыяльнага пытання аб Віленскім краі, яна, нягледзячы на спрыяльныя для сябе магчымасці, не настойвае на змяненні граніц, а прапонуе ператварыць Віленскі край у свабодную зону (паміж Беларуссю і Літ-

вой), у якой мяркуе стварыць умовы для развіцця цесных і ўсебаковых эканамічных, сацыяльных, палітычных міждзяржаўных узаемаадносін, што будзе стымуляваць інтэграцыйныя працэсы.

2. При распрацоўцы сваіх прапаноў урад Беларусі апіраецца на навукова абгрунтаваныя даныя рэтраспектывных даследаванняў і дакументы, якія пераканаўча сведчаць аб правах Беларусі на тэрыторыю Віленскага краю. Тут перш за ўсё маюцца на ўвазе заходнеўрапейскія і рускія этнаграфічныя і лінгвістычныя карты і даныя перапісу насельніцтва другой палавіны XIX і пачатку XX стст., а таксама іншыя матэрыялы, якія падвярджаюць гэты тэзіс.

3. Істотна, што ў працэсе абмеркавання ў ААН сусветнай грамадскай непазбежна стане вядома, пры якіх абставінах і паміж якімі рэжымамі рабілася палітычная спекуляцыйная здзелка пры вырашэнні лёсу гэтай часткі Беларускай этнічнай тэрыторыі.

4. Сусветная грамадскасць даведаецца аб старой беларускай дзяржаўнасці, аб якой ёй амаль нічога невядома і, што асабліва важна, аб дамінуючай ролі беларускай культуры і мовы (як дзяржаўнай) у перыяд існавання незалежнага Вялікага княства Літоўскага.

5. Здабыткам сусветнай грамадскай стане праўда аб тым, што Беларусь у перыяд існавання большавіцкага таталітарнага рэжыму аказалася ў самым незайздросным з усіх 15 рэспублік былога СССР становішчы ў тэрытарыяльных і эканамічных адносінах, што нанесены каласальны ўрон яе нацыянальнай культуры (развіццю мовы, гісторыі, традыцый).

Чаму ўраду Літоўскай Рэспублікі нявыгадна разглядаць пытанне аб Віленскім краі ў ААН? Перш за ўсё таму, што яму крайне непажадана, каб сусветнай грамадскасці сталі вядомымі наступныя факты:

1. Віленскі край не ўваходзіў у даваенны час у састаў Літоўскай Рэспублікі і перайшоў да яе толькі ў 1939 годзе.

2. Віленшчына перададзена Літоўскай Рэспубліцы ў выніку здзелкі са сталінскім большавіцкім кіраўніцтвам як вынік пакта Рыбентрапа-Молатава.

3. У момант перадачы літоўцы ў Віленскім краі складалі луную меншасць як у вёсцы, так і ў горадзе. (Тут пад Віленскім краем маецца на ўвазе тэрыторыя ў межах этнічных граніц па даных этнаграфічных карт канца XIX і пачатку XX стст.).

4. Тэрыторыя краю на ўсіх заходнеўрапейскіх і рускіх картах вышэйназванага перыяду ўказана адназначна беларускім этнасам.

5. Вынікі ўсіх перапісаў насельніцтва, якія праводзіліся ў другой палавіне XIX і пачатку XX стст. адназначна паказваюць істотную перавагу ў саставе насельніцтва краю беларускага этнасу.

6. За час існавання незалежнага Вялікага княства Літоўскага дзяржаўнай мовай была не літоўская, а старабеларуская.

7. Сумны фактам з'яўляецца тое, што ўсе "тэрытарыяльныя, пагранічныя з Беларуссю, пытанні большавіцкі ўрад вырашаў часта па палітычных матывах на карысць Літоўскай Рэспублікі з луным парушэннем, за невялікім выключэннем, міжнародных прававых нормаў.

Што становіцца для літоўскага боку ў стварэнні прапануемай свабоднай зоны? Па-першае, тэрыторыя Віленскага краю застаецца ў саставе Літоўскай Рэспублікі. Па-другое, з прыняццем статусу свабоднай зоны з назвай "Беларуска-літоўскі край" істотна аслабнеў пазіцыі тых, хто праводзіць прапольскую сепаратысцкую палітыку. Па-трэцяе, устанавіцца больш цесныя сацыяльна-эканамічныя і культурныя ўзаемаадносіны з Беларуссю, гістарычна і этнічна вельмі блізкай краінай не толькі па культуры, але і па генезісу народаў (асабліва з аўкштаймаі), што, натуральна, будзе садзейнічаць агульнаму развіццю краіны.

Ці выгадна стварэнне такой свабоднай зоны для гранадзян Ві-

ленскага краю? Безумоўна. Яны атрымаюць двойное грамадзянства пры юрысдыкцыі Літвы, г.зн. застаюцца ў саставе Літоўскай Рэспублікі. Ім даецца поўная свабода ў выбары мовы, веравызнання, грамадзянства і бязвізавай міграцыі ў любую з рэспублік. Такім чынам, прапануемы шлях вырашэння праблемы з Віленшчынай уяўляецца рэальным і метаэгодным.

Любыя спробы абвергнуць вышэйпрыведзеныя факты, што даказваюць права Беларусі на Віленскі край, беспаспяховыя, не прывядуць да жаданых вынікаў. Пастаяннае імкненне некаторых літоўскіх гісторыкаў прынізіць ролю беларускай мовы ў Вялікім княстве Літоўскім, сцвярджаючы, што яна быццам бы была канцылярскай, лёгка абвяргаецца самім фактам наяўнасці такіх фундаментальных, асноўных (не толькі для ВКЛ, але і для любой дзяржавы) юрыдычных і гістарычных твораў, як "Статут Вялікага княства Літоўскага", "Літоўская метрыка" - архіў канцылярыі ВКЛ і іншых напісаных на старабеларускай мове.

Улічваючы вышэйвыкладзенае, вельмі магчыма, што літоўскі бок прыме прапанову беларускіх улад і справа не дойдзе да разгляду ў ААН".

Яўген Шыраеў, прафесар.
"Звязда", 5.2. 92 г.

"Мы не агрэссыры,

но должны помнить о том, что у Беларуси есть законные национальные интересы на Виленщине.

Вавилонская башня унитарнаго СССР, державшегося на насилии и произволе "самой передовой партии", рухнула. Но еще долго нам придется разбирать завалы, которые остались в наследство от бывшего Союза. Одним из наиболее парадоксальных итогов распада СССР представляется то, что вышедшие из его чрева суверенные республики продолжают свое существование в границах, созданных тем же большевистским насилием и произволом.

... У Беларуси свои счёты с тем большевистским временем. Печальная традиция предыдущих столетий - взирать на Беларусь как на разменную монету в политических играх и интригах ее могущественных соседей - была достойно подхвачена. В итоге большевистского раздела Беларусь потеряла свои исконные земли на Смоленщине, Белосточчине, Брянщине, Двинщине и, наконец, Виленщине. Виленский вопрос занимает особое место - национальная катастрофа, изничтожение белорусского духа в этих краях не имеет себе равных.

Многие из этих национально-территориальных потерь, невосполнимы и безвозвратны - историю вспять не повернуть. Единственным утешением сегодня может служить историческая правда. И какими бы деликатными ни были все эти вопросы, удержать их под спудом не удастся.

Письмо 9 известных деятелей белорусской науки и культуры, опубликованное в суботнем номере "Звезды", доказывает это со всей убедительностью. Дискуссия вокруг виленской проблемы получает новое измерение. Такая дискуссия в преддверии подписания Договора об основах межгосударственных отношений между Беларуссю и Литвой весьма своевременна.

Не сомневаюсь, что публикация "Звезды" была воспринята по-разному и что за обвинениями ее авторов в провоцировании межнациональной розни дело не станет. Письмо звучит явным диссонансом на фоне преисполненных единодушия и благодушия официальных комюнике последних месяцев, в которых о виленской проблеме ни гласа, ни воздыхания. Но тут в пору предъявлять претензии не столько ав-

торам письма, сколько составителям и вдохновителям этих коммюнике, которые, как видно, в погоне за иллюзией бесконфликтных и безмятежных отношений с соседней Литвой готовы поступиться исторической правдой. Замалчивать проблему еще не значит ее решать. Вопреки всей политической благонамеренности виленская проблема является фактом нашего существования, и путь к решению лежит через ее признание обеими сторонами.

У виленской проблемы два аспекта: исторический и политический. При всей условности такого деления мы должны порвать раз и навсегда с порочной традицией советской историографии, когда, по одному меткому замечанию, история представляется как настоящее, опрокинутое в прошлое. В советскую эпоху история всякий раз переписывалась в угоду текущему моменту и "братским отношениям" между народами. О белорусской истории Виленщины мы должны сегодня сказать всю правду, не впадая в "совковое" лицемерие и маразм, когда из учебников истории изымали повествование о битве под Оршей или резне, устроенной царскими опричниками в Могилеве, на том основании, что это-де могло омрачить нынешние образцовые отношения Беларуси с великим русским народом. И слава Богу, что работы наших историков Н. Ермоловича, К. Тарасова, В. Сивчика, В. Титова открывают глаза на богатейшую национальную белорусскую традицию Виленщины, на Вильно, как колыбель белорусской духовности. Приносить значимость этих работ для становления национального самосознания или обрушиваться с нападками на авторов могут лишь те, кто безнадежно погряз в политическом тартиуфизме "совкового" образца, или те, кто своим умалчиванием готов оплатить нынешним литовским лидерам их авансы прошлых лет.

Нам нужна полная правда о Виленщине еще и потому, что в литовской прессе все эти годы и по сей день продолжается мифологизация истории. Об этом рассказ особый и обстоятельный, но то, что современная Литва (Жемайтيا) претендует на историческое правопреемство Великого княжества Литовского; то, что литовские эксперты пытаются доказать (и "доказывают" же!), что "тузйшае" население Виленщины имеет литовское неславянское этническое происхождение; то, что неотъемлемость Виле. дны как части Литовской Республики выводят из договора от 12 июля 1920 г. между Литво. и РСФСР, подписанного за спиной Беларуси, униженного и кабального для Беларуси - все это не может не вызывать справедливого протеста, ибо от истины очень и очень далеко. Бумага все стерпит, и ученые перья, поверьте, не краснеют от стыда. Разве это не вызов национальному достоинству, когда по Литве вовсю разгуливают карты с границами, определенными договорами от 1920 года, на которых Гродно, Лида, не говоря уже о Свири, Нарочи, отнесены к литовским территориям? И комментарий соответствующий в официальной прессе.

Политический аспект виленской проблемы определяется современными реалиями и состоит в том, что мы, белорусы, в меньшей, чем кто-либо, степени заинтересованы в создании очага межнациональной напряженности у наших границ. Всякая поспешность в выставлении территориальных претензий литовскому правительству не может принести нам пользы. С этой точки зрения конкретные предложения по решению виленской проблемы, сформулированные в конце "письма девяти", должны пройти серьезную политическую и юридическую экспертизу. Может быть, что-то из этого списка будет признано нереальным. Но и такая точка зрения имеет право на существование вопреки всякой политической конъюнктуре.

Исторические права Беларуси на Виленщине, помимо прочего, могут быть серьезным аргументом в диалоге между двумя государствами. И если нам не нужны новые территории и Беларусь не горит желанием

присоединить к себе Виленщину хотя бы по той простой причине, что в наше время величие и значимость страны отнюдь не определяются ее площадью, то у Беларуси есть подкрепленное экономическими расчетами стремление обеспечить себе транзитный коридор к балтийским портам. У Беларуси есть законный интерес в том, чтобы святые реликвии ее национальной культуры были возвращены народу. Мы также должны помнить о том, что у нас есть республиканская недвижимость на территории прибалтийских государств. И не допускать впредь односторонних ультимативных шагов по ее экспроприации. Легендарная белорусская "лагоднасць" не есть национальная бесхарактерность и отсутствие национального достоинства - пора это усвоить всем партнерам по международным делам.

Как бы там ни было, застраховав себя от любых обвинений в агрессивности и реваншизме, мы должны помнить о том, что у Беларуси есть законные национальные интересы на Виленщине. И поступаться ими мы не имеем никакого права.

Анатолий Майсеня.

"Народная газета", 15.1.1992 г.

Виленский край или белорусско-литовский?

Почему-то многие считают Виленский край политически спорной и этнически очень сложной территорией. До сих пор идет острая дискуссия по этому поводу. Это, естественно, усугубляет политическую и этническую нестабильность края.

Чтобы разобраться в этом, постараемся ответить на очень важный и, пожалуй, решающий вопрос: что принять за временную точку отсчета состояния этноса? Иными словами, когда считать законченным естественный мирный процесс формирования этноса Виленского края? Если исходить из того факта, что практически всем мировым сообществом признаются юридически неправомерными политические деяния тоталитарных режимов (большевистского и фашистского), особенно в делах, связанных с перекраиванием границ национальных территорий путем политических сделок и искусственных изменений этнической картины, посредством геноцида и переселения целых народов, то становится совершенно очевидным, что такой точкой отсчета является время до момента образования этих тоталитарных режимов.

Виленщина в тех границах, которые показаны на всех западноевропейских и русских этнографических картах конца XIX и начала XX столетий, обозначается однозначно как белорусская этническая территория. Чтобы не возникало сомнений у читателя, советуем взглянуть на данные переписи населения и этнографические карты ряда западноевропейских стран и России, факсимильно воспроизведенные в книге автора настоящей заметки (Ширяев Е.Е. "Беларусь - Русь Белая. Русь Черная и Литва - в картах". Изд-во "Навука и тэхніка". Минск, 1991 г.).

Существуют ли какие-либо научные, политические или другие основания перекраивать вековую территорию белорусского этноса в краски польского или какого-либо другого этноса только на основании сегодняшнего ренегатского настроения определенной (пусть даже большей) части населения? Сюжинуемые настроения определенных групп населения, связанные с выбором ими национальности во время переписи, не имеют сколько-нибудь объективных оснований для изменения этноса и тем более этнической территории. Следует иметь в виду, что этническая территория принадлежит не только данной (сегодняшней) группе населения, но и всей нации на основании культуры, созданной предшествующими поколениями на протяжении столетий. Созданные на ней культурные ценности (памятники, связанные с

историческими событиями, жизнью и деятельностью ее лучших представителей) принадлежат и прошлым и сегодняшним, и будущим поколениям. Виленщина (особенно г. Вильно) - это исторический центр белорусской духовности, белорусской культуры как в далеком, так и в недавнем прошлом.

В наш век завершения формирования наций, когда границы этнических территорий уже давно четко определены, научно обоснованы многими учеными разных стран и зафиксированы на этих картах, нет никаких оснований для их изменений ни по политическим мотивам, ни тем более по изменчивым настроениям населения. Этнографические карты конца XIX и начала XX веков отражают завершившийся естественный мирный процесс формирования белорусского этноса. На большинстве карт (приведенных в вышеупомянутой книге) конца XIX и начала XX веков граница этнической территории белорусов определялась не только данные переписи населения, но и данные предшествующих поколений. Признаки брались по диалектологической особенности языка, традиций и обычаев народа, а также по данным антропологии, археологии, топонимики территории и др.

Учитывая тот факт, что Виленский край бесспорно является белорусской этнической территорией, судьбу его должны решать правительства Республики Беларусь и Республики Литва без каких-либо референдумов населения этого края. Если же проводить референдум, то на всей этнической территории Беларуси. Вообще, референдум проводится тогда, когда существует неясность в решении какого-либо вопроса. Данный вопрос более чем ясен. Он определен столетие назад и однозначно закреплен в документах многих стран как заинтересованных, так и нейтральных. Этот край - часть общей этнической территории Беларуси. Заметим, что когда-то, до передачи Литовской Республики, он входил некоторое время (в 1939 г.) в состав БССР, в образованную тогда Виленскую область. Со всей определенностью можно утверждать, что ни территория, ни население края по своим генетическим данным не имеют отношения ни к Польше, ни к польскому этносу, тем более после иммиграции поляков в послевоенный период. Если граждане края питают о них большие симпатии к Польше, они могут туда эмигрировать, это их право.

По всем юридическим, моральным, научным аспектам правительство Беларуси имеет все основания, действуя через международные организации и в первую очередь ООН, настаивать на возврате этой территории. Тем более, что Литва не признает пакт Риббентропа-Молотова, в соответствии с которым и была отторгнута от Беларуси эта территория. Однако по гуманитарным соображениям, во избежание межнациональных конфликтов не следует добиваться изменения существующих границ, а искать иной путь. Вопрос об этом крае целесообразно решать компромиссно, исключительно мирным путем, опираясь главным образом на переговоры между правительствами Литвы и Беларуси. Предлагается следующий возможный путь решения этой проблемы.

1. Вся территория Виленского края, определяемая соответственно по этническим границам, показанным на западноевропейских и русских этнографических картах (составленных до образования тоталитарных режимов), получает особый политический статус и отвечающее ему наименование, например, "Белорусско-Литовский край".

2. Все коренное население края приобретает двойное гражданство, что дает им право свободно выезжать на работу в любую из республик и быть избранным в любые руководящие органы власти обеих республик.

3. Виленский край остается под юрисдикцией Литовской Республики при участии в управленческих органах представителей от Беларуси.

руси по вопросам культуры, миграции населения, социально-экономической жизни граждан белорусской этнической общины.

4. Границы края являются открытыми для граждан обоих государств, т.е. безвизовый въезд и выезд.

5. Допускается свободная миграция, т.е. свободное изменение гражданства.

6. Белорусский язык должен быть одним из государственных. Это положение распространяется и на источники массовой информации - телевидение, радио, прессу.

7. В учебных заведениях допускается любой язык в соответствии с волеизъявлением граждан края.

8. В учебные заведения могут поступать на равных условиях граждане Белоруссии и Литвы.

9. Город Вильно превратить в общий культурно-исторический центр обоих государств. Соответственно восстановить белорусские памятники культуры (музеи, скульптурные и архитектурные памятники, церкви и пр.).

10. Все названия населенных пунктов (на картах, в документах, на дорожных указателях и пр.) дать на двух языках - литовском и белорусском, в соответствии с исторически сложившейся топонимикой.

Возможно, Литва отнесется к таким предложениям негативно, учитывая эйфорию в связи с широким политическим признанием ее и престижем на международной арене. Но у нас есть все юридические и морально-этические основания настойчиво добиваться этого. В случае неудачи переговоров передать этот вопрос на рассмотрение в ООН. Мы должны ясно осознавать ответственность перед будущими поколениями и священной памятью наших отцов и дедов, когда-то родившихся на виленской земле и оставивших нам духовное наследие.

Евгений Ширяев, профессор. г. Москва, сентябрь 1991 г.

"Народная газета" 21.01.92.

... I У ВІЛЬНІ

Пісьмо з Вільні

Уважаемый С.С.

... Уже который год идут разговоры о Виленщине в прессе, радио и телевидении, но, к сожалению, причин этих процессов никто не выявил. Постараемся это сделать с позиции коренных жителей этого края.

Что Виленщина будет рваться из состава Литвы - ни у кого здесь не вызывает ни малейших сомнения. Но для нас, белорусов, было бы желательно, если бы это происходило в направлении Белоруссии. Что так и будет, для этого есть все предпосылки. Ни для кого не секрет, что при современном хаосе в промышленности и сельском хозяйстве в первую очередь сокращают белорусов, поляков и русских. Массово сокращаются жители белорусской части Виленщины, работающие в Вильнюсе и привлекающих к нему районах.

Уровень безработицы гораздо выше, чем в центральных районах республики, это умышленно создается для вытеснения славянского населения на Беларусь. Одновременно стараются дезинформировать правительство Беларуси, партии и движения, на что не жалуют ни финансовых средств, ни бумаги. Видя, что Виленщина набрала скорость и уходит в сторону Беларуси, хотя бы показать это как чисто польское движение, тем самым запугивая соседа. На самом деле все выглядит по-другому. Поляков на Виленщине примерно столько же, сколько бе-

лорусов и русских.

Если рассмотреть польское движение, то сразу видно, что тут несколько течений.

Первое - это белорусскоязычное население, которое проживает на 70% территории. Оно смешалось с приезжим белорусским населением, от которого не отличается ни языком, ни культурой, ни традициями и является белорусским по духу. Часть населения, это 20%, говорящих на смешанном польско-белорусском языке, 50% которого смешаны с белорусами и русскими и являются проводниками белорусских идей и настроений. Оставшийся, весьма незначительный, процент польского населения - носители панопольских идей. Они прекрасно понимают, насколько подавляюще сильный белорусский элемент в польском движении. Ни через него, ни через белорусов и русских им не проскочить в направлении Польши.

Часто говорят, что позиции белорусов на Виленщине не настолько сильны, чтобы представлять какую-то политическую силу. На самом деле это не так. Так говорят те, кто заинтересован в преуменьшении могущественных позиций белорусов. Иные говорят это же, будучи не в состоянии разобраться в ситуации.

Мы наблюдали, как в последние годы вели политическую войну поляки, русские, литовцы и все вместе демонстрировали неспособность управлять краем. Белорусы спокойно смотрели на это, понимая, что в те времена, когда "статуты" писались на белорусском языке, население края было единым, что только они и сегодня способны объединить Виленщину. Белорусы на Виленщине - это, может быть, не столько нация, сколько позиция коренного населения Виленщины независимо от его происхождения, ориентированная на единство края.

Всякий прекрасно понимает, что, попав в состав Польши, поляки будут "забуговцами", гражданами 2-го сорта. Это незнание языка, отличие нравов и традиций и т.д. В Польше они будут "дядькой в Вильне". Как и поляки, приезжающие к нам из Польши, выглядят, мягко говоря, одиноко. А та "польскость" Виленщины, которой так боятся литовцы, есть самая яркая белорусскость (из всех земель Беларуси), не имеющая ничего общего с Польшей. И естественно, что под стенами своей древней столицы население говорит на белорусском языке и является лучшей частью белорусов. Они актеры, доброжелательны, демократичны и гордятся тем, что называются вильнюжками. Прекрасно понимают, что, воссоединившись с Беларусью, снова станут лучшей частью белорусского народа, его ведущей и организующей силой. Желание некоторых политических кругов запугать Виленщину белорусами, выглядит смешно даже по той причине, что население постоянно общается с белорусами, бывает на Беларуси, и в центральную Литву предпочитают не ездить. Прекрасно понимают и то, что белорусы гораздо толерантнее всех своих соседей. Белорусы, обретя независимость, начнут жить по своим традиционным законам внутренней жизни. "Калі ў канюшні нарадзіўся верабей, то гэта не значыць, што ён конь" или "Ламай ты сам сабе галаву, якая мая бяда".

Последнее время поляков сближает с белорусами вытеснение их на Беларусь и разговоры о том, что их нужно переселить в Калининградскую область, районы пограничные с Польшей, и территориально передать Польше. А когда немцы потребуют Пруссию, куда им девать-ся? На Луну?

У каждого народа есть право на свою землю, только у нас его нет. В эпоху нашей бурной деятельности все получили свободу и т.д. У нас хотят отнять последнее - Родину. Последнее время на Виленщине растет понимание того, что мы должны сохранить тут свой белорусский язык. С этим языком мы останемся коренными жителями и никто не посмеет нас куда-то выселять.

Коренные русские Виленщины - это по крови коренные православные белорусы, среди них растворились староверы и приезжие россияне. 100 % выступают за воссоединение с Беларусью. Литовский пришлый элемент на Виленщине для населения представляется враждебным.

Попытки литовского правительства воздействовать на коренное население созданием Русского культурного центра, польской группы Болыцевича, белорусского клуба "Сябрына" на Виленщине успеха не имеет. Ко всем этим группам, независимо от национальной окраски, население относится с нескрываемым презрением.

Литовцы, в своем подавляющем большинстве, будучи выходцами из центральных районов республики, не в состоянии понять того, что имеют дело с одним народом Виленщины. Затрагивая интересы любой части населения, они приводят в движение нетерпимого отношения к себе другие его части. Желание расколоть Виленщину не приносит успеха. На руке какой палец ни тронь, болит вся рука. Население здесь настолько смешалось, что разобщить его невозможно.

На Беларуси к белорусам Виленщины отношение безразличное, а порой и враждебное.

В ситуации, когда Виленщина осталась один на один со всеми своими бедами, лишенная лидеров, выражающих ее интересы, и марионетками, пытающимися выступить от ее имени, как единое целое она может склониться в сторону Польши или Беларуси.

Польша, понимая это, действует скрытно, но активно через своих эмиссаров, используя самые разнообразные методы воздействия, в том числе и политические просчеты, и высказывания представителей Беларуси...

На Виленщине не делают разницы между большевиками, когда-то отдавшими край на растерзание, и современными политиками Беларуси, которые делают то же самое с разницей во времени.

...Мы считаем, независимо от того, как будет складываться ситуация на Беларуси, политика по отношению к Виленщине должна быть доброжелательной, активной, целенаправленной. Народ должен быть подготовленным к самым непредсказуемым событиям".

Янка з-под Вильни. Апрель 1992 г.

Надзённыя зацёмкі. Голы кароль Vytautas

15 лютага БТ паказала гутарку з В.Ландсбэргісам. У летувіскага лідэра запыталі ў прыватнасці, што ён думае аб памежных канфліктах Эстоніі ды Латвіі з Расеяй. Ландсбэргіс упэўнена адказаў: пасля 40-га года Расія перерабіла гэтыя межы на сваю карысць. Пра тое, што за Летувай Расея за кошт Беларусі зрабіла зусім наадварот, ён сціпла прамалучаў. Аднак адразу не ўтрымаўся ад прынамсі, недалікатнага кроку: нагадаў, што межы Расеі з Эстоніяй ды Латвіяй былі юрыдычна замацаваныя дамовамі 20-га году і сказаў таксама, што паводле пагаднення таго ж 20-га году мяжа Летуву праведзена каля возера Нарач, пасля чаго паведаміў, што Летува сёння не дамагаецца гэтай мяжы. Што гэта за пагадненне, - ён не патлумачыў, а толькі заявіў, што гэты абшар быў далучаны да Летуву, бо там аказваецца пражывала каталіцкае насельніцтва і нават сустракаліся этнаграфічна летувіскія астравы! Менскія карэспандэнты на гэта прамалучалі - можа праз далікатнасць, а хутчэй ад няведання і абьякавасці.

Пасля гэтага тэлеінтэрв'ю я яшчэ больш пераканаўся ў тым, што мае нататкі (чытайце 5-ю старонку) зусім нетэндэцыйныя...

БУТАФОРСКАЕ ВОЙСКА НА ВУЛІЦАХ ВІЛЬНІ

Адзін вільенскі беларус распавядаў, як у 39-м Вільню, якую толькі абвесцілі ў газэтах як старажытную беларускую сталіцу,

вызваленую ад палякаў разам з усёй Зах. Беларусіяй паводле пакту Молатава-Рыбэнтропа, аддалі раптам Летуве. Дык вось, пакуль на вуліцах панавала цемра, места колькі разоў аб'ехалі лічаныя танкеткі летувіскай арміі, каб стварыць ілюзію, нібы Вільня занята вялікім якое фаназёрліва-пагрозыліва бразгае сваёй бляшанай зброяй, мне й нагадвае стаўленьне ў апошнія часы невялікай Летувы да большай за яе Беларусі.

Як дробныя крадзежнікі, пакарысталіся нашыя паўночныя суседзі тым, што нехта спрытна атаясаміў гістарычную Літву з сучаснай Летувай. Мой сябра заве гэтае гістарычнае ашуканства дыверсіяй супраць беларусаў. Праўда, расейскія царкоўныя гісторыкі яшчэ да рожання. Ну але расейцы заўсёды маюць сваю куту - расейскую.

У выніку ўсяго беларусы засталіся адно з лапцямі. Расейцам гэта было выгадна, бо іх адвечны вораг - ВКЛ - апынуўся на сваю тэрытарыяльную прэтэнзію ажно да Смаленска, які быў у плянах таго ж Пясудскага.

"Халыва" выпала літувісам і ў 20-м годзе, калі яны засталіся ўбаку ад імперскага змаганьня расейцаў з палякамі, іхняе невялікае войска вядома ж, не дало б сабе рады, калі б Коўна апынулася на 200 км на поўдзень.

Паўторна пашанцавала з абшарамі летувісам у памянёным 39-м, калі Коба вырашыў заняць аднаго Віленскага краю дастаць праз паўгода да яго ў прыдачу яшчэ й Летува. Атрымалася. Але хоць паўгода пачешыліся...

У 1990-91 зь Віленскім краем пашанцавала зноў. І зноў ня нам. Nota bene! Я не збіраюся тут ад уласнае асобы выказаць тэрытарыяльныя прэтэнзіі да ЛР (хоць як кожны сьведомы беларус, нашоў у сэрцы законны сентымент да Вільні), а толькі хачу зьвярнуць лішні раз увагу чытача на нахабства, якое апаноўвае выпадковага гульца пры ўдалым для яго зьбегу акалічнасьцяў.

З НАЖНІЦАМІ НА БЕЛАРУСА

Усё нашыя суседзі любяць па-блязенску ляманталаць аб гістарычных падзеях, у якіх іх пакрыўдзілі, але лічаць законнымі крыўды, якія зрабілі яны самі. Расейцы, як ведаем з працаў таго ж аклічова, ніколі ні на каго не нападалі і заўсёды змагаліся выгуляць у палітычныя спэкуляцыі вакол грабежніцкага пакту М-Р, які пахаваў папярэдні й такі ж грабежніцкі для Беларусі Рыжскі мір, што яны падпісалі з "настаўнікам" Кобы. Беларусы ж, як вядома, нічога ня вырашалі ані ў 21-м, ані ў 39-м, ані ў 44-м.

Што ж да летувісаў, дык яны невыгодную для сябе частку падзей 39-га захаваюць, бо ў самі ўпэцкаліся, але з выгодай (калі не лічыць прамяжак часу з 40-га па 90-ы). Рыжскі трактат яны таксама ня дужа любяць. Затое ж гоісаюць, як са сьцягам, з ганейнай дамоўнасьцю, як заўжды, у саміх беларусаў, ладны кавал Беларусі ажно аналь да Менску.

Беспакаранасьць кружыць галаву. Таму няўцям занадта вядунічым галовам з поўначы, што Беларусь, якая ніводнага з падзелаў Вацькаўшчыны, натуральна, не падпісвала, захоча ў вадказ на блэзгудзныя прэтэнзіі нарэшце сама грунтоўна разабрацца ў пытаньні з голым каралём "Вітаўтасам". Пра Віленскае пытаньне на Беларусі гавораць усё гучней...

Грэцкая культура апанавала пераможцу - Рым, і ён прызнаў гэта

з годнасьцю. Літва апанавала Жмудзь сваёй хрысьціянскай славянскай (беларускай) культурай, сваёй вышэйшасьцю. Ягайла паціснуў беларускай мовай з кракаўскага каралеўскага двара звыклую там лаціну. Аднак маленькі край не стрымаўся, каб не ўбрыкнуць большы край, падзелены паміж драпежнымі арламі - белымі і двухгаловымі. Такага не дапускаў нават пераможны Рым... Жмудзь тым часам навогул не перамагала Літвы. Прычына, мусіць у тым, што ў нашчадкаў жмудзінаў сёньня закароткая памяць.

Беспакаранасьць тлуміць галаву. Беларус не аднойчы ўжо саступаў перад летувісам, адцяпуючы ад сваё гісторыі ды культуры Вільню зь Віленскім краем. Нават самую Вільню, Трокі, Друскенікі, Сьвянцянны, Калесьнікі называе на чужы капыл, бо не паважае сябе. Беларус неаднойчы справакаваў летувіса сваёй робкай баязьлівасьцю. І летувіс ня стрываў перад спакусай набыць на сьвятую дурніцу тое, што яму або зусім не належыць, або належыць абодвум народам нароўні.

У вадказ ад беларусаў нашыя сябры атрымалі ў Віленшчыне свае асаблівы бумэранг. Беларусы не маглі "злетувіцца". Засяліць жа, як адбылося з самой Вільняй, увесь край і злетувіць вёскі ня сталася магчымым. На сваю галаву была аддадзена перавага польскім тэндэнцыям. Палякі здаваліся летувісам не такімі небясьпечнымі, як беларусы, зь якімі няжуче Віленшчына. Ну а беларусам было да такога не прывыкаць. У першай палове XIX ст. замест русіфікацыі на Беларусі зь ведама расейскіх уладаў яшчэ ўзмацнілася палянізацыя. Ажно да паўстаньняў, пасьля якіх яна зьмянілася яшчэ гвалтоўнейшай русіфікацыяй. А ў пазьнейшым часе палянізацыя спакойна сабе працягвала на Віленшчыне да сэпаратысцкіх польска-бальшавіцкіх падзеяў. Што пасееш, тое й пажнеш...

РУСКІ ГЕНІЙ, ПАСЛАНЫ ІМ ЛІТОВЦАМІ...

Мне сьмешна, калі ў перакладах зь летувіскай яны старанна пішуць: Вітаўтас, Ягайла (!)... Канешне, гэта спосаб спагнаць свой малады гонар і імэт. Мы таксама імкнемся пісаць Язэп, а не Іосіф. Тодар, а не Тэадор і г.д. Але ж, па-першае, імёны князёў Вітаўта, Ягайлы, назвы Вільні, Трокаў пісьмова замацаваліся за час цэлых стагодзьдзяў і менавіта ў дзяржаўныя паперах ВКЛ. А па-другое, калі ахоўнікі чысьціні летувішчыны такія заўзятныя, дык трэба быць ім пасьялоўнымі да канца й пісаць у перакладах на тую ж расейскую мову назву сваёй сучаснай дзяржавы як "Летува", ніяк не "Літва"... А пакуль: выгодна, напішу "с" на канцы, а не- дык шкенька яго выкасу, ніхто й не заўважыць. Крывадушша? Ашуканства?

Мне сьмешна, калі паважны (як мне здавалася) расейскі літаратурны крытык Леў Анінскі ў вадказ на анкету часопіса "Вільнюс" (XI, 1990) піша, што "Достоевский, русский гений, посланный к нам литовцами..." "А Ну, можа, гэты чалавек не настолькі адукаваны, як нагло здацца. Але ж самае цікавае, што летувісы ў эйфарыі прагнuli падсалоджаную пігулку, не міргнуўшы. Мне цяпер ні зьдзівіць, калі напішы ты, што летувісы далі сьвету папу Рымскага, яны й гэтану не запярэчаць. Ужо чуваць іхнія прэтэнзіі на Міцкевіча.

Дарэчы, палякі цягліва заплюшчваюць вочы на ковенскія прэтэнзіі на Міцкевіча. Каб прыглушыць беларускія. Бо інакш можа высьветліцца ўся беларуская праўда. Падобная ж сытуацыя і з расейскімі выкрутасамі нахонт Дастаеўскага. Абы не беларусам.

ЛЕТУВІСКАЯ БАЛЬШАВІЦКАЯ ЯЧЫКА У ГОРАДНІ

Мяне забавляе тое, як напачатку 20-х КПЛ змагалася з КПБ (пазьней - КПЗБ) за сфэры ўплыву. Прыкладам, летувіскія бальшавікі адваівалі былі Горадню, дзе стварылі і (!) партыячку. У Горадні

яны мелі аднаго функцыянера й аднаго кур'ера. Імкнуліся таксама распаўсюдзіць сваю дзейнасць, прыблізна ў падобных маштабах, таксама ў Ашмянскім, і нават Вілейскім ды Дзісяненскім паветах. Трэба ж было нейк апраўдваць ранейшыя прэтэнзіі на паўночную Беларусь, якую ім годам раней адшкадаваў крамлёўскі летуценьнік. Карацей, гара нарадзіла шчурку...

Але нашыя паўночныя суседзі й дагэтуль лічаць у душы абгрунтаванымі свае правы на Горадню, прабачце, Гардзінас. Маўляў, у ей князяваў вялікі князь літоўскі Вітаўт. Сябры мае, дык можа й зніжам трэба прадставіць свае правы на Стафана Баторыя, які ў нас, як вядома, нават караляваў?! Аднак і без усякіх жартаў зразумела, што на Гарадзеншчыне ў памежных з ЛР мясцінах летувісаў вельмі мала, а іхнія вёскі-навогул лічаныя, таму падстаў для апэтытаў як і беларусы Віленшчыны, мажліва, але хто ў тым вінаваты?... Равачеччыне ды Воранаўшчыне 2-3 гады назад, якраз пад час перапісу насельніцтва, беларусаў (на ЛР баку) схілялі запісвацца летувісамі. Усё гэта-праца ў польскім стылі.

Прызнаюся, аднак, нашыя археолагі прыйшлі да высновы, што першае селішча на Гарадзенскай замкавай гары было балцкім. Хай так, але горад будаваўся як славянскі. Вілень ж ад самага пачатку была славянскай. Беларусы раней за лясных летувісаў сталі будаваць гарады.

ВОСЬ ВАШ КАВАЛАЧАК ПІРАГА!

Які візуальны вобраз стварылі самі летувісы за апошнія 10-15 год у вачох жыхара Гарадзеншчыны? Гэргетаньне ў крамах, процына летувіскіх легкавікоў на дарогах, асабліва па суботах. Навала, якая вывозіла ў вялікай колькасці імпартовыя тавары і ўсё больш-менш вартае. Большасць імпартовае збылі з Горадні вывозілі ненавіта летувісы, бо плацілі згары. Тым часам беларус, купляючы ў іхняй краме паўкіла варанай кілбасы, адчуваў сябе вінаватым...

Міні-экспансія на поўдзень не спынілася й дагэтуль. Няма аўстрыйскіх ботаў, дык вывозяцца запалкі, жалезныя вырабы ды іншае, бо, зноў жа, летувіс плоціць згары. Ён збывае рулёвую паперу і па-ранейшаму лічыць беларуса дурнем.

Усім сваім выглядам ды паводзінамі сусед даводзіць сваю вышэйшасць над занадта сыціплым, рахманым беларусам. Мне хочацца нець веру, што нахабнікам ды спрытногам калісьці давядзецца з намі нарэшце лічыцца. А так будзе, калі беларусы набудуць свае, беларускія: урад і Найвышэйшую Раду або Сойм. Тады мы зможам сесці за агульны стол і адрэзаць летувісам ад пірага Вялікага княства Літоўскага іхні па праву кавалачак.

Р. С. Ня ведаю, хлопцы, ці надрукуеце вы гэта навогул. Дробныя праўкі я дапускаю. Зразумейце: гэта плён набалелага за 10 год. Пачытаць часам, што яны з палякамі ппра нас пішуць... Устыла маўчаць. А. В.

Андрэй БАЛЬЦАРОВІЧ

"Свабода" № 2, люты 1992 г.

Ландсбергіс сустрэўся з Шушкевічам і...

... С. Шушкевіч відавочна недаацэньвае тым 63 тысячы беларусаў, якія жывуць на Віленшчыне.

... таму, што беларусаў, разам з "касьцельнымі палякамі", якія гавораць па-беларуску, тут у некалькі разоў больш, чым беларусаў "пашпартных". Недаацэньвае й таму, што іх ніяк нельга прыраўняць да тых некалькіх тысячаў летувісаў, якія жывуць на тэрыторыі Бела-

русі. І нельга ня толькі паводле колькасці.

Трэба ўлічваць спецыфіку беларускага насельніцтва Віленшчыны, у якога за Сталіным была вынішчаная пагалоўна ўся інтэлігенцыя - настаўнікі, журналісты, палітыкі, сьвятары, паэты; а за гады Са-вецкае Летувы рабілася ўсё, каб новае інтэлігенцкіе на ўзьнікла.

Беларусі Вілень патрэбная нашмат больш, чым віленскім беларусам Рэспубліка Беларусь. І цяпер, калі Вілень аддаляецца, адрываецца, зьнікае для Беларусі, варта зноў нагадаць, што беларусы ма-юць на гэты горад такое ж права, як і летувісы.

У 1939 г. Вілень рыхтавалася далучыцца да Беларусі, ажно рап-там была перададзеная (фактычна падараная Сталіным) Летуве, - гэта выклікала шок ва ўсяго насельніцтва горада.

Паміж Вілень і Беларуссю ніколі ў гісторыі не было мяжы. І тая міждзяржаўная дамова, якая рыхтуецца сёння, можа стацца пер-шай юрыдычнай фіксацыяй зусім новай гістарычнай рэальнасці, прыз-наньнем, працягам сталінскага свавольства, адарваньнем ад Беларусі яе земляў зь яе насельніцтвам, згодай з усім, што было, ёсьць і будзе рабіцца на шкоду Беларусі і беларусам. Інакш кажучы, апінуў-шыся ў ролі дыктоўшчыка, у якога ў руках усе юрыдычныя, маральныя і гістарычныя правы, С. Шушкевіч удае зь сябе вучня, гатовага пі-саць дыктоўкі іншых.

Вядома, ніякае праблемы й ніякіх стратаў для Беларусі тут не было б, калі б менскае кіраўніцтва імкнулася на спраўджаным гіста-рычным шляху да ўсё большае інтэграцыі зь Летувай, да рэальных су-вязяў, а не да брэжнеўскіх рэвэрансаў быццам бы "дружбы народаў" пры ўсё большым разрыве, адчужэньні, дэзынтэграцыі. Як гэта ні па-радакальна, аднаўляючыся ад прэтэнзіяў на Віленшчыну, С. Шушкевіч запачаткоўвае тут міжрэгіянальны канфлікт. Міжнацыянальная напру-жанасць у рэгіёне расце з кожным новым памежным КПП, з кожнай новай забаронаю і абмежаваньнем правоў чалавека, з кожным новым крокам летуанізацыі... Але што рабіць, калі цяперашняму кіраўніку Беларусі бліжэй іншыя арменшчыры, у зваблівым сьвятле якіх наш край спрадвеку абпальваў свае крылы! І сёння Беларусь замест таго, каб дбаць пра сваё, цягнецца да Масквы, каб падбалі пра яе.

У такой сітуацыі С. Шушкевічу застаецца адно з двух: альбо прыняць такую міждзяржаўную дамову, у якой будзе забяспечаная цэльнасць Віленшчыны, яе адзінага этнакультурнага рэгіёну (куды ўваходзяць і Ашмяны, і Астравец, і Смаргонь), вольны доступ да Ві-льні ўсяму народу Беларусі, вольную цыркуляцыю насельніцтва. Альбо цягнуць час, адкладаць падпісаньне дамовы, пакуль на ягонае мейсца ня прыйдзе больш падрыхтаваны палітык.

Непрадуманыя і неабарачальныя палітычныя рашэньні, якія б "дабразычлівыя" яны ні былі, звычайна й робяцца падставаю міжнацы-янальных войнаў, супраць якіх і Шушкевіч, і Ландсбергіс так згодна выступалі на сустрэчы ў Гэргятах.

С. Паўлоўскі, г. Вілень.
"Свабода" № 7-8, 1992 г.

Вілень: кропку ставіць яшчэ рана

Няшмат хто возьмецца сьцьвярджаць, што сёньняшні status-quo Вільні абсалютна канчатковы. Гэты горад толькі на працягу XX ст. зьведаў два разы кардынальную зьмену свайго этнічнага балянсу, безьліч разоў бачыў новыя ўлады ды акупацыйныя рэжымы. Ва ўмогах крызісу хэльсынскай сыстэмы Эўропы, што грунтуецца на Яліцінска-Патсдамскім падзеле кантынэнта, зноў актуальнай робіцца будучыня Вільні. Прычым Вілень нельга адарваць ад Віленшчыны, а ў гэтым краі этна-культурныя працэсы зусім ня страцілі складанасці. Па заўвагах летувіскіх сачыялягаў дэкларатывнае далучэньне

жыхароў Віленшчыны, якія не з'яўляюцца летувісамі, да той ці іншай нацыі, грунтуецца часцей за ўсё не на роднай мове. Адныя з тых, хто размаўляе на адной і той жа мове - так званай мясцовай - літасейскай нацыянальнасці, але найбольшая колькасць лічыць сябе палякамі. Сфармаваны ў выніку дзеяння розных гістарычных чыннікаў адрозненні ў нацыянальнай самасвядомасці ў падобным моўным асяродку часам робяцца прычынай супрацьстаяння людзей. Дэсятая частка насельніцтва Салечніцкага раёна лічыць, што прычыны сённяшняга валадарання Ягайлы, альбо пасля польскай акупацыі 1920 г. Але большасць тых, хто даў станоўчы адказ (каля траціны ўсіх апітаных), мяркуюць, што прычыны трэба шукаць у палітыцы часоў савецкага рэжыму. Пры гэтым адныя вінавацяць Крэмль, іншыя - летувіскі савецкі рэжым.

Летувіскія этналігісты лічаць, што ў XIX ст. на Віленшчыне беларуская мова выконвала ўніверсальныя функцыі, давала розным нацыянальным групам магчымасць кантактаваць з расейскімі чыноўнікамі ды польскімі ксяндзамі.

Гістарычныя ўмовы, якія перадавызначылі славянізацыю балцкіх земляў, сфармавалі сённяшняю моўную структуру насельніцтва Віленшчыны. Гутарковую мову жыхароў краю нельга аднесці да нейкай пэўнай мовы: гэта змяшчэнне славянскіх і балцкіх элементаў з перавагаю першых. Часцей за ўсё так званую мясцовую размоўную гаворку адносяць да дыялекту беларускай мовы. Самі жыхары называюць яе польскай, беларускай, тутэйшай, альбо моваю "па-просту".

Па дадзеных перапісу 1989 г. у Віленскім раёне палякі (па самаакрэсленні) складаюць 63,5% насельніцтва, у Салечніцкім (на поўдзень ад Вільні) - 79,6%. Дэсятая частка жыхароў Віленшчыны, якая лічыць сябе палякамі, мяркуюць, што гэта сумесь беларускай ды польскай моў.

Па дадзеных сацыялагічных даследаванняў, праведзеных на Віленшчыне ў 1989-1991 гг. Інстытутам філэзофіі, сацыялогіі і права Акадэміі навук Летувы, найбольшая колькасць прыхільнікаў гэтага погляду пражывае ў Салечніцкім раёне - 50%. Таксама палякі Салечніцкага раёна часцей, чым палякі Віленскага ды Сялянцкага раёнаў гавораць, што іхняя мова - гэта дыялект беларускай мовы.

Такім чынам, этнатворчыя працэсы на Віленшчыне ня скончыліся. І яны будуць, напэўна, аднымі з галоўных чыннікаў магчымых змяненняў.

Алег Дзярновіч.
"Свабода" № 7-8, 1992.

У справе Беларуска-летувіскай мяжы

Заява Каардынацыйнае Рады Беларускіх Згуртаванняў Віленшчыны. Каардынацыйная Рада Беларускіх Згуртаванняў Віленшчыны накіравала ў Вярхоўныя Саветы Беларусі й Летувы заяву, у якой выказаўся занепакоенасць намерам уладаў Рэспублікі Беларусі й Летувыскае Рэспублікі закрыць мяжу паміж дзвюма дзяржавамі.

Пра такі намер, - сказана ў заяве, - сведчаць выказванні афіцыйных асобаў, публікацыі друку й рэальныя захады ўладаў: узмацненне памежнага кантролю, у тым ліку для жыхароў памежнага, плянуецца пастаўліць сувязі; стаў немагчымы жыццёвы абмен паміж гарадамі Віленшчыны й РБ і г.д.

Няўжо трэба было вызваляцца ад ізаляцыянісцкага камуністычнага рэжыму дзеля таго, каб узвесьці новую заслон там, дзе яе ні-

колі не было?!

Паміж Віленшчынай і Беларускай сапраўды ніколі ў гісторыі не было мяжы. І тая заслона, якую ўлады ствараюць сёння, - гэта зусім новая гістарычная рэалія, скіраваная на абмежаванне правоў чалавека, штучны падзел традыцыйнага этнакультурнага рэгіёну, дадэйшае адчужэнне Вільні як гістарычнага й духоўнага цэнтру ад беларускага народу.

Тая заслона, якую ва ўгоду палітычнай кан'юнктуры будуць паміж беларусамі Віленшчыны й беларусамі Рэспублікі Беларусі, ператварае дзясяткі тысяч карэнных жыхароў Віленшчыны беларускае нацыянальнасці й тысячы летувісаў Беларусі ў прышлых людзей на ўласнай зямлі. Тым самым улады РБ здымаюць з сябе адказнасць за лёс гэтага насельніцтва, за будучыню беларускага нацыянальнага адраджэння, якое бяз Вільні як духоўнага фактару - мала рэальнае. А ўлады Летувы праз новыя законы аб грамадзянстве й эміграцыі замацоўваюць за віленскімі беларусамі статус эмігрантаў.

Мы вымушаныя нагадаць, што беларусы спрадвечу жывуць на Віленшчыне, яны будавалі Вільню, баранілі яе ад захопнікаў. Тут выйшлі з друку першыя беларускія кнігі, тут старабеларуская мова стала дзяржаўнай мовай Вялікага княства Літоўскага, тут жылі, змагаліся й загінулі кіраўнікі паўстання 1863 г., тут пачалося наша нацыянальнае адраджэнне XX ст., звязанае з імёнамі Купалы, Коласа, Багдановіча, з выданнем газеты "Наша Ніва", на падставе віленскіх беларускіх гаворак стварыў першую граматыку нашай мовы Б.Тарашкевіч. Тут і дагэтуль жыве беларуская мова, беларускі фальклёр. І гэта нягледзячы на тое, што за гады польскага панавання й савецкай Летувы былі знішчаны ўсе віленскія беларускія арганізацыі і ўстановы, школы, музеі, друк, уся віленская беларуская інтэлігенцыя. 50 гадоў віленская беларушчына ведала адно прыніжэнне, знішчэнне й заняпад. Новая заслона на мяжы з Беларусі стане давяршэннем палітыкі, скіраванай на поўную пагібель беларушчыны ў Віленскім краі.

У звязку з гэтым Каардынацыйная Рада Беларускіх Згуртаванняў Віленшчыны патрабуе ад Вярхоўных Саветаў Беларусі й Летувы знайсці магчымасць ажыццяўляць дзяржаўны інтарэс, не разрываючы вякамі знітаваныя лёсы людзей і народаў.

г.Вільня, "Вільня і край"
№ 1. Жнівень 1992 г.

... ЗНОЎ У МІНСКУ

Не РБ, а Беларуская Літва?

Маладзёжная патрыятычная арганізацыя "Выбранецкія шыхты" (назва ад слова "выбранцы" - вярхоўна-служылыя людзі з сялян і шляхты ў Вялікім княстве Літоўскім) прыняла праграмную заяву, у якой, акрамя патрабаванняў лучнасці ўсіх беларускіх этнічных земляў, замацаваны права на зямлю і займанне дзяржаўных пасадаў толькі за карэннымі жыхарамі краіны, першачарговага дзяржаўнага фінансавання нацыянальных культурных і адукацыйных праграм, уведзена прапанова аб змене афіцыйнай назвы рэспублікі. Замест РБ нашу дзяржаву прапануецца называць Беларускай Літвой: "Вялікае княства Літоўскае-магутная краіна, якая існавала на нашых этнічных землях у XIV-XVIII стагоддзях... Захаваўшы старажытных духоўных ідэалаў, XIV-XVIII стагоддзях... Захаваўшы старажытных духоўных ідэалаў, сінтэз натуральных традыцый- і, як вынік, - росквіт культуры духу, дойдства, ваярскага майстэрства- галоўны набыткі сярэднявечнай літвінскай дзяржавы". Дзеля пераемнасці гістарычнай, культурнай і

нацыянальнай традыцыі, а таксама абаяваючыся на гісторыю развіцця этнасу і дзяржаўных структураў на нашай этнічнай тэрыторыі, выбранцы выступаюць за вяртанне ва ўжытак гістарычнага і дзяржаўнага тэрміна "Літва".

Кіраўнік "Выбранецкіх шыхтоў" Ігар Міхно ў сваім каментарыі праграмнай заявы для "Звязды" падкрэсліў, што вяртаннем назвы "Літва" наш народ не толькі адновіць у памяці сваю мінуўшчыну, але і гарантуе сабе будучыню, якую па праву могуць мець прамыя нашчадкі і моцнай і дэмакратычнай дзяржавы. Вялікага княства Літоўскага. А вось што думае на гэты конт кандыдат гістарычных навук, суаўдальнік Інстытута гісторыі Акадэміі навук Беларусі Генадзь Сагановіч: "... хачу сказаць, што ў нашага краю гістарычна было тры назвы, якія маюць аднолькавае права ёй належаць: "Русь", "Літва" і "Белая Русь". Апошняя ў часы сярэднявечча, калі стваралася аснова нашай нацыі, была абсалютна маргінальнай, лакальнай: так называлася правіццая ВКЛ- усходняя і паўночная часткі нашага краю. Дзяржаўная назва была "Літва". Ёю карысталіся ўсе, хто ведаў ВКЛ: і літоўскай, і ўнутры краіны. І старабеларускую мову называлі літоўскай, у той жа Маскве, напрыклад, і беларусаў звалі літоўцамі... Тут ёсць яшчэ адзін момант, звязаны з канфесійнай прыналежнасцю нашых продкаў. Праваслаўныя часцей сябе называлі рускімі, руссо, але зусім не называлі так Масковію. Тут гісторыя шмат набытала, але калісьці гэтую блытаніну трэба разбіраць."

"Звязда". 4. 11. 92.

Межы Беларусі...

Бадай што ні ў адной дзяржавы няма такіх адвольных, далёкіх ад праўды межаў, як у нашай. Праводзіліся ж яны не самімі беларусамі, а тымі, хто на працягу стагоддзяў вяршыў наш лёс. Таму зноў і зноў даводзіцца звяртацца да самых розных крыніц, дакументаў, каб высветліць сапраўдныя межы беларускай зямлі, тыя мясціны, дзе спрадвеку жылі і жывуць беларусы. Немалаважнае значэнне ў гэтым маюць працы вучоных, бо менавіта яны на падставе вывучэння народнай творчасці, мовы, культуры, быту вызначалі гэтак званыя этнаграфічныя межы. Першая Вялікая Савецкая Энцыклапедыя (М., 1927 г., т. 5, стар. 352) пісала:

"Этнографическая Белорусская область охватывает, кроме Белорусской Советской Социалистической Республики, также некоторые части РСФСР, так то части Брянской, Смоленской и Псковской губ. Вне пределов Советского Союза лежит т. н. Западная Б., состоящая из отошедших по Рижскому договору 1921 к Польше территорий с белорусским населением. Сюда относятся воеводства: Виленское, Новогрудское, Полесское и большая часть Белостокского. Наконец, сев.-зап. угол этнографической белорусской территории (в бывших уездах Двинском, Люцинском и Режицком) принадлежит в наст. время Латвии. Указанные этнографические границы Б., как области, в которой преобладает белорусское население, определены научными трудами академика Карского и А. Смолича. Границы эти не вполне совпадают с границами распространения белорусского языка. Согласно карте восточно-славянских диалектов, составленной Московской диалектической комиссией, белорусские по основе диалекты распространены и далее на Великороссию, а именно - почти во всей Смоленской губ. (за исключением Гжатского уезда) и в большей (юго-зап.) части Калужской губ. Белорусские влияния на великорусские диалекты отмечены на этой карте почти во всей Псковской губ. (за исключением Порховского уезда), в юго-зап. части Тверской и даже в юж. приграничной полосе Ленинградской губ. с другой стороны, юго-зап. угол Б., а именно - почти все Полесское воеводство и юж. часть Мозырского ок-

ETNAHRAFIČNAJA KARTA BIEŁARUSI

Міежы:

etnahrafičnaja Biełaruskaja SSR

Biełaruskaja etničnaja ziaml pryłučanyja Mas-kalami da inšych nie-biełaruskich abšaraŭ, da:

maskoŭskaha

lietuviskaha

ukraïnskaha

łatyškaha

polskaha

Kalinihradskaja akruha

ETHNOGRAPHICAL MAP OF BYELORUSSIA

Borders:

ethnographical the Byelorussian SSR

Byelorussian ethnical territories adjoined by the Russians to other non-Byelorussian areas, to:

the Russian

the Lithuanian

the Ukrainian

the Latvian

the Polish

Kaliningrad Province

U 1946 hodzie Kalinihradskaja akruha była zasle-lena Biełarusami, ale paźniej u vyniku maskoŭ-skich imperyjalistyčnych vyličeńniaŭ etničny skład akruhi značna zmieniŭsia.

In 1946 Kaliningrad Province was colonized by the Russians with the Byelorussians, but in the interest of Russian Imperialism the ethnical com-position of that area was later considerably changed.

руга БССР отмечены там, как районы преобладания сев.-украинских диалектов. Однако, поскольку население Калужской и Псковской губ. в большинстве случаев отличается великорусскими бытовыми особенностями, и жители их считают себя великороссами, - эти районы не включаются в состав этнографической Б. Точно так же, поскольку население Полесья связано с белорусами общими бытовыми отличиями, единством культуры и истории и официально признает себя белорусами, постольку этот район обычно относится к Б.

В этих границах Б. занимает территорию в 317 тыс. км кв. и насчитывает около 12 млн. населения.

До революции Белоруссия входила в состав Сев.-Зап. края, причем западная ее часть часто описывалась вместе с территорией современной Литовской республики под именем Литвы или Литовских губ. (Гродненская, Виленская), хотя литовцев там только незначительное меньшинство". &

Цікава: пра ўсё гэта ў апошнім выданні "Советская энциклопедия" (М., 1970) ужо нічога не піша. Паведамляе толькі, што "БССР... граничит на З. с Польшей, на С.-З. с Литов. ССР, на С. с Латв. ССР, на С., С.-В. и В. с РСФСР, на Ю. с УССР. Пл. 207,6 тыс. км². Нас. 9 млн. чел. (на 15 янв. 1970)".

Б. Сачанка (ЛіМ, 18.9.92).

Што атрымала ў спадчыну незалежная Беларусь?

- Дзяржаву, разьмешчанную на дзвюх трацінах тэрыторыі Беларускай Народнай Рэспублікі, без вялізных абшараў на ўсходзе аж да Ржэва і Дарагабужа, захопленых у 1918 годзе балшавікамі, бяз Вільні і Беластока (карта на ст. 75);

- эканоміку і вытворчасць, сутнасьць якой - зборачны цэх СССР. Гэта значыць, вышэйшы ўзровень вытворчасці, якая, аднак, не разьлічана на нашыя ўнутраныя і дзяржаўныя патрэбы, завязаная на расейскую сыравіну і энерганосьбіты і, адпаведна, на расейскі рынак, экспартная доля ў якой нашай прадукцыі складае 70 працэнтаў паставак;

- сельскую гаспадарку з прыярытэтам індустрыяльнай жывёлагадоўлі, што ператварыла нашу Беларусь у гіганцкі сьвінушнік Савецкага Саюза - адзінага імпарцёра беларускага мяса, якога вытваралася ў нас на душу насельніцтва больш, чым у Злучаных Штатах Амерыкі;

- экалогію, зьмест якой - нітраты ў зямлі, хімічныя, памыйныя рэкі, атамныя палігоны на Палесьсі, дзе выпрабавалі ядзерную зброю на людзях, і... Чарнобыль - "дзіце" КПСС;

- дэфармаваную нацыянальную сьвядомасьць, духоўна хворы соцыўм - вынік разбурэньня культуры, фальсіфікацыі гісторыі, зьневажэньня роднай мовы;

- геапалітыку, ці геапалітычнае становішча, сутнасьць якога - залежнасьць ад Расіі і пастаянная пагроза з усходу. Каб нармальна існаваць і разьвівацца як незалежная дзяржава, Беларусі трэба вырашыць усе гэтыя пытаньні, зыходзячы з нацыянальнага інтарэсаў, гэта значыць, з інтарэсаў беларускага грамадства.

"Народная газе.а". 29.10.92.

З.Пазьняк, народны дэпутат РБ.

Беларусь, твой народ дачакаеца
залацістага, яснага дня...
Максім Багдановіч

ЧАСТКА ДЗЕВЯТАЯ

НЕПАЗБЕЖНЫ ФІНАЛ

Створаны талентам і многавяковай працай, выпешчаны клопатам, любоўю і воляю дзесяткаў пакаленняў нашых продкаў, горад Вільня займаў у гісторыі і культуры славянскага свету адно з вядомых месцаў. Уваходзячы ў плёяду такіх славянскіх архітэктурных і культурных помнікаў як Прага, Варшава, Кракаў, Пецярбург, Масква і Кіеў (але ніколі ў пераліку Рыга, Талін, Вільнюс!), ён на працягу многіх стагоддзяў быў адчыненым дзвярыма ўсходняга славянства ў еўрапейскую цывілізацыю. Дастаткова нагадаць кнігі Францыска Скарыны, прызначаныя для задавальнення духоўных запатрабаванняў усходніх славян, і старэйшы славянскі, першы на тэрыторыі былога Саюза Віленскі ўніверсітэт.

Значыць, рашэнне, прынятае 50 гадоў назад у нетрах гітлераўскай і сталінскай адміністрацыі, прывяло да адной з самых страшных культурна-этнічных і палітычных катастроф не толькі ў гісторыі беларускага народа, але і для ўсяго славянскага свету. У трагічным лёсе беларусаў перадачу Вільні ў 1940 годзе Літве можна параўнаць з чарнобыльскай катастрофай. Родніць гэтыя дзве па свайму маштабу і выніках падзеі і шматгадовал сцяна маўчання.

Ядзерны грыб чарнобыля быў схаваны цэнтральнымі міністэрствамі амаль на 5 гадоў у "саркафаг сакрэтнасці". Гэта дало ім магчымасць схавання ад адказнасці і расплаты і "знізіць" нанесены эканамічны ўрон, пакінуўшы ў брудных раёнах сотні тысяч занятых у вытворчасці людзей, а таксама дзяцей і жанчын.

Больш за 50 гадоў працягваецца маўчанне і хлусня адносна сталінска-гітлераўскага падзелу зямляў, заселеных пераважна беларусамі. Дасягнута "супакаенне" народа - выстраламі ля Курапацкіх траншэй і фальсіфікацыяй гісторыі.

Вялікімі намаганнямі прабіта сцяна чарнобыльскай сакрэтнасці і хлусні. Але ўсё яшчэ моцная і непарушная сцяна, што ўзводзілася дзесяцігоддзямі для ўтойвання аднаго з самых страшных злачынстваў сталінскага рэжыму супраць беларускага народа.

Аднак 50 гадоў - гэта нязначны тэрмін у шматвяковай гісторыі Віленшчыны, таму пытанне аб аднаўленні справядлівасці непазбежна паўстане перад беларускім, польскім і рускім народамі. Дыпламатам настаў час зрабіць вывады з 50-гадовай палітыкі вечнага бізуна і перніка, якую праводзіў былы Саюз.

Пасля выкрыцця злачынстваў бальшавізму непазбежна рэабіліта-

цыя нявінных ахвяр: мільёнаў людзей і цэлых народаў. Мёртвым вяртаецца гонар і памяць, жывым - справядлівасць, свабода і родная зямля. Беларускі народ, падвергнуты этнічнаму і фізічнаму генацыду, які заплаціў вялікую цану за перамогу ў апошняй вайне, - яшчэ жывы! Ён можа, і павінен заявіць аб поўным аднаўленні сваіх правоў.

На нашу думку, толькі справядлівае і сумленнае вырашэнне дапаможа знайсці выйсце з тупіка для Беларусі і Прыбалтыкі. Для гэтага лічым мэтазгодным:

Даць палітыка-прававую ацэнку пакта Рыбентропа-Молатава і вынікаючых з гэтага змяненняў межаў.

Вярнуць Вільні яе спадвечную назву;

Надаць Вільні статус вольнага горада, ператварыўшы яго ў Еўрапейскі цэнтр супрацоўніцтва славянскіх і балцкіх народаў;

Даць Віленскаму краю асобы статус дзяржаўнай аўтаноміі, гарантуючы насельніцтву краю свабоду выбару мовы, нацыянальнай арыентацыі і рэлігіі;

Стварыць экспертнае групы з прадстаўнікоў законна абраных парламентаў у адпаведнасці з міжнароднымі нормамі для ацэнкі палітыкі, вызначэння этапаў і тэрмінаў пераходнага перыяду (у сувязі са змяненнем статусу тэрыторый) і памераў, а таксама крыніц неабходнага фінансавання і кампенсаций;

Стварыць незалежную камісію пад эгідай ААН для каардынацыі дзеянняў і ажыццяўлення кантролю;

Правесці рэфэрэндум па вызначэнню тэрмінаў і шляхоў трансфармацыі Віленшчыны ў новы дзяржаўны статус.

Пры такіх варунках можна спыніць гвалтоўную дэславянізацыю Вільні і Віленшчыны, якую мэтанакіравана і паслядоўна праводзілі ўсе ўрады Літвы больш як 50 гадоў.

У паслярэвалюцыйны перыяд Беларускія землі былі і з'яўляюцца да гэтага часу прадметам гандлю паміж ўладамі Масквы, Варшавы, Каўнаса, а цяпер і Вільнюса. Традыцыйная палітыка тайнай змовы між Польшчай, Літвой і Расіяй працягваецца. І па сённяшні дзень, як і раней палітыкі з Еўрапейскіх краін і Расіі дэманструюць скажонае ўяўленне аб гісторыі Беларусі і Літвы і поўнае няведанне этнічных праблем гэтага краю. Адкуль іх кіраўнікам чэрпаць праўдзівую інфармацыю, калі ў кожнай з суседніх з Беларуссю краін была адпрацавана сваё зручная (польская, руская, літоўская) канцэпцыя гісторыі беларускага народа. Аднак у аснове кожнай з гэтых канцэпцый бачыцца імкненне абгрунтаваць правы суседзяў на гэтыя землі, на гэты народ, на яго мінулае і будучыню.

У сувязі з вышэйсказаным любая спроба ліквідацыі памылак, хлусні і дэзінфармацыі аб нашай гісторыі ўяўляецца даволі актуальнай. Галоснасць і дзяржаўны суверэнітэт далі магчымасць нашаму народу распачаць пошукі адказаў на сакраментальныя пытанні аб нашай мінуўшчыне, сучаснасці і будучыні. Хто мы і куды ідзем?

Узнаўленне гістарычнай праўды, у прыватнасці, дапаможа нам і нашым братам з Віленшчыны ўсвядоміць глыбокую крэўную роднасць як прадстаўнікоў дзвюх галін аднаго народа, штучна падзеленага рэлігійнымі і культурна-палітычнымі бар'ерамі.

On the problem of the Vilnya Territory
(abridged translation of the public letter to the Supreme
Soviet and the Council of Ministers of the Republic of
Belarus published in the Byelorussian language in the
newspaper "Zvyazda" dated January 11, 1992).

In connection with negotiations between Belarus and Letuva and between Russia and Letuva, and in view of their importance for the Belarus we consider it to be our duty to declare the following.

Beginning from the Brest Peace, all discussions and solutions of the problems concerning the USSR frontiers with Germany, Poland and Letuva were made without taking into consideration interests of the Belarus people.

Thus in June 1920 the first Treaty between Letuva and the Russian Federation was signed, and as a result Letuva was given a substantial part of the Western Belarus territories (which were at the time occupied by Poland) including towns of Vilnya and Grodno, i.e. ancient centres of the Belarus civilization.

Vilnya and the territory around it are known as having been populated by the tribe of Krivichi, ancestors of the Belarusians, for more than a thousand years. In the XVth century Vigot of Marburg in his German chronicle mentioned a "Russian" town of Vilnya. By the beginning of the XX century the Vilnya territory was populated by 65% Slavs (57% Belarusians, 8% Poles) and 17% Letuvyais (mainly in the vicinity of the ethnic Letuva: Zhemoitia and Aukstaitia). The number of the Letuvyais in the most part of the territory and in the town of Vilnya was less than 1%.

Created by the talent and century-old labour and fostered by care, love and will of dozens of generations of our ancestors, the town of Vilnya was one of the most notable ones in the history and culture of the Slav world. Taking rank with such Slav architectural and cultural treasures as Prague, Krakov, Warsaw, Kiev, Moscow and St. Petersburg, it served for the Eastern Slavs as an open door to the European civilization during many centuries. To prove this, we can mention the books by Francisk Skarina meant for satisfying spiritual interests of Eastern Slavs, and the oldest University (the first one in the territory of the former USSR) - Vilnya University. Most teachers and students of it were from Belarus.

Real betrayal of Slav interests by Bolshevik politicians and diplomats was committed again in December 1920 in Geneva. Belarus delegation did not participate in the work of the League of Nations. Its interests were to be defended by the delegation of the Russian Federation. If the latter had stepped in the argument between Letuva and Poland concerning the right to own Vilnya and Grodno territories, then the question would have been solved in favour of Belarus as the population of the above-mentioned territories of the former Russian Empire consisted mostly of Belarusians and not Letuvyais or Poles. The Belarusian National-Political Conference which was held in Prague in 1921 declared: "As to the Vilnya question, the Conference votes it having been solved by the

League of Nations without any participation of the Belarus people and even without any acquaintance with its will. This Conference considered the decision of the League of Nations to be a provisional one till the moment of summoning the highest legislative body of Belarus which has the exclusive right to determine Northern frontiers of Belarus" ("Belarus Vedomosti" No 7, 1921).

After the reunification of Belarus in 1939 interests of the Belarus people were treacherously defied again and the will of the people was ignored. In October 10, 1939, the town of Vilnya and its territory were turned over to Letuva. It was done without consent and against the will of the native inhabitants of the territory. To hold the territory, a state policy of "deslavation" has been held in Letuva for more than 50 years. The latest example is implementing direct government and suspending the work of the elective bodies in September 1991.

To justify the decisions adopted in 1939 in Berlin and in Moscow about turning over the Western Belarus territories to Letuva the USSR waged a state policy of misinformation and lie during many decades which resulted in the general inculcation among the public opinion and politicians of falsified (pro-Lithuanian) ideas about the history of relations between Russia, Belarus and Letuva, and in particular about the reunification of Vilnya and its territory with Letuva in 1939.

Under the conditions of Communist dictatorship the pro-Lithuanian orientation of this question was spreaded among all the ideological and information systems of the USSR. But even in the period of disintegration of the Bolshevik Empire democrats and anticommunists, when supporting Letuva in its struggle for independence, not only inherited but also strengthened the pro-Lithuanian position which created conditions for the information blockade of the objective information during the post-Communist period.

It is not surprising that the credo of the post-colonial authority of Belarus is "All is lost that goes beside one's mouth" Under such conditions negotiations with Letuva will be held in a situation extremely unfavourable for Belarusian people. All shows that in the name of a political situation national interests of the Belarus people will be betrayed again.

But a century-old history of the people, the wealth, culture and centres of civilization created by it should not be written off to please the today's political situation.

We should not neglect the blood relationship of Belarusians with the majority of native population of the Vilnya territory, the so-called "tuteishiya", who found themselves belonging to Letuva against their will. Their Belarusian grandparents and great-grandparents hoped that an independent and indivisible Belarus would be restored in the Belarus ethnic territory of the former Russian Empire. Alienated from Belarus state children and grandchildren of the "tuteishiya" were made witnesses and victims of despotic policy under the totalitarian regime of "letuvizing" the territory. In such conditions their unification during the lifetime of one or two generations under the Polish banners was determined by their struggle for ethnic survival, for the preservation of a Slav (which acquired there a name of "Polish"), if not the Belarusian, ethnic essence.

As a consequence, the Belarusians ("tuteishiya") of the Vilnya territory (they made up the majority of the population in the 20s) were registered as Poles. But it was not the result of a great ethnic metamorphosis, as the language, culture and the traditions

remained unchanged. "Tuteishiya" were made "the Poles" by a political choice and not by an ethnic transition. It was an instinctive call of help of the Belarus ethnos which found itself in the grip of Letuva, and it was addressed to all those who could hear it and could give a helping hand. No wonder that it was addressed to the West, to Poland, as Belarus under the dictatorship of the CPSU was deaf and paralysed, and it could not hear and defend its children and brothers.

And what about the reviving, new Belarus? Will it be able to get over the 50-year old barrier of estrangement between itself and the "tuteishiya" from the Vilnya territory? It depends on whether Motherland will treat all its children, including those who once renounced it and gone astray, as a wise, generous and loving mother or as a none too clever and revengeful stranger. Restoration of truth and justice demands political wisdom and courage in a difficult struggle of the Slavs. But concealment of awkward facts is still continued, and there are thousands of arguments for giving a comfortable lie. We would be reminded of the fact that historical truth gets out of step which contradicts to the Helsinki Agreement. Or we would be intimidated with a new karabakh, intimidated once again with Polish annexation of Vilnya and Gairodnya territories, etc.

It's not difficult to show that such reasons and arguments are used not for impartial analysis of a concrete situation of fixing the boundaries between Belarus and Letuva, but for its blockade which based on the absolutization of the formed stereotypes and dogmata.

It's not surprising that now Letuva and democratic forces of Belarus are playing a political game "The third is not wanted here." This time it is Russia (CIS) that is not wanted in solving the tragic consequences of the redvisions of 1920-1940, and both Letuva and Belarus politicians persist in it. This time Letuva is in the lead of a profitable political game against Belarus and Russia trying to bar their possible (and natural) alliance in solving the above-mentioned question. As to the Belarusian policy, it turns out to be sufficiently straight-forward and based not on the aspiration for strengthening its positions, but on rejecting any possibilities of joint actions with the postimperial Russia which is considered to be the only perpetrator of the redvision of the Belarus territory, forgetting who was the initiator of the expansion.

Under the conditions of the dissidence among the Slav states concerned (Belarus, Russia, Poland) it is naively to count on any considerable concessions on the part of Letuva and on achieving a compromise settlement. That is why Belarusian public (democrats and conservatives) should "waive their principles" and look for an advantageous configuration of the opposing sides. Otherwise, with "principles" but without the "third force" we shall find ourselves without any support on this question not only on the side of the Slav neighbours but, on the side of the world association.

When discussing this problem, Belarusian politicians and publicists are sure to mention tolerance as a national feature of the Belarus people forgetting the fact that normal, the so-called spontaneous tolerance should have its reasonable political and economic limits, or the above-mentioned feature transforms into treachery and crime against Motherland, its history, its past and future.

New politicians ignore the fact that civilized neighbouring

peoples and their leaders know their recent national interests without waiting for an approval of their neighbours. Japan, Finland and even small Estonia dared in either form to raise questions of territorial demarcation with Russia which still is a nuclear power. Meanwhile let us recollect that in the XX century none of the European countries suffered such an unceremonious redvision of its territory as Belarus, the government of which never the less keeps silent about its tragedy.

Some politicians allege that such manner of behaviour contributes to maintaining respect and friendship on the side of the neighbouring states. But equality and neighbourly relations are the only way that both sides are to cover towards one another, and it cannot be covered without denouncing the aggressive policy of the ruling circles of Letuva of in 20-30s with respect to the Belarus people and without undertaking a joint search of compromise ways of solving the questions we inherited from the tragic epoch of the political totalitarianism.

For this purpose we consider it necessary to recommend to the Supreme Soviet of the Republic of Belarus:

1. To discuss a question about recognizing as illegal and antidemocratic all the Statements of the Governments of Russia and the USSR on the one side, and Letuva on the other side, concerning the territorial demarcation between Belarus and Letuva.

2. To resolutely demand from the ruling circles of the CIS and Russia to solve up a question of denouncing the Treaties of the 20-40s.

3. After solving the above-mentioned questions, taking into consideration an explosive character of national and territorial problems, to propose to the supreme authorities of Letuva and Belarus to create a bilateral Belarus-Letuva Commission for working out a compromise variant of the future of Vilnya and its territory (status of self-governed autonomy, independent of both Belarus and Letuva, or zone of a "free town", etc.-as a variant) and to invite experts-observers from the UNO Security Council.

4. To confer powers to the above-mentioned Commission for the term agreed with both states to work out measures on studying and solving problems of Vilnya and its territory aimed at submitting the drawn up document for consideration and ratification to the supreme powers of both states.

5. In spite of such a statement of the question, to continue working up all the aspects of bilateral relations between Belarus and Letuva promoting their deepening and developing.

6. To recommend to the Council of the Ministers of Belarus to make the given problem the object of its constant and great attention, as its solution will demand pursuance of lasting, consistent and competent policy.

Prof. R. Garetsky, acad. of the Belarus Academy of Sciences

M. Ermalovitch, historian

E. Letsko, writer

Dr. A. Lis, ethnographer, specialist in folklore

M. Luzhanin, writer

B. Sachenko, writer

Dr. V. Sivchik, publicist

Dr. V. Titov, ethnographer-historian

S. Terekhin, ethnographer-historian.

З М Е С Т

Да чытаюу	Старонка
Прадмова Міколы Ермаловіча	3
Пераварная павязь пакаленняў (Замест уступу)	5
Broken Connection between Generations	7
ЧАСТКА ПЕРШАЯ	11
Дзве Літвы	
Уступ	11
Ці славянская дзяржава ВКЛ?	12
ЧАСТКА ДРУГАЯ	16
Разменная манета ці казырная карта?	
Федэрацыя ВКЛ з Польшчай і яе трагічныя вынікі	16
Горад - цэнтр дэнацыяналізацыі беларусаў	17
Віленская катастрофа XX стагоддзя	17
Новы напамінак аб старым доўгу	19
ЧАСТКА ТРЭЦЯЯ	20
Лёгкая здабыча	
Азартныя гульні	20
"Нам нет преград...", ці Гіпердыскрымінацыя	22
ЧАСТКА ЧАЦВЁРТАЯ	25
Аргументы для Лігі Нацый	
Жэнеўскі мемарыял аб Літве	25
"Католік - значыць літовец"	26
Акаталічванне беларусаў	26
Беларусы-літвіны	28
ЧАСТКА ПЯТАЯ	34
Разарваная павязь часоў	
Водгукі заходнебеларускага друку	34
Расплата	41
ЧАСТКА ШОСТАЯ	43
Ля апошняй мяжы	
Народ, мова, культура	43
Тэрыторыя	44
Эк логія і эканоміка	44
Ваенны буфер і ракетна-ядзерны шчыт	44

ЧАСТКА СЁМАЯ	47
--------------	----

Пра геаграфічную кампетэнтнасць, гістарычную

памяць і... вірусы

"Дыягназ"	47
Першая ластаўка вясны не робіць	48
Небяспечныя "вірусы"	50
ЧАСТКА ВОСЬМАЯ	51

Спробы разбурэння сцяны маўчання і хлусні

(Дакументы і меркаванні)

ПРАРЫЎ ІНФАРМАЦЫЙНАЙ БЛАКАДЫ ў МІНСКУ

Заява ў Вярхоўны савет РБ	51
Водгукі на заяву	56
"Чыя Віленшчына?"	58
"Мы не агрэссы, ..."	60
Віленскі край или белорусско-литовский?	62

... і ў Вільні

Пісьмо з Вільні	64
Надзённыя зацёмкі. Голы кароль Vytautas	66
Ландсбергіс сустраўся з Шушкевічам і...	69
Вільня: кропку ставіць яшчэ рана	70
У справе Беларуска-летувіскай мяжы	71

... зноў ў Мінску

Не РБ, а Беларуская Літва?	72
Межы Беларусі...	73
Што атрымала ў спадчыну незалежная Беларусь?	74

ЧАСТКА ДЗЕВЯТАЯ	76
-----------------	----

НЕПАЗБЕЖНЫ ФІНАЛ

ДАДАТАК	78
On the problem of the Vilnya Territory	78

Научно-популярное издание

Сивчик Виктор Васильевич

НЕИЗВЕСТНАЯ ВОЙНА ПРОТИВ БЕЛАРУСИ

(СЕКРЕТНАЯ СТРАНИЦА СОВРЕМЕННОЙ ИСТОРИИ)

Минск, Издатель Л. А. Климкина
На белорусском языке

Навукова-папулярнае выданне

Сіучык Віктар Васільевіч

НЕВЯДОМАЯ ВАЙНА СУПРАЦЬ БЕЛАРУСІ

(САКРЭТНАЯ СТАРОНКА СУЧАСНАЙ ГІСТОРЫІ)

Sivchik Viktor Vasilievich

AN UNKNOWN WAR

AGAINST BELARUS

(A SECRET PAGE OF MODERN HISTORY)

Заказать книгу можно по адресу 220131 Минск-131, а/я 476

Тэхнічны рэда г-р Л. А. Клімкіна

Навуковыя рэдактары:

доктар гістарычных навук В. С. Цітоў,

доктар юрыдычных навук, прафесар С. Ф. Сокал

Падпісана ў друк з арыгінал-накетам 21.11.92. Фармат 60х90
1/16. Папера - друкарская. Гарнітура простая. Друк аўсетны. Ум.
друк. арк. 5,03. ум. фарб. - адб. 5,25. ум. выд. арк. 4,82. Тыраж
500 экз. Заказ № 41

Клімкина Л. А. 220131, Мінск-131, а/с № 229

Рэдакцыя ІТМА ім. А. В. Лыкава АН Беларусі.

220728, Мінск, вул. П. Броўкі, 15

